Nicolae Arseniev

MISTICA SI BISERICA ORTODOXĂ

editura ARA

Copertа: VENIAMIN & VENIAMIN

ISBN 973-96348-3-4

Scanned with OKEN Scanner

NICOLAE ARSENIEV

MISTICA ȘI BISERICA ORTODOXĂ

Traducere:
REMUS RUS

EDITURA IRI
BUCUREȘTI, 1994

Scanned with OKEN Scanner

© St. Vladimir's Seminary Press
Crestwood, New York 10707
1979

© Pentru traducerea în limba română
toate drepturile rezervate „EDITURII IRI"

Scanned with OKEN Scanner

CUPRINS

PREFAȚĂ LA EDIȚIA GERMANĂ 7
NOTĂ INTRODUCTIVĂ 13

I SPIRITUL BISERICII RĂSĂRITENE

Cap. I CREDINȚA CREȘTINĂ PRIMARĂ ÎN ÎNVIERE....19
Cap. II BUCURIA PAȘTILOR ÎN LITURGHIA RĂSĂRITEANĂ 35
Cap. III ASCEZĂ ȘI TRANSFIGURARE 49
Cap. IV TAINA TAINELOR: MAREA COMUNIUNE 61

II TRANSFIGURAREA LUMII ȘI A VIEȚII ÎN TRĂIREA MISTICĂ

Cap. I BUCURIA TRĂIRII MISTICE 71
Cap. II EXEMPLE DE TRANSFIGURARE A LUMII TRĂITE DE MISTICI 81
Cap. III ANTINOMIE ÎN CREȘTINISM: SUFERINȚA ȘI DEPĂȘIREA EI.....87
Cap. IV „VESTEA CEA BUNĂ" ȘI NATURALISMUL ANTICILOR 93
Cap. V DOUĂ CURENTE ÎN ISTORIA CONȘTIINȚEI CREȘTINE DIN EVUL MEDIU: DUALISMUL ÎNTUNECAT ȘI TRANSFIGURAREA LUMII PRIN RELIGIE 103

Scanned with OKEN Scanner

Cap. VI TRANSFIGURAREA LUMII TRĂITE
DE MISTICII CREȘTINI AI RENAȘTERII
ȘI AI TIMPURILOR MODERNE 137
Cap. VII TRANSFIGURAREA LUMII ȘI
A VIEȚII ÎN EUHARISTIE 147
CONCLUZIE 181

Scanned with OKEN Scanner

PREFAȚĂ LA EDIȚIA GERMANĂ

Cercetarea adevărului și a caracterului creștin al misticii continuă să contrarieze știința teologică. Prejudecăți adânc înrădăcinate nu numai că barează drumul spre cunoașterea naturii și a valorii sale, dar obstrucționează până și simpla examinare a manifestărilor sale. Existența unor anumite legături istorice între mistica creștină și cea pre-creștină îi orbește pe unii teologi în fața inconfundabilei specificități a misticii creștine, care își are rădăcinile în mesajul îmbucurător al lui Hristos cel întrupat și înviat, manifestându-se într-o viață de iubire arzătoare. Sadhu Sundar Singh, un exponent strălucit al misticii creștine al cărei izvor este credința în Hristos cel viu, se dovedește a fi în concordanță cu Domnul și Stăpânul său predicându-I Evanghelia și iubindu-și semenii așa cum El ne-a învățat să o facem.

Volumul de față, ieșit de sub penița unui erudit rus, prezintă cu tărie înaintea ochilor puterea minunată a misticii creștine în afirmarea vieții și proslăvirea lumii. Nicolae Arseniev, care se adresează acum pentru prima dată printr-o lucrare personală cititorului german, deține

Scanned with OKEN Scanner

calificările necesare pentru o atare sarcină. El nu posedă numai o uimitoare cunoaștere a literaturii mistice, atât din Răsărit cât și din Apus, cum nici un erudit apusean nu o are, excepție făcând strălucita cercetătoare engleză, Domnișoara Evelyn Underhill, dar, ca fiu sensibil al Rusiei și membru devotat și inspirat al Bisericii Răsăritene, se bucură de o *harismă* mistică specială, de o legătură intimă cu lumea experienței mistice pe care doar puțini eruditi apuseni o pot pretinde. Această rară combinație de erudiție cuprinzătoare și pietate fierbinte îl recomandă a fi un interpret corect al mesajului tainic pe care mistica creștină îl are pentru noi, dar și al acelei pietăți intime și puternice pe care Biserica Răsăriteană o ascunde dincolo de strălucirea fremătătoare a fastului ei liturgic.

Cât privește originea și cariera personală variată a lui Arseniev, următoarele pot fi menționate aici. Din partea tatălui, el se trage dintr-o veche familie rusă de nobili. Fondatorul acestei familii a fost conducătorul tătar Arslan Mursa Celibey, care a intrat, în 1389, în slujba Marelui Prinț Dimitri Ioanovici de Moscova și a fost botezat, primind numele de Procopie. El a dat fiului său numele de Arsenie, de unde și numele familiei. Mama lui Arseniev, născută Șenșin, se trage din familia unui alt conducător tătar care s-a stabilit în Rusia în sec. al XV-lea. Nicolae Arseniev s-a născut la Stockholm la 28 mai 1888, ca fiu al consilierului Legației ruse, Serghei Arseniev, care a deținut mai apoi funcția de ministru rus în diferite țări europene. Educația școlară și universitară, Nicolae Arseniev o primește la Moscova, unde își ia examenul de stat în 1910. Își desăvârșește educația în universitățile germane din München, Freiburg și Berlin, între anii

1910 — 1912. În martie 1914 devine lector (*Privat-Dozent*) de Istorie a literaturii europene apusene, la Universitatea din Moscova. După izbucnirea războiului părăsește activitatea academică, pentru a se înrola în Crucea Roșie rusă. După 1916, predă la Moscova Istoria literaturilor romanice și Istoria religiei. După preluarea de către bolșevici a puterii de guvernare, el suferă soarta multor membri din corpul profesoral și a fost întemnițat de două ori. Eliberat în toamna anului 1918, el a fost ales profesor de Romanistică la Universitatea din Saratov. În februarie 1920, îi este oferită catedra nou înființată de Istoria religioasă comparativă din cadrul aceleiași universități. După numai două luni el a fost constrâns să-și părăsească țara natală, deoarece autoritățile sovietice erau din nou pe urmele sale. Ca mulți compatrioți ai săi, el se refugiază în Germania, unde preia, în toamna anului 1920, lectoratul de limba rusă la Universitatea din Königsberg și pentru o perioadă a ținut prelegeri de Istorie religioasă la Universitatea latviană din Riga. Arseniev a mai predat și la Liceul rus din Berlin.

Încă din tinerețe, Nicolae Arseniev s-a familiarizat cu Biblia și cu literatura mistică a Bisericilor din Răsărit și Apus. Așa se face că, dintru început, activitatea sa științifică s-a îndreptat spre domeniul misticii. În numeroasele sale publicații în lb. rusă, pe care le enumerăm aici, el tratează cu deosebită dragoste și sensibilitate probleme de mistică din punct de vedere istoric, psihologic și filosofic:

— *În căutarea lui Dumnezeu absolut*, Moscova, 1910, 42 p.

Scanned with OKEN Scanner

— *Plângerea zeului care moare*, în: „Perspective etnografice", Moscova, 1912, și separat, 36 p.

— *Doctrina platoniciană despre Eros și Frumusețe în literatura Renașterii*, în: „Jurnalul Ministerului pentru Învățământul popular", St. Petersburg, 1913, 103 p.

— *Pesimismul lui Giacomo Leopardi*, în: „Jurnalul Ministerului pentru Învățământul popular", St. Petersburg, 1914, și separat, 80 p.

— *Vocea Dragostei. Ecouri din poezia mistică a Evului Mediu*, Moscova, 1916, 16 p.

— *Misticism și lirism în poezia mistică a Evului Mediu*, în: „Jurnalul Ministerului pentru Învățământul popular", St. Petersburg, 1917, și separat, 16 p.

— *Descoperirile iubirii divine ale lui Julian de Norwich*, Moscova, 1918, 31 p.

— *Cântarea lăuntrică a sufletului în sfera misticii*, în: „Gândirea rusă", Sofia, 1921, 14 p. (în germană: *Archiv für Religionswissenschaft*, XXII).

— *Setea după Ființa adevărată: pesimism și mistică*, Berlin, 1922, 230 p.

— *Chipul lui Hristos pătimitorul în experiențele religioase ale Evului Mediu*, în: „Activitatea erudiților ruși din străinătate", II, Berlin, 1923, 14 p.

— *Taina Euharistiei în viața Bisericii*, în: „Probleme de filosofie religioasă rusă", Berlin, 1924, 25 p.

În germană au apărut:

— *Sufletul rus și spiritul Bisericii de Răsărit*, prelegere ținută la Darmstadt, în „Leuchter" (Otto Reichel, Darmstadt), 1924, p. 187—234.

— *Lupta lui Dostoievski după Dumnezeu*, 1925, 28 p.; *Învierea din morți*, în „Leuchter", 1925, p. 219—248; *Biserica Răsăriteană*, în „Sammlung Göschen", nr. 918, 1926, 104 p.

În lucrarea de față, Arseniev pune la îndemâna cititorilor germani bogatele sale cunoștințe și profunda înțelegere pe care o are asupra misticii. În prima parte el ne introduce în „Spiritul Bisericii Răsăritene", necunoscut majorității celor care se află în afara lui, familiarizându-ne cu propria sa convingere religioasă: credința neîntreruptă în Hristos cel Înviat și în bucuria pascală care izvorăște din această credință. Din acest punct de vedere, el izbutește să arunce lumină asupra acelui aspect al misticii creștine care a rămas incomprehensibil în fața raționalismului sec și vremelniciei profane a erudiților apuseni: „Transfigurarea lumii și a vieții în mistică".

Fie ca lucrarea lui Arseniev să ajute la descoperirea puterii nemărginite a trăirii mistice a lui Hristos cel Viu! Fie ca ea să promoveze mai departe, în lumea religioasă din Germania, înțelegerea și aprecierea Bisericii Răsăritene care, într-adevăr, nu este o Biserică a formalismului rigid și a ritualului lipsit de semnificație, ci o comoară și izvor de tărie religioasă vie! De asemenea, fie ca ea să retrezească admirația față de adâncurile pietății sufletului național al Rusiei, în vederea exterminării a ceea ce conducătorii ei materialiști au căutat în zadar să-i impună!

FRIEDRICH HEILER

Sărbătoarea Apostolilor slavi Sf. Chiril și Metodiu
Marburg, 7 iulie 1924

Scanned with OKEN Scanner

NOTĂ INTRODUCTIVĂ

Mi s-a cerut să adaug câteva cuvinte la *Prefața* în care prietenul meu, Prof. Heiler, prezintă atât de admirabil acest studiu profund și frumos asupra spiritualității Bisericii Ortodoxe. Este o carte pe care studenții englezi în probleme religioase au așteptat-o îndelung, conștienți de faptul că creștinismul răsăritean le-ar putea descoperi multe, dacă ar fi avut la îndemână un ghid al realităților lui vii. În lucrarea Prof. Arseniev avem un astfel de ghid; erudit, având o lectură vastă în literatura religioasă a lumii și iubitor dăruit misticii Bisericii sale. El scrie despre ea cu un entuziasm contagios, realism viu, care fac din acest scurt eseu o lucrare de valoare spirituală, dar și academică.

Atât timp cât concepția noastră asupra misticii creștine se bazează doar pe studiul misticilor catolici și protestanți din Apus, ea va fi în mod inevitabil unilaterală și incompletă. Chiar și acele priviri fugare în viața tainică a Bisericii Răsăritene, cum sunt *Dialogurile* lui Cassian sau acelea pe care Părinții greci ni le facilitează, ne avertizează că s-a ivit un alt tip de cultură religioasă, care are propriile sale bogății specifice, propriile daruri pe care

Scanned with OKEN Scanner

să le facă conștiinței generale a Bisericii lui Hristos. Dar dificultățile lingvistice și formidabilul ceremonial vizibil pe care Biserica Ortodoxă îl arată celor neinițiați au blocat până acum drumul spre orice înțelegere profundă a experienței ei mistice, experiență ce s-a dezvoltat fără întrerupere din creștinismul primar specific și care, uneori, contrastează, completează sau o sprijină pe a noastră.

Cu toate acestea, există momente în care ceremonialul poate și ne descoperă inima vie de dincolo de veșmintele lui complicate. Mi s-a întâmplat și mie când, aflându-mă la Roma în ajunul Sf. Paști, am vizitat biserica grecilor uniați, comunitate care a păstrat aproape intact ritualul și spiritul ortodox. Bisericuța era ticsită de oameni, iar prin mijlocul lor mergea un preot impunător, cu barbă, ale cărui veșminte nu ar fi fost deloc improprii pentru Sinodul de la Niceea. Urmat de doi băieți care purtau un vas mare plin cu narcise galbene, ciubotica-cucului și mușcate, preotul arunca florile în mijlocul oamenilor, spunând cu voce tare în greacă: „Hristos a înviat!" Ceremonia reprezenta aducerea Zilei de Paști.

Acea scenă, cu senzația ei de primăvară înflorită, cu certitudinea plină de exaltare în viața triumfătoare, care se trezește, cu extazul ei hristocentric strâns legat de reînvierea lumii naturale, revine mereu în lucrarea Prof. Arseniev. El relevă pentru noi o mistică de tip profund ioaneic, pe care am putea-o numi atât catolică, cât și evanghelică: un realism religios atât de înflăcărat și atât de obiectiv, încât în fața lui blânda pietate etică a protestantismului liberal pare slabă și prozaică. Această mistică se concentrează în Înviere și în continua prezență în lume a lui Hristos cel preamărit ca dătător de viață veșnică. Ea

își găsește exprimarea desăvârșită în Euharistie; rugăciunile minunate de împărtășanie ale Bisericii Răsăritene ne pot convinge singure de sensul mistic profund în care această Taină este înțeleasă.

Aici, în această „descoperire a celor dinlăuntru și a celor din afară", în această îmbinare a lucrurilor spiritului cu cele ale sensului, spiritualitatea ortodoxă are, după părerea mea, mult de dat Apusului modern. Tipul de creștinism care ne atrage din ce în ce mai mult tinde să fie predominant terestru și utilitarist în viziune; el înțelege prea încet adevărata semnificație și valoare a propriilor instituții religioase, fiind întotdeauna gata să ridice o falsă opoziție între ceremonial și spiritualitate, între trupul și sufletul Bisericii. În această lucrare, pe de altă parte, ca și în mistica Sf. Francis, supranaturalismul profund se îmbină cu naturalismul încântător. Lumea vizibilă în totalitatea ei este, sau poate să fie, o manifestare a slavei lui Dumnezeu, iar mesajul creștin al speranței se extinde dincolo de om către întregul univers creat, care este menit mântuirii și transfigurării prin Duhul dătător de viață al lui Hristos.

Deja prin transfigurarea elementelor ei cele mai simple se comunică oamenilor însăși viața lui Dumnezeu. Astfel Euharistia, ca punct central al cultului creștin, în timp ce nu pierde nimic din caracterul personal, dătător de viață, primește o semnificație cosmică. Ea este martoră a transfigurării ultime a celor pământești prin pătrunderea lor de puterea divină. În același timp ea arată dincolo de aici și acum spre prefacerea întregii ordini materiale, o veritabilă „intrare a Împărăției lui Dumnezeu".

EVELYN UNDERHILL

Scanned with OKEN Scanner

I

SPIRITUL BISERICII RĂSĂRITENE

Scanned with OKEN Scanner

CAPITOLUL I

CREDINȚA CREȘTINĂ PRIMARĂ ÎN ÎNVIERE

Bucuria Învierii — aceasta este nota fundamentală a întregii concepții despre lume a Bisericii Răsăritene*.

„Cerurile după cuviință să se veselească și pământul să se bucure. Și să prăznuiască toată lumea cea văzută și cea nevăzută; că a înviat Hristos, Bucuria cea veșnică. Acum toate s-au umplut de lumină: și cerul și pământul și cele dedesubt. Deci să prăznuiască toată făptura Învierea lui Hristos, întru Care s-a întărit... Prăznuim omorârea morții, sfărâmarea iadului și începătura altei vieți veșnice“ — așa cântă Biserica Răsăriteană în imnele sale de Sf. Paști.

Aceeași stare de spirit, același refren persistent străbate întreaga învățătură a creștinismului primar. Sensul de bază al acestei predici, în măsura în care îl putem percepe, angajează mesajul revelației și triumful vieții veșnice. „Și viața s-a arătat și am văzut-o și mărturisim și vă vestim viața de veci, care era la Tatăl și s-a arătat nouă.“ „Și dacă Hristos n-a înviat, zadarnică este atunci

---

* Adică Biserica Ortodoxă.

propovăduirea noastră, zadarnică și credința voastră... Dar acum Hristos a înviat din morți, fiind începătură (a învierii) celor adormiți!"[1] Aici se regăsește izvorul acelei puternice note de bucurie și triumf atât de caracteristică psihologiei creștine primare. „Și aceasta este biruința care a biruit lumea: credința noastră." „Bucurați-vă pururea... Dați mulțumire pentru toate."[2]

Permiteți-ne o privire de ansamblu. După mărturia Faptelor Apostolilor, întregul mesaj care le-a fost încredințat la început avea în vedere propovăduirea Învierii lui Hristos. „Pe care Dumnezeu L-a înviat, dezlegând durerile morții, întrucât nu era cu putință ca El să fie ținut de ea... Căruia noi toți suntem martori" — acesta este conținutul primei predici ținută de apostoli (de către Petru) oamenilor. Apostolii au fost persecutați de preoți și saduchei deoarece „vesteau întru Iisus învierea din morți". „Și cu mare putere apostolii mărturiseau despre Învierea Domnului Iisus Hristos", citim puțin mai departe. „Dar Dumnezeu L-a înviat a treia zi și L-a dat să se arate, nu la tot poporul, ci nouă martorilor, dinainte rânduiți de Dumnezeu, care am mâncat și am băut cu El, după Învierea Lui din morți" — predica Petru în casa lui Corneliu[3]. Credința în revelația vieții dumnezeiești, veșnice în persoana lui Iisus este esența întregii perspective, întreaga predică a lui Pavel. Iar în această privință el nu simte că ar exista vreo contradicție între predica sa și cea a celorlalți apostoli: „Deci ori eu, ori aceia, așa propovăduim și voi așa ați crezut"[4]. Capitolul al cincisprezecelea din prima Epistolă către Corinteni și scrierile lui Ioan reprezintă mărturia cea mai puternică și răsunătoare a acestui triumfător mesaj creștin primar referitor la descoperirea

vieții veșnice. Cuvintele lui Iisus din Evanghelia a patra privind „viața veșnică" la care vor participa toți cei ce vor crede în Fiul; „apa vie" pe care El o va da acestora și care va fi în ei „izvor de apă curgătoare spre viața veșnică"; „pâinea vieții" din care „dacă cineva mănâncă, nu va muri niciodată"; făgăduința „că vine ceasul, și acum este, când morții vor auzi glasul Fiului lui Dumnezeu și cei ce vor auzi vor învia"; și probabil, având o pondere aparte, cuvintele Sale: „Eu sunt învierea și viața..."; iar mai apoi, cuvintele solemne ale Apocalipsei: „Eu sunt Cel dintâi și Cel de pe urmă, și Cel ce sunt viu. Am fost mort și, iată, sunt viu, în vecii vecilor, și am cheile morții și ale iadului"; și din nou: „Fii credincios până la moarte și îți voi da cununa vieții"; iar în cele din urmă, Pavel exclamă triumfător: „Se seamănă întru stricăciune, învie întru nestricăciune... se seamănă întru slăbiciune, învie întru putere... Unde îți este moarte, boldul tău? Unde este, moarte, biruința ta?" Toate aceste cuvinte exprimă exuberanța plină de voioșie a sufletului, acea sublimă speranță, întemeiată pe credința în înviere, în care trăia și se mișca întreaga creștinătate a primelor veacuri și din care și-a tras seva, crescând și cucerind lumea[5]. Prima predică și primele speranțe ale Bisericii primare s-au născut din această credință; fără această credință în învierea lui Hristos și în biruința vieții, nu ar fi existat nici Biserică primară și nici creștinism. De aceea această credință rămâne forța de inspirație fundamentală a Bisericii în timpurile care au urmat. Inscripțiile din catacombe răspândesc această bucurie, această încredere în viața veșnică. „Tu trăiești, să trăiești în pace, în slava Domnului nostru" (ζήσης, *vivis, vivas, vive in pace, in*

Scanned with OKEN Scanner

gloria Dei et in pace Domini nostri). Răsplata celui decedat este „răsplata vieții" (τὸ τῆς ζωῆς μέρος), „El merge la Dumnezeul cel viu" (πρὸς τὸν ζῶντα Θεόν)[6]. Martirii creștini s-au umplut de aceeași credință, de aceeași inspirație. „Îl caut pe Cel ce a murit pentru noi; Îl doresc pe Cel ce pentru noi a înviat din morți", scrie Ignatiu de Antiohia către romani.[7] „Îți mulțumesc Ție", se roagă bătrânul Policarp la stâlpul infamiei, „că m-ai învrednicit să ajung această zi și acest ceas și să particip împreună cu mărturiile Tale la paharul Hristosului Tău, spre înviere la viață veșnică cu trupul și sufletul, în neprihănirea Duhului Sfânt..."[8] Toate aceste rugăciuni sunt pline de mulțumire pentru darul vieții veșnice hărăzit prin Fiul lui Dumnezeu. „Tu mi-ai dăruit hrana și băutura spirituală și viața veșnică prin Robul Tău (Fiul Tău)", citim în rugăciunea euharistică din *Didahii*.[9] Aceleași note de bucurie privind descoperirea vieții veșnice răsună în *Odele* lui Solomon. Următoarele cuvinte sunt puse în gura lui Hristos cel Înviat:

„...Ei M-au căutat, cei ce și-au pus nădejdea în mine, căci sunt viu. Și am înviat și sunt printre ei și vorbesc prin gura lor...

Și nu M-am cufundat, deși oamenii au crezut aceasta despre mine.

Iadul M-a văzut și a fost milostiv.

Iar moartea Mi-a îngăduit să Mă reîntorc și mulți împreună cu mine.

Am devenit oțet și fiere pentru ea (moarte) și M-am coborât împreună cu ea în adâncul cel mai de jos (al Iadului).

Am lăsat picioarele și capul Meu să cadă, căci nu au putut privi fața Mea.

Și am adunat mulțime multă de vii din sânul morților ei și le-am vorbit cu buze vii...

Dar am auzit glasul lor și Mi-am scris numele Meu pe frunțile lor. Căci ei sunt liberi și îmi aparțin Mie. Aliluia".[10]

De această biruință asupra morții descrisă în *Ode*, în epistolele Pauline și în predica creștinismului primar, se leagă făgăduința vieții veșnice și a învierii pentru toți cei ce cred în numele Lui. „Mântuirea prin El este certă, iar dărnicia Sa este viața veșnică!"[11] „M-am îmbrăcat cu nemurirea prin numele Lui", spune credinciosul, „și m-am lepădat de moarte prin bunătatea Lui."[12] „Am băut și m-am îmbătat cu apa vie, nepieritoare; iar Domnul m-a reînnoit cu straiele Sale, îmbrăcându-mă în Lumina Sa".[13] Cei ce cred „au fost mântuiți prin apa vie care dăinuie în veci".[14]

Ne regăsim acum într-o atmosferă asemănătoare inspirațiilor lui Ioan; duhul celei de a patra Evanghelii și al „Apocalipsei" lui Ioan ne învăluie.

Acest sentiment de bucurie nespusă s-a cristalizat într-o viziune asupra lumii; viziune deja prezentă în plinătatea ei în predica creștinismului primar.[15] Formularea ei teoretică, evoluția și fixarea în categorii religioase având loc, în secolele ce au urmat, prin scrierile Părinților și practica religioasă.

Creștinătatea primară este pe deplin caracterizată de realism religios: Întruparea, Patimile și Învierea Fiului lui Dumnezeu nu sunt o iluzie, o înșelăciune, după cum învățau docheții sau alți gnostici, ci o realitate. Dacă

lucrurile stau astfel, atunci și trupul, pe care și L-a asumat Fiul lui Dumnezeu și în care a înviat, nu a fost lepădat și el participă la Viață, întrucât a luat în sine germenele nemuririi. „Dar acum Hristos a înviat din morți, fiind începătură celor adormiți. Căci precum în Adam toți mor, așa și în Hristos toți vor învia."[16] Prin urmare, avem acum o reabilitare a materiei și trupului; trupul nu mai este „mormânt" (platonicul σῶμα-σῆμα), nici „o închisoare" a sufletului, ci „templu al Duhului Sfânt". De aici așteptarea plină de nerăbdare „a mântuirii trupului nostru", credința în învierea trupului; predicarea inspirată a acestei învățături părând atât de paradoxală și ofensatoare înțelepților antichității. Acesta este și motivul pentru care doctrina învierii a fost accentuată cu atâta patos de către apologeții creștini, chiar și de cei care se aflau puternic influențați de filosofia vremii și care au încercat să introducă cu orice chip experiența religioasă a creștinismului în schema îngustă și nepotrivită a acestei filosofii populare cu prețul unei diluări și împuținări parțiale a specificului ei religios. Însă ei nu puteau renunța la învierea trupului, oricât de serios ar fi contrazis aceasta moda filosofică sau principiile de bază ale „spiritualismului" platonician îngust, căci învierea omului întreg reprezenta esența speranțelor religioase ale creștinismului, iar aceste speranțe erau indivizibil legate de învierea trupului și de preamărirea Domnului și Stăpânului Înviat. Dumnezeu cel atotputernic este Creatorul întregii lumi, deci și Creatorul Trupului. Puterea și stăpânirea Sa nu au limite. Prin urmare, conștiința creștină nu putea fi reconciliată cu starea existentă în lumea „care zace în răutate"; nu putea considera ca finală această stare. Ea a crezut în biruința

totală, ultimă a vieții și în abolirea morții, în eliberarea de sub stăpânirea păcatului și a corupției, în preamărirea tuturor lucrurilor care există, a întregului cosmos, a întregii creații în împărăția vieții veșnice. Și va fi „un Cer nou și un Pământ nou". Noi știm că „toată făptura suspină și împreună are dureri până acum". „Căci făptura a fost supusă deșertăciunii — nu din voia ei... cu nădejde, pentru că și făptura însăși se va izbăvi din robia stricăciunii, ca să fie părtașă la libertatea măririi fiilor lui Dumnezeu"... „Ca Dumnezeu să fie totul în toate."[17] Aceste speranțe ale lui Pavel au rămas fundamentale și definitive pentru viața religioasă și credința creștinătății în timpurile ce au urmat; bucuria și încrederea în înviere au devenit și temelia viziunii Bisericii Răsăritene — ba mai mult, ele constituie însăși esența, cea mai intimă, mai profundă și mai vitală natură a ei.

Să aducem înaintea minților noastre, prin câteva exemple, exprimarea mai îndepărtată a acestui realism religios, a încrederii triumfătoare, a acestor așteptări preaînalte în viața Bisericii. Într-un remarcabil monument, recent descoperit, privind viziunea Bisericii primare în a doua jumătate a secolului al II-lea (circa 160—170, după părerea editorului, Karl Schmidt) — așa-numita „Epistola apostolorum" — autorul pune accent deosebit pe doctrina învierii. Hristos a înviat cu adevărat în trup — această idee este subliniată în mod special. „L-am auzit și L-am atins, după ce a înviat din morți."[18] spun apostolii. Și din nou: „Prin urmare, L-am atins (și ne-am convins) că El a înviat cu adevărat în trup"[19] etc. Din faptul întrupării Fiului lui Dumnezeu și al învierii Lui în trup reies făgăduința învierii și a părtășiei noastre la slava Sa. „Căci am venit în

Trup", le spune Iisus apostolilor, „pentru ca să înviați în trupul vostru, ca întru o a doua naștere, în veșmânt ce nu va fi lepădat"[20]. „Ceea ce este acum căzut va învia din nou, iar ceea ce este bolnav va fi făcut întreg, pentru ca întru aceasta Tatăl Meu să fie preamărit. Căci cele ce Mi-a făcut El Mie, la fel le voi face și vouă și tuturor celor care vor crede în Mine."[21]

Irineu apără cu înflăcărare învierea trupului, reabilitând materia, împotriva gnosticilor. Cum ar putea să se piardă trupul care s-a împărtășit în timpul tainei Cinei Domnului cu trupul și sângele lui Hristos? „Trupurile noastre care au luat în ele Euharistia nu mai sunt pieritoare, ci au nădejdea învierii... ele vor învia la timpul lor."[22] Hristos este noul, al doilea Adam. „El a ridicat omul căzut" și a devenit trup „pentru a da dovada învierii trupului"[23]. Mântuirea este „lepădarea morții", iar darul lui Dumnezeu este viața veșnică.[24] În jurul anului 200 d.Hr., Tertulian apăra cu strășnicie și tărie marea valoare a trupului și doctrina învierii. *Fiducia Christianorum — resurrectio mortuorum* — „Credința creștinilor este învierea morților", sunt cuvintele de început ale vestitului tratat *De resurrectione carnis*. Tertulian dezvoltă un argument aproape exhaustiv, plin de vioiciune și convingere. Crearea omului după chipul lui Dumnezeu nu se referă numai la suflet, ci și la trup, căci și trupul și-a asumat chipul lui Hristos întrupat (*jam tunc imaginem induens Christi futuri in carne*). După cum trupul se luptă și suferă împreună cu sufletul, el trebuie slăvit împreună cu sufletul. Împreună cu sufletul el participă la taine, se hrănește cu trupul și sângele lui Hristos; este „soră" a trupului lui Hristos („*Christi sui sororem*").[25]

Aceleași idei și inspirații inundă scrierile marilor Părinți ai Răsăritului creștin. La Atanasie, ele sunt comentate într-un mod special și clar, aidoma razelor luminii printr-o lupă, constituind o filosofie puternică. Căci aici se regăsesc esența și rădăcinile cele mai profunde ale întregii sale pietăți. El se simte mereu cuprins de marele fapt al mântuirii din moarte, degradare și păcat, de reînnoirea omului și de aceea duhul său se înalță mereu cu încredere plină de bucurie. Sunt bine cunoscute în special splendidele sale cuvinte: „Dumnezeu a devenit om, pentru ca noi să fim îndumnezeiți."[26] „Da, într-adevăr", scrie el într-o epistolă de Paști turmei sale din Alexandria, „este un lucru bogat în bucurie, această biruință triumfătoare asupra morții și nemurirea noastră (dobândită) prin acel trup al Domnului. Căci după cum El a înviat, așa va avea loc și învierea noastră, iar Trupul Său, care a rămas neîntinat de degradare, devine fără îndoială izvorul nepieirii noastre."[27] Prin urmare „Toată făptura se bucură, o, fraților, și fiecare suflare vie cântă, prin cuvintele Psalmistului, laudă Domnului care i-a distrus pe dușmanii noștri. Căci mântuirea noastră este săvârșită."[28] Această bucurie a învierii, această bucurie pascală, persistă în necazuri și nenorociri; de nestins, ea izbucnește în persecuții, exil și oprimare.[29] Pentru că moartea este de pe acum cucerită, „lepădată", „exterminată", „distrusă";[30] moartea nu ne mai înspăimântă. „Căci precum prin om moartea a dobândit putere asupra omului, tot așa prin întruparea Cuvântului lui Dumnezeu vor avea loc distrugerea morții și învierea trupului... Căci nu mai murim ca niște condamnați, ci așteptăm, ca înviați, învierea de obște."[31] Aceeași filosofie a mântuirii

Scanned with OKEN Scanner

și învierii se regăsește, mult mai sistematic elaborată, la Grigorie de Nyssa. „Dumnezeu s-a unit cu natura noastră, scrie el, pentru ca natura noastră să poată fi îndumnezeită prin unirea cu Dumnezeu, eliberată din mâinile morții și dezlegată de legătura dușmanului; căci învierea Să din morți este pentru omul muritor începutul învierii la viața veșnică."[32]

Doi Părinți ai Bisericii din sec. al IV-lea, Ioan Hrisostom și Efrem Sirul, care au lăsat împreună, în special Hrisostom, o urmă de neșters în viața Bisericii de Răsărit, propovăduiesc, cu deosebit zel, tărie și profunzime, bucuria învierii, biruința vieții asupra morții și slava trupului ce va să vină. Hrisostom a scris un comentariu extins asupra paragrafelor din epistolele Sf. Pavel ce se ocupă cu acest subiect. În omilia sa „Privind învierea morților", el ia ca punct de pornire cuvintele lui Pavel din a doua Epistolă către Corinteni: „De vreme ce dorim să nu scoatem haina noastră, ci să ne îmbrăcăm cu cealaltă pe deasupra, ca ceea ce este muritor să fie înghițit de viață" (5,4). «Acestea, spune Hrisostom, sunt cuvinte prin care cei ce denigrează natura și trupul, cei ce se îndoiesc de trup, sunt înlăturați cu desăvârșire. Prin cuvintele Sale: „Dorim să nu scoatem haina noastră", Pavel caută să ne avertizeze împotriva credinței că el ar disprețui trupul ca fiind ceva rău, ca o cauză a păcatului, dușman și adversar... Ceea ce el dorește să spună pe scurt este că nu dorim să lepădăm trupul, ci stricăciunea; nu carnea, ci moartea. Trupul este un lucru, stricăciunea — altceva; trupul este un lucru, moartea — altceva... trupul este supus stricăciunii, însă nu este stricăciune; trupul este muritor, dar nu este moarte. Mai degrabă trupul este o lucrare a lui Dumnezeu, pe când-

Scanned with OKEN Scanner

stricăciunea și moartea, pe de altă parte, au apărut prin păcat. „Ceea ce îmi este străin, spune Pavel, aceea doresc să lepăd; nu ceea ce îmi este propriu. Iar ceea ce ne este străin, nu este trupul, ci stricăciunea.“ Prin urmare, spune el, „nu să ne scoatem haina noastră“ — adică trupul, „ci să ne îmbrăcăm“ — trupul cu nestricăciunea... „pentru ca ceea ce este muritor să fie înghițit de viață!“ Astfel el nu vorbește deloc despre distrugerea trupului, ci despre distrugerea morții și a stricăciunii».[33]

Ioan Hrisostom propovăduiește în cuvinte sublime această credință în viitoarea înviere a trupului atunci când prezintă capitolul cincisprezece al primei Epistole către Corinteni: „Ce? Morții nu înviază? Dacă nu înviază, de ce atunci Hristos a înviat? De ce a venit? De ce a luat trup, dacă nu a intenționat să învieze trupul? Căci El singur nu avea nevoie de acest lucru, ci a făcut totul din iubire pentru noi...“[34]

Potențial această preamărire ne este dăruită, deși încă într-o formă ascúnsă. Astfel ne învață Pavel, arată Hrisostom: „Nu al unei slave prin început (ἔσεσθαι), ci al unei slave ce va fi descoperită (ἀποκαλυφθῆναι), exact ca și cum ar fi fost un fapt deja stabilit, deși încă tăinuit“.[35]

Aceste speranțe în învierea și preamărirea viitoare a trupului sunt prezentate, cu aceeași inspirație și ardoare, în imnele lui Efrem Sirul. „Voința Creatorului său, spune el cu referire la trup, va aduna la un loc pulberea, îl va reînnoi și îl va face templu al slavei; trupul își va conduce camaradul său, sufletul, spre camera nupțială și acolo îl va mângâia; iar trupul plin de mâhnire în iad se va bucura; trupul, care a disperat, va da laudă, pentru mântuirea sa și pentru ceea ce nebunul a disperat va primi mare îndurare.

Scanned with OKEN Scanner

Picioarele, care au fost legate, vor sări în Paradis... ochii, care au fost închiși, vor vedea izvorul luminii. Gura, care a fost mută, se va deschide... iar trupul, care a fost stricat, va străluci în slavă."[36] „Deși Adam nu mai trăiește, el a fost creat de Tine, pentru ca să trăiască; prin urmare, templul său va fi reînnoit de Tine, care acum a devenit pulbere... Ce spectacol covârșitor a fost atunci când slava Ta strălucitoare a coborât în praful întunecat pentru a crea chipul cel minunat. Această ultimă (coborâre) (întrupare, n.t.) a Ta a fost mai mare decât cea dintâi (crearea lui Adam), căci Tu nu ai creat doar pulberea, ci ai îmbrăcat-o ca pe un veșmânt... Dă bucurie trupului prin suflet, însă restituie trupul sufletului, pentru ca împreună să se bucure prin aceea că după separare sunt din nou unite. Lasă sufletul să se apropie pentru a putea intra în casa sa și să trăiască în pace în sălașul său, iar lumina sa să strălucească înlăuntrul ei."[37] „Cel dintâi născut (Fiul lui Dumnezeu) s-a îmbrăcat cu trupul; l-a folosit ca văl al strălucirii Sale. Veșnicul Mire a strălucit în acest veșmânt. Fie ca veșmintele oaspeților să devină ca ale Lui! Fie ca trupurile voastre să strălucească — căci ele sunt veșmintele voastre!"[38]

Această bucurie a Părinților Bisericii înaintea învierii lui Hristos și înaintea biruinței Sale, și în consecință și a noastră, asupra morții, își găsește cea mai nobilă expresie în minunata predică a lui Hrisostom care este citită în mod solemn până în zilele noastre în noaptea de Paști în Biserica Răsăriteană: „...Intrați toți întru bucuria Domnului nostru: și cei dintâi și cei de al doilea, luați plata. Bogații și săracii împreună bucurați-vă. Cei ce v-ați înfrânat și cei leneși, cinstiți ziua. Cei ce ați postit

și cei ce n-ați postit, veseliți-vă astăzi. Masa este plină, ospătați-vă toți. Nimeni să nu se tânguiască pentru păcate, că din mormânt iertare a răsărit. Nimeni să nu se teamă de moarte, că ne-a izbăvit pe noi moartea Mântuitorului; a stins-o pe ea Cel ce a fost ținut de ea. Prădat-a iadul Cel ce s-a pogorât în iad; umplutu-l-a de amărăciune, fiindcă a gustat din trupul Lui... Unde-ți este, moarte, boldul? Unde-ți este, iadule, biruința? Înviat-a Hristos și tu ai fost nimicit. Sculatu-s-a Hristos și au căzut diavolii. Înviat-a Hristos și se bucură îngerii. Înviat-a Hristos și viața stăpânește. Înviat-a Hristos și nici un mort nu este în groapă; că Hristos, sculându-se din morți, începătură celor adormiți s-a făcut. Lui i se cuvine slava și stăpânirea în vecii vecilor. Amin!"

Ce tărie de credință și cât curaj sunt angajate în această afirmație: „Înviat-a Hristos și nici un mort nu este în groapă"! Cu adevărat, acest lucru este contrar experienței zilnice. Însă prin această credință atingem tărâmul veșniciei, al vieții veșnice, unde granițele dintre prezent și viitorul transcendent dispar.[39]

Aceste speranțe, această credință, această bucurie — toate la un loc constituie cheia vieții și viziunea Bisericii Creștine de Răsărit.

NOTE:

1. I Ioan I, 2; I Cor. XV, 14, 20.
2. I Ioan V, 4; I Tes. V, 16—18.
3. F. A. II, 24, 32; IV, 2; IV, 53; X, 40—41 etc.
4. I Cor. XV, 11.
5. Ioan III, 15—16; IV, 14—17; VI, 33 și urm.; V, 25; XI, 25; Apoc. I, 17—18; II, 10; I Cor. XV, 42 și urm.; cf. Ioan VII, 38; X, 10, 28;

Scanned with OKEN Scanner

XII, 25; XIV, 6; XVII, 2—3; I Ioan I, 1—2; II, 25; V, 11; I Petru I, 3; Rom. VIII, 11; X, 9; I Cor. VI, 14; II Cor. IV, 4; Fil. III, 11, 21; II Tim. I, 10; Evr. II, 14.

6. O colecție bună a inscripțiilor din catacombe, vezi, de ex.: *Monumenta ecclesiae liturgica*, ed. Cabrol și Leclercq, vol. I; *Reliquiae liturgicae vetustissimae*, Sectio prima, 1902, p. CL și urm.

7. *Ad. Rom.*, c. VI.

8. *Martyrium Polycarpi*, c. XIV.

9. *Didahii*, c. X. Cf. și rugăciunea euharistică din „Faptele lui Ioan" (de la mijlocul sec. al II-lea): „... Preamărim învierea Ta care ni s-a arătat nouă prin Tine. Căci Tu singur, Doamne, ești rădăcina nemuririi și izvorul neputreziciunii" (σὺ γαρ εἶ μόνος, κύριε, ἡ ῥίζα τῆς ἀθανασιας και πηγη τῆς αφθαρσιας... c. 109). Într-o rugăciune creștină timpurie din cap. XII al lucrării, atribuită lui Atanasie, „Despre feciorie", citim „εὐχαριστοῦμεν σοι πάτερ ἡμων, ὑπερ τῆς ἁγίας ἀναστασεως σοῦ: διὰ γὰρ Ἰησοῦ τοῦ παιδὸς σου ἐγνώρισας ἡμιν αὐτήν".

10. *Oden Salomos* (traducerea lui Fleming, 1910), XLII, 5, 6, 14—19, 25, 26.

11. XI, 7—8.

12. XV, 8.

13. XI, 7—10.

14. VI, 17.

15. Cf. a doua epistolă a lui Clement (20, 5); τῳ ἐξαποστείλαντι ἡμῖν τὸν σωτῆρα καὶ αρχηγὸν τῆς αφθαρσίας, δι οὗ και ἐφανέρωσεν ἡμῖν τὴν ἐπουράνιον ζωὴν. La fel în Ignatie, Eph. XVII, I: ἵνα πνέῃ τη ἐκκλησίᾳ ἀφθαρσίαν...; *ibidem*, XIX, 3: ἄγνοια καθῃρεῖτὸ, παλαιὰ βασιλεία διεφθείρατο θεοῦ ἄθρωπίνως φανερομένου..., ἔνθεν τὰ πάντα συνεκεινεῖτο διὰ τὸ μελετᾶσθαι θανάτου κατάλυσιν. Trall, II, 1; οὐ κατα ἄνθρωπον ζῶντες ἀλλὰ κατὰ Ἰησοῦν Χρ. τὸν δι ἡμὰς ἀποθανόντα, ἵνα πιστεύσαντες εἰς τον θάνατου αὐτοῦ τὸ ἀποθανεῖν εκφύγητε. Eph. III, 2: Χρ. τὸ ἀδιάκριτον ἡμῶν ζῆν. Magn. I, 2: ...Ἰησοῦ Χριατοῦ τοῦ διᾶ παντὸς ἡμας ζῆν... Cf. Barnaba V, 6 (cf. R. Seeberg, *Lehrbuch d. Dogmengeschichte*, I^3, 1922, p. 145—148.

16. I Cor. XV, 20, 21.

17. II Petru III, 13; Apoc. XXI, 1—4; Rom. VIII, 21—22; I Cor.

Scanned with OKEN Scanner

XV, 28; cf. Apoc. XXI, 5; XX, 14 și F.A. III, 21.

18. *Geschpräche Jesu mit seinem Jüngern....* Ed. Carl Schmidt, cap. II.

19. Cap. XII, p. 42.

20. Cap. XXI, p. 72.

21. Cap. XXV—XXVI, p. 82.

22. *Adv. haeres.*, IV, 18, 5.

23. *Epideix.*, 38, 39.

24. Vezi R. Seeberg, I, c. 410. Cele mai importante pasaje sunt citate aici, adică, *Adv. haeres.*, III, 18, 7; 23, 7: „illius enim salus evacuatio est mortis; domino igitur vivificante hominem id est Adam, evacuata est et mors." III, 19, I: „ignorantes autem eum, qui ex virgine est Emmanuel, privantur munere eius, quod est vita aeterna; non recipientes autem verbum incorruptionis perseverant in carne mortali et sunt debitores mortis, antidotum mortis non accipientes." IV, 38, 4: „Opportuerat autem primo naturam apparere, post deinde vinci et absorberi mortale ab immortalitate et corruptibile ab incorruptibilitate." V, 12, 6: „et in semel totum sanum et integrum redintegravit hominem perfectum eum sibi praeparans ad resurrectionem"... etc.

25. „Igitur, ut retexam: quam Deus manibus suis ad imaginem Dei struxit, quam de suo adflatu ad similitudinem suae vivacitatis animavit, quam incolatui, fructui, dominatui totius suae operationis praeposuit, quam sacramentis suis disciplinisque vestivit; cujus munditias amant, cujus castigationes probat, cujus passiones sibi adpretiat—haeccine non resurget totiens Dei? Absit, absit, ut Deus manum suarum operam, ingenii sui curam, adflatus sui vaginam, molitionis suae reginam, liberalitatis suae haeredem, religionis suae sacerdotem, testimonii sui militem, Christi sui sororem, in aeternum destituat interitum" (C. IX). De asemenea, cap. VIII, VII.

26. *De incarnatione Verbi*, c. 54. Αὐτὸς ἐνηνθρώπησεν ἵνα ἡμεῖς θεοποιηθῶμεν, καὶ αὐτὸς εφανέρωσεν ἑαυτὸν δια σώματος, ἵνα ἡμεῖς τοῦ, ἀοράτου, πατρὸς ἔννοιαν λάβωμεν, καὶ αὐτὸς ὑπέμεινεν τὴν παρα ἀνθρώπου ὕβριν, ἵνα ἡμεῖς ἀθάνασίαν κληρονομήσωμεν. Cf. *contra Arianos*, I, 38, 39; II, 47, 50; III, 34. *Ad Serap*, I, 9, 24 etc., V. *The Teaching of Athanasius concerning Deification*, R. Seeberg, 113, 1923, p. 80—82. K. Bornhaüser, „Die Vergottungslehre des Athanasius und Johannes Damascenus", 1903.

Scanned with OKEN Scanner

27. Atanasie, *Epistolae heortasticae*, XI. Migne, t. 26, col. 1411; vezi, de asemenea, epist. x (col. 1402).

28. *Ibidem*, epist. VI (col. 1388).

29. Cf. în special epist. III.

30. *De incarnatione Verbi*, c. 9, 10, 13, 16, 20, 21, 24. Cf. κατάργησις τοῦ θανάτου (Arianos, I, 45), χατάκυσις θανάτου (ad Adelph., 5), et passim.

31. *Ibidem*, c. 10. Cf. c. 27: „Căci moartea este distrusă, iar crucea biruitoarea ei, și, prin urmare, este neputincioasă, iar în realitate este moartă. Pentru aceasta nu există dovadă prea mică, iar confirmarea clară prin faptul că moartea este sfidată de către toți ucenicii lui Hristos și ei toți o batjocoresc, netemându-se de ea, și prin semnul crucii și prin credința în Hristos o calcă în picioare ca pe un lucru mort. Căci odinioară, înainte de venirea divină a Mântuitorului, moartea era temută chiar și de cei sfinți și toți am plâns pe cei morți ca și cum asupra lor s-a abătut dezastrul. Însă acum, după ce Mântuitorul a înviat trupul, moartea și-a pierdut spaima și toți cei care cred în Hristos o calcă în picioare, ca și cum nu ar fi nimic"... Cf. de asemenea splendida rugăciune funerară a surorii lui Grigorie de Nyssa, Macrina: „Tu, Doamne, ai distrus în noi teama de moarte; Tu ai făcut sfârșitul acestei vieți pământești începutul celei cerești! Tu lași trupurile noastre să se odihnească pentru o vreme însă adormite și le trezești din nou din somn cu ultima Ta trâmbiță! Tu ai dat pământul pe care l-ai făcut cu mâinile Tale spre înălțarea lui și iei ceea ce ai dat și schimbi în nestricăciune și frumusețe ceea ce este stricăcios și urât!... Tu ne-ai deschis nouă calea învierii, sfărâmând porțile iadului și ai distrus ceea ce avea puterea morții" (Cf. Harnack, *Dogmengesch.*, 114, 1909, p. 60). Cf. de asemenea, de ex., *Athanasius contra Arianos*, or. II, 61.

32. Greg. Nyss., *Catech. magn.*, c. 25.

33. Joannis Chrysostomi, *De resurrect. mort.*, cap. 6; cf. cap. 7.

34. *Ibidem*, în *Epist. I ad. Cor.* Homil. XXIX, 2.

35. *Ibidem*, în *Epist. ad Rom.* Homil. XIV.

36. S. Ephraemi Syri, *Carmina Nisibena*, ed. G. Bickell, 1866, (XLVII).

37. *Carmen*, LXIX.

38. *Carmen*, XLIII. Cf. XLIV, XLV, XLVI, XLVIII, LXV.

39. Cf. Atanasie (vezi mai sus).

Scanned with OKEN Scanner

CAPITOLUL II

BUCURIA PAȘTILOR ÎN LITURGHIA RĂSĂRITEANĂ

După cum am văzut, speranța, credința și bucuria sunt trăsături caracteristice ale spiritului creștinismului primar; ele sunt comune tuturor formelor creștinismului și nicidecum proprietatea exclusivă a Bisericii Răsăritene. Cu toate acestea trebuie să spunem: în Biserica Răsăriteană ele au rămas decisive și dominante; bucuria învierii, dorința arzătoare, plină de bucurie a sufletului după slava ce va să vină, anticiparea contemplativă mistică a măreției vieții veșnice. Uneori au fost făcute încercări de comparare a pietății Bisericii Romano-Catolice cu cea a Bisericii Răsăritene. Se spune că în centrul vieții religioase a celei dintâi stă Hristos pătimitorul, iar în centrul celei de-a doua Hristos cel înviat. Acesta este un contrast care nu trebuie dus la extreme. Deoarece și pentru Biserica Romano-Catolică Mântuitorul este Hristos cel înviat, iar Biserica Răsăriteană contemplă și ea cu fierbinte devoțiune Patimile lui Hristos cel întrupat (cf. impresionantele slujbe religioase din Săptămâna Patimilor). Însă într-un anume sens restrâns, acest contrast poate să fie menținut. Biserica Răsăriteană își con-

Scanned with OKEN Scanner

centrează întreaga ei fervoare asupra slavei Domnului Înviat. Strălucirea vieții Sale transfigurate luminează și acum lumea și viața. Realismul primar, optimist, mistic și în același timp eshatologic apare aici în întreaga sa forță și semnificație. Moartea *este* în clipa de față cucerită, legile cosmice implacabile sunt suprimate, puterea stricăciunii și a păcatului este distrusă, întreaga lume și trupurile noastre sunt *in spe, in potentia* deja părtașe ale vieții veșnice. Acest spirit, acest triumf, această bucurie a biruinței pătrund, de exemplu, toate imnurile răsunătoare de peste an din Biserica Răsăriteană.

În același timp însă Biserica Răsăritului, aidoma celei din Apus, nu-și închide ochii în fața caracterului trecător, a nestatorniciei vieții noastre, a înfloririi pământești sau a durerii pricinuită de moarte, a separării sufletului de trup și de tot ceea ce omul iubește pe pământ, sau a terorilor morții și ororii stricăciunii.

„Vai — astfel începe impresionantul imn funerar al Bisericii — câtă luptă are sufletul când se desparte de trup! Vai, cât lăcrimează atunci, și nu este cine să-l miluiască pe dânsul."

„Plâng și mă tânguiesc când mă gândesc la moarte și văd în morminte frumusețea noastră cea zidită după chipul lui Dumnezeu zăcând: grozavă, fără mărire și fără chip..."

„Cu adevărat aceasta este taina morții; cum sufletul se desparte de trup; cum prin vrerea lui Dumnezeu este dezlegat din legătura cea firească..."[40]

Teama de moarte răsună în aceste cuvinte, spaima ultimei lupte cu moartea. Toate lucrurile pământești sunt trecătoare, iluzorii și deșarte.

„Ce desfătare lumească este lipsită de întristare?“ continuă textul. „Care mărire stă pe pământ neschimbată?...“

„O, oamenilor, pentru ce ne tulburăm zadarnic? Calea pe care alergăm este repede și scurtă; fum este viața, abur; cenușă și țărână ne facem peste puțin și ne veștejim!“

„Unde este dezmierdarea lumească? Unde este nălucirea celor trecătoare? Unde este aurul și argintul? Unde este mulțimea slugilor și strigarea? Toate sunt țărână, toate cenușă, toate umbră! Ci veniți să strigăm Împăratului celui fără de moarte: Doamne, de veșnicele tale bunătăți învrednicește pe acesta ce s-a mutat de la noi, odihnindu-l pe dânsul întru fericirea cea neîmbătrânitoare.“[41]

Căci există mântuire! Deasupra tuturor acestor strigăte de durere se înalță și plutesc puternicele și atotcuprinzătoarele acorduri ale eliberării și măririi — bucuria biruinței vieții, bucuria învierii din morți.

„Hristos a înviat, începătura celor adormiți“ — în felurite forme, însă cu putere mereu reînnoită, acest mesaj se face auzit în aceste imne. Cu toate acestea, vestirea cutezătoare a învierii este inseparabil legată de mesajul Crucii și martiriul Mântuitorului; prin moarte El a biruit moartea. Acest duh străbate cântările religioase ale *Octoihului* (cartea de bază a cântărilor bisericești de peste an).[42] Iată câteva exemple:

„Pe Cruce Te-ai pironit de voie, Îndurate, în mormânt te-ai pus ca un mort, Dătătorule de viață, stăpânirea morții ai zăbovit cu moartea Ta, Puternice, că de Tine s-au

cutremurat portarii iadului; Tu împreună ai sculat pe morții cei din veac, ca un iubitor de oameni."

„Fiind spânzurat pre lemn, Unule puternice, toată zidirea o ai mișcat, și punându-Te în mormânt, pe cei ce locuiau în mormânturi i-ai înviat, nestricăciune și viață dăruind neamului omenesc. Pentru aceasta cântând, mărim scularea Ta cea de a treia zi."

„Femeile mânecând au venit la mormânt, și vedere îngerească văzând s-au cutremurat, mormântul a strălucit viață, minunea le-a spăimântat pre ele. Pentru aceasta mergând au vestit Ucenicilor Învierea. Hristos, ca cel ce este unul tare și puternic, a prădat iadul și pre cei stricați i-a sculat pre toți, cu puterea Crucii dezlegând frica osândirii.

De viață aducător și mai frumos decât raiul; cu adevărat mai strălucitor decât orice măreție pământească, s-a arătat, Hristoase, mormântul Tău, izvorul învierii noastre"[43] etc.

Vedem acum că învierea Sa din morți este și făgăduința învierii noastre, ba mai mult, este deja învierea noastră, biruința noastră asupra morții:

„Tu ai sfărâmat împărăția morții, O, atotputernice, prin moartea Ta", „Tu i-ai sculat împreună cu Tine pe morții cei din veacuri", „Tu i-ai sculat pe cei ce se sălășluiau în morminte, revărsând asupra omenirii nemurire și viață"... „Tu i-ai eliberat pe cei morți și, înviind după trei zile, i-ai înveșmântat cu nemurire." „El a înviat, golind mormintele! Iată-L pe Cel ce schimbă putreziciunea neschimbat!" „El i-a adus la viață pe cei morți!" „Astăzi, moartea și iadul au fost jefuite de prada lor, iar omenirea se înveșmântează în nemurire"; „Pre morții ce i-a înghițit moartea, i-a dat înapoi și s-a stricat și

împărăția iadului cea făcătoare de stricăciune, sculându-Te Tu din mormânt, Doamne."[44]

Această bucurie triumfătoare este mereu dezvăluită în cuvinte și expresii permanent schimbătoare, deoarece există deja o părtășie în învierea Lui; deja există experiența mistică, realizarea mistică a măreției ce va veni. În persoana Sa, întreaga rasă umană (simbolizată de părintele ei, Adam) este acum, în clipa de față, potențial înviată din morți și îndumnezeită:

„Căzut-a Adam, fiind amăgit și s-a zdrobit înșelându-se de demult cu nădejdea Dumnezeirii, dar s-a sculat, cu împreunarea Cuvântului îndumnezeindu-se, și cu patima nepătimire a luat, pre scaun ca un fiu se slăvește, șezând împreună cu Tatăl și cu Duhul".[45]

Și, după cum am văzut, nu doar omul este afectat de mântuire și de bucuria biruinței, căci de bucuria învierii noastre se leagă bucuria mântuirii întregii lumi, sfârșitul stăpânirii degradării, mântuirea întregii creații și zorii împărăției vieții. Iar ochiul spiritului privește cu ardoare spre mărirea ce va veni — acea „minunată slavă a copiilor lui la Dumnezeu", la care va fi părtașă întreaga creație. Învierea este astfel un eveniment de însemnătate cosmică, iar lumea, la egalitate cu omul, este pătrunsă de strălucirea slavei cerești, deși încă în mod tainic, dobândind o nouă valoare superioară, căci a luat în sine deja germenele nemuririi. Hristos, cântă Biserica Răsăriteană, a înviat ca Dumnezeu din mormânt în slavă și ridicând cu Sine întreaga lume; „dându-și viața pentru lume", El „a umplut întreaga lume, întreaga creație de lumină"; „El a luminat cu strălucirea venirii Sale, iar prin Crucea Sa a făcut să strălucească capetele lumii"; „a unit cele pământești cu

cele cerești"[46]. „O, minune! Cum a putut viața tuturor să guste moarte? Numai pentru ca să lumineze lumea."[47]

De aceea întreaga lume, întreaga creație este chemată să se bucure și să cânte lauda Domnului: „Bucură-te, făptură, și înflorește ca crinul, că Hristos a înviat din morți ca un Dumnezeu. Moarte, unde este boldul tău? Iadule, unde îți este biruința?"[48] „Cerurile să se bucure și să se veselească, că a lucrat să vie cu brațul Său Domnul, cu moartea pe moarte călcând."[49] „Toată făptura bucurându-se cântă Ție, împreună cu profeții, cântare de biruință."[50] „Marginile lumii să se bucure văzându-Te sculat din morți."[51]

După cum am mai spus, această exaltare atinge punctul culminant în noaptea Sf. Paști, când are loc pregătirea sărbătoririi Învierii prin slujbele Săptămânii Patimilor. În toată Săptămâna Patimilor are loc retrăirea cu intensitate a ultimelor zile ale Mântuitorului pe pământ: durerea Sa, Cina cea de Taină, istoria Patimilor Sale, moartea și îngroparea. Persistă acum o atmosferă de intensă solemnitate care depășește limitele sânului unei Biserici, aceasta nefiind legată doar de slujbele religioase (care, incidental, începând cu ziua de luni din Săptămâna Mare țin o jumătate din fiecare zi), și domină viața, chiar din familie, din casele oamenilor. În liniștea Săptămânii Patimilor pot fi auziți pașii Domnului mergând spre Golgota — sentiment solemn, sincer de pocăință, de umilință și de profundă emoție. În cele din urmă, în ajunul Vinerei Mari, vin cele „douăsprezece Evanghelii" — care reevocă, retrăiesc Patimile Domnului nostru! Sunt citite cu voce tare relatările privind Patimile Sale. Plină de frică și cutremur, Biserica întreagă cântă: „Astăzi a fost

răstignit pe Cruce, Cel ce a așezat pământul peste ape. Cu cunună de spini a fost încununat Împăratul îngerilor. Cu porfiră mincinoasă a fost îmbrăcat cel ce înveșmântează cerul cu nori... Cu piroane a fost țintuit Mirele Bisericii. Cu sulița a fost împuns Fiul Fecioarei! Închinămu-ne Patimilor Tale, Hristoase! Arată-ne nouă și slăvită Învierea Ta!"

În noaptea dintre Vinerea Mare și Ajunul Sf. Paști, în timpul minunatei slujbe solemne ascultăm cântările înalte ale încrederii și speranței plină de bucurie care se îmbină cu melodiile dureroase ale marelui Psalm de îngropare (119), cântate la căpătâiul lui Hristos întins pe catafalc: „Iosif cel cu bun chip, de pe lemn luând preacurat trupul Tău, cu giulgiu curat înfășurându-L și cu miresme, în mormânt nou îngropându-L, L-a pus." Îngerul care s-a arătat la mormânt a strigat femeilor care aduceau miruri: „Miresmele morților sunt cuviincioase, iar Hristos putrejunii s-a arătat străin". Urmează apoi versurile cântate antifonal ale „Psalmului Morții" și cele care relatează punerea în mormânt a lui Hristos și biruința Sa asupra mormântului:

„Ferice de cei ce-și păzesc neprihănită calea și care urmează legea Domnului.

În mormânt, Viață, pus ai fost, Hristoase și s-au spăimântat oștirile îngerești, plecăciunea Ta cea mare preamărind.

Ferice de cei ce păzesc învățăturile Lui și de cei ce-L caută cu toată inima.

Dar cum mori, Viață, și cum ședzi în mormânt? Și împărăția morții Tu o zdrobești și pe morții cei din iad îi înviezi?"

Scanned with OKEN Scanner

Îmbinând minunata armonie, Psalmul ritmat al Vechiului Testament, care este cântarea de rămas bun pentru cei morți în Biserica Răsăriteană, cu chemarea profundă și entuziastă a Bisericii, cutremurându-se înaintea mormântului Mântuitorului, credincioșii continuă a cânta răspunzând unul altuia:

„Că aceia nu fac fărădelege, ci umblă în căile Lui.

Te mărim pe Tine, Iisuse Doamne, și-ngroparea îți cinstim și patimile, că din stricăciune Tu ne-ai mântuit.

Tu ai poruncit ca legiuirile Tale să fie păzite cu sfințenie.

Cel ce-ai pus pământul cu măsuri, Hristoase, astăzi ședzi în mormânt, Ziditorule, și din morminte, pe cei ce-au murit ai înviat.

O, de s-ar îndrepta căile mele spre paza legiuirilor Tale!

Iisuse al meu, împărat a toate, de ce vii la cei din iad, o, Hristoase-al meu? Vrei să dezrobești neamul omenesc.

Atunci nu m-aș rușina în fața oricăreia din poruncile Tale.

Stăpânul a toate mort se vede acum și deșertătorul gropilor celor morți se încuie-n groapă nouă ca un om..."

Notele pline de tristețe se amestecă cu cele pline de încredere. Această stare de spirit crește în intensitate cu cât Sf. Paști se apropie, ajungând la punctul culminant în timpul slujbei de Sâmbătă. Biserica este învelită în doliu, liturghisitorii mai poartă încă veșmintele de doliu, iar rugăciunile de pocăință continuă. Însă deja plutește în aer pretutindeni presentimentul, suflul de viață al Învierii.

Scanned with OKEN Scanner

După multe texte mai extinse luate din Vechiul Testament care au în vedere Noul Legământ și bucuria mântuirii prin mâna și puterea lui Dumnezeu și speranța eliberării de moarte, se cântă în mod solemn, în centrul bisericii, cântarea celor trei bărbați din cuptorul cel cu foc — din nou, un simbol al învierii Mântuitorului — și după fiecare verset al acestei cântări, corul repetă puternicul refren:

„Pe Domnul lăudați-L și-L prea înălțați pe dânsul în veci!"

Atmosfera de dăruire crește și se înalță în intensitate. După o scurtă Evanghelie urmează un moment de supremă înălțare pentru întreaga comunitate a credincioșilor, iar corul fraților cântă cu glas tare Psalmul:

„Scoală, Dumnezeule, judecă pământul, că Tu vei stăpâni în veci!" Iar credincioșii răspund cu toată suflarea: „Scoală, Dumnezeule, și judecă pământul, că tu vei moșteni întru toate neamurile!" Și din nou corul fraților cântă — de această dată cuvintele din Noul Testament privind legământul cel Nou: „Hristos, Paștile noastre, înjunghiat și totuși viu, Mielul lui Dumnezeu care ia asupra Sa păcatele lumii". Din nou, credincioșii răspund cu chemarea: „Scoală, Dumnezeule, și judecă pământul..."

Toată speranța cea nouă, întreaga esență a credinței este concentrată în această chemare. Este chemarea încrezătoare a sufletului, chemarea cea deobște a întregii Biserici; este, să spunem astfel, o luptă cu Dumnezeu. El trebuie să învieze! Căci fără învierea Lui, credința noastră este în zadar, mântuirea noastră este în zadar. Este vorba de o reafirmare plină de pasiune și înfocare a unui mesaj cutremurător și covârșitor. Chemarea

Scanned with OKEN Scanner

crește și se înalță, tensiunea, înflăcărarea Bisericii crește și se înalță în intensitate; este un crescendo spiritual, o mare simfonie a sufletelor, a vocilor curate care cântă bucuria făgăduită, chemarea urgentă, neîncetat și neobosit repetată, rugăciunea Bisericii la mormântul Domnului. „Îngerul a strigat către cea plină de har, cântă strana, curată Fecioară, bucură-te, căci Fiul Tău a înviat a treia zi din mormânt." Iar corul credincioșilor răspunde: „Scoală, Dumnezeule, și judecă pământul, căci Tu vei moșteni întru toate neamurile!" În cele din urmă, vocile de la strană se înalță cântând cu tărie: „Scoală, Dumnezeule, și judecă pământul, că Tu vei stăpâni în veci!" Apoi diaconul iese din altar, purtând veșminte albe și strălucitoare și citește evanghelia învierii: femeile au venit la mormânt, însă piatra era prăvălită, iar îngerul le-a zis: „De ce Îl căutați pe Cel Viu printre cei morți? A înviat! Mergeți și spuneți ucenicilor Săi".

Și iată că vine noaptea Paștilor, cu nuanțele ei de veselie îmbucurătoare. Când ceasornicul bate miezul nopții, în timp ce lumânările sunt aprinse — o mare de lumânări în mâinile credincioșilor — din gura preotului și a diaconului răsună mult așteptatele și doritele cuvinte de bucurie: „Învierea Ta, Hristoase Mântuitorule, îngerii o laudă în ceruri și pe noi pe pământ ne învrednicește cu inimă curată să Te mărim". Iar din gâtlejurile miilor de credincioși se înalță imnul triumfal al nopții Sf. Paști: „Hristos a înviat din morți, cu moartea pe moarte călcând, și celor din morminte viață dăruindu-le". Acest scurt imn este cântat mereu, sfințit de covârșitoarea lui semnificație și de obiceiul secular ca cea mai bună, cea mai scumpă, cea mai familiară, universal recunoscută și dorită expresie a

bucuriei pascale de neîntrecut a Bisericii. Înterpunându-se cu această cântare de bucurie, urmează minunatele cântări ale canonului Sf. Paști scris de Sf. Ioan Damaschinul:

„Ziua Învierii, pogoare, să ne luminăm! Paștile Domnului, Paștile! Că din moarte la viață și de pe pământ la cer, Hristos-Dumnezeu ne-a trecut pe noi, cei ce cântăm cântare de biruință".

„Veniți să bem băutură nouă, nu din piatră seacă făcută cu minuni; ci din izvorul nestricăciunii, cel izvorât din mormântul lui Hristos, prin care ne întărim."

„... Mironosițele femei, una către alta glăsuiau: o, prietenelor, veniți să ungem cu miresme Trupul cel de viață purtător și îngropat, Trupul care a înviat pe Adam cel căzut, Care zace în mormânt..."

„Prăznuim omorârea morții, sfărâmarea iadului și începătura altei vieți veșnice..."

„Astăzi toată făptura se bucură și strigă cu bucurie, căci Hristos a înviat, iar iadul s-a pecetluit!

Paștile cele sfințite astăzi nouă s-au arătat. Paștile cele nouă și sfinte, Paștile cele de taină, Paștile preacinstite, Paștile, Hristos-Izbăvitorul; Paștile cele mari, Paștile credincioșilor, Paștile care au deschis nouă ușile raiului, Paștile cele ce sfințesc pe toți credincioșii!"

„Paștile, cu bucurie unii pe alții să ne îmbrățișăm! O, Paștile, izbăvire de întristare! Că astăzi, din mormânt ca dintr-o cămară strălucind Hristos, pe femei de bucurie le-a umplut, zicând: Vestiți Apostolilor!"

„Ziua Învierii! Și să ne luminăm cu prăznuirea, și unul pe altul să ne îmbrățișăm. Să zicem: fraților, și celor ce ne urăsc pe noi; să iertăm toate pentru Înviere. Și

Scanned with OKEN Scanner

așa să strigăm: Hristos a înviat din morți, cu moartea pe moarte călcând..."

Acesta este focarul, nervul vital al întregii pietăți a Bisericii Răsăritene — bucuria în Domnul cel Înviat, bucuria în preamărirea și viața Lui; căci viața Lui este și viața noastră transfigurată, veșnică.

Dar nu numai în trecut această credință plină de bucurie a fost esența vieții lăuntrice a Bisericii Răsăritene, după cum nici acum ea nu se hrănește numai din cultul și ritualul Bisericii. O credință ce trăiește prin ritual sau prin trecut, prin arheologie sau prin păstrarea tradiției nu poate fi o credință vie. În Biserica Răsăriteană, credința în înviere și bucuria pascală este o credință vie. Din ea au izvorât cele mai nobile mărturii ale vieții spirituale a Rusiei (viețile și faptele sfinților ei, arta ei religioasă și, după cum vom vedea mai târziu, viziunea unui astfel de om cum a fost Dostoievski). Mai există însă ceva mai mult în aceasta, deoarece credința pascală s-a dovedit a fi o uriașă și neîntreruptă forță vie, prin care oamenii au putut găsi bucurie în suferință și moarte, și care a dat naștere unor martiri noi pentru credința creștină. Sub jugul bolșevic multe mii de oameni au suferit tortura și moartea pentru credința lor (printre care 8 000 de preoți); hăcuiți și sfâșiați în bucăți, împușcați, arși, băgați în închisori. Dar ei au murit cu voioșie. Iar această persecuție, cea mai îngrozitoare tiranie a unei puteri fără credință pe care lumea a văzut-o vreodată, nu a putut ucide bucuria Paștilor, sau să îi facă pe cei mulți care I-au rămas credincioși, sau mai degrabă care au găsit credința în El, să-l renege pe Domnul cel Înviat și Preamărit, biruitor al puterii iadului. În inimile acestor

Scanned with OKEN Scanner

oameni s-a trezit un spirit asemănător celui din timpul creștinismului primar, care își trăgea seva din aceeași credință. O mărturie elocventă a acestui lucru este dată într-o scrisoare scrisă de Veniamin, Mitropolitul Petersburgului, cu puțin timp înainte de a fi fost împușcat de către bolșevici; în ea transpare același spirit regăsit în scrisoarea către romani a lui Ignatie de Antiohia înainte ca el să fi fost aruncat fiarelor în arenă[52]. Același spirit mai este ilustrat de următoarea relatare, larg răspândită în Rusia. Într-o sală publică pentru adunări (Muzeul Politehnic) din Moscova, o prelegere publică a fost ținută de tovarășul Lunaciaski, comisarul bolșevic pentru Educația Populară, în care ataca „credința învechită". Această credință, spunea el, era produsul clasei capitaliste, dar acum a fost cu desăvârșire răsturnată; inutilitatea ei fiind ușor de dovedit. Prelegerea părea încununată de succes, iar conferențiarul era atât de mulțumit de propria lui elocvență, încât, simțind deplină încredere în sine, și-a încheiat discursul invitând la discuție asupra temei, însă stipulând condiția ca nimeni să nu vorbească mai mult de cinci minute. Cei care doreau să se adreseze adunării trebuiau să-și spună numele. S-a ridicat un preot tânăr, cu barba tunsă scurt, cu înfățișare simplă, timid și stângaci — un preot de țară obișnuit. Lunaciaski l-a privit cu dispreț și i-a zis: „Amintește-ți, nu mai mult de cinci minute!" „Da, desigur, i-a răspuns preotul, nu voi vorbi mult." Preotul s-a urcat pe platformă, s-a întors spre cei adunați acolo și le-a zis: „Frați și surori: *Christos voskrese!* Hristos a înviat!" (Salutul solemn din perioada Sf. Paști.) Cu un singur glas întreaga audiență i-a răspuns: „*Voistinu voskrese!* Adevărat a înviat!" (Răspunsul

obișnuit.) „Am terminat; nu mai am nimic de zis." Întrunirea s-a încheiat imediat. Întreaga elocvență înflorită a lui Lunaciaski nu i-a servit la nimic[53].

Această relatare își are sensul ei caracteristic, deoarece în aceste cuvinte pline de încredere ale salutului de Sf. Paști „Hristos a înviat! Adevărat a înviat!" se află întreaga esență a credinței Bisericii Răsăritene.

NOTE:

40. Cf. *Oktoichos... The Orthodox Catholic Church of the East*, ed. Probst A. v. Maltzew, 1903, part. I, p. 634—635. Part. II, 5, 1103; I, 1254.

41. *Oktoichos*, I, 332, 924, 1253.

42. Acest lucru apare în mod deosebit în „Kanones Stauroanastasimoi" (Canoanele cruce-înviere).

43. *Oktoichos*, I, 42, 974, 43—44, 1003.

44. I, 57, 689, 694, 688, 699.

45. *Oktoichos*, I, 71.

46. *Ibidem*, I, 73, 17; II, 339 (cf. II, 65, 366), 885; V, 26 (cf. II, 10); I, 693.

47. I, 15.

48. II, 357.

49. I, 684.

50. II, 616.

51. II, 885.

52. Tipărit în ziarul rus din Helsingfors, „Russkia Vesti", 6 sept. 1992 (nr. 66).

53. Vezi colecția de materiale privind persecuția Bisericii și religiei de către bolșevici: „The Assault of Heaven", London, 1924.

Scanned with OKEN Scanner

CAPITOLUL III

ASCEZĂ ȘI TRANSFIGURARE

Aceasta nu este însă o viață „magică", produsă din afară, nici un simplu act de mântuire dobândit din exterior. Ea trebuie câștigată prin angajare pe drumul Crucii Sale, prin participare la lupta Sa. Cel ce dorește să devină părtaș al vieții Sale preamărite trebuie să se răstignească împreună cu El. Omul cel vechi, omul păcătos trebuie să dispară treptat. Primul pas pe această cărare, nota dominantă care străbate pretutindeni, punctul de pornire și, în același timp, temelia cea mai profundă este sentimentul unei nespuse căințe. „De unde voi începe a plânge faptele mele ticăloase?" Aceste cuvinte ce deschid „Canonul Pocăinței" al lui Andrei Criteanul caracterizează această stare spirituală.[54] „Desfătându-mă în adâncurile păcatului, strig către milostivirea Ta cea fără de margini." „Dă-mi lacrimi, Hristoase, spre curățirea inimii de patimi." „Ușile pocăinței (μετάνοια), deschide mie, Dătătorule de Viață." Această idee continuă, cu intensitate mereu crescândă, în cântările Bisericii (în special în perioada Postului Mare), în rugăciunile liturgice, în viața și învățătura marilor ei Sfinți.

Scanned with OKEN Scanner

Însă ceea ce se cere nu este doar plângerea răutăților personale, ci o străduință încăpățânată, o apărare activă, „o luptă nevăzută" împotriva gândurilor rele și păcătoase, după cum ne sfătuiesc și ne îndrumă învățăturile *Filocaliei* (în slavonă *Dobrotolubie*, adică „Iubirea de frumusețe spirituală"), acea vestită crestomație mistico-ascetică a Bisericii de Răsărit, ce cuprinde în ea unsprezece secole. În această luptă lăuntrică se regăsesc mai multe trepte, prima fiind îndreptată împotriva gândurilor păcătoase ale trupului. Trupul trebuie disciplinat, îndreptat și supus; căci trupul duce război împotriva sufletului, se răscoală împotriva Duhului lui Dumnezeu. Regăsim aici expresia deplină și puternică a dualismului moral (nu și metafizic), atât de important pentru întreaga viață morală creștină. O luptă dârză, neîncetată este dusă de Părinții răsăriteni pentru ca sufletul să stăpânească trupul prin supunerea și smerirea lui. Celelalte trepte, mai înalte, ale luptei lăuntrice au în vedere păcatele duhului — mânia, duhul mâhnirii și mândria. Într-adevăr, gândurile păcătoase sunt aidoma unei armate nesfârșite ce îl asaltează și-l hărțuiesc pe om din toate părțile. De aceea, cea mai mare realizare constă în a menține acea „curăție a duhului", care este singurul „rod" adevărat al sufletului și fără de care orice activitate externă este zadarnică.[55] Nu este vorba doar de o înveșmântare exterioară în virtute, ci „de curăția spiritului — aceasta este desăvârșirea!", exclamă Macarie.[56] În aceasta se regăsește acea „tăcere" lăuntrică a spiritului, acea îndepărtare de zgomotul pasiunilor, acea concentrare tăcută, extatică în Dumnezeu, însoțită totuși de neîncetata rugăciune „spirituală" lăuntrică, transmisă

trăitorilor Bisericii Răsăritene prin cuvintele: „Eu dorm, însă inima mea veghează".[57] Părinții primari au lucruri minunate a ne spune despre această „tăcere" lăuntrică! „Ea este rugăciunea neîncetată către Iisus, dulcea odihnă a duhului, neîntreruptă de tensiuni lăuntrice; o anume stare minunată ce izvorăște din unirea cu Hristos" scrie Isichie de Ierusalim.[58] Însă, așa cum o vedem noi, această stare nu este quietism, ci dimpotrivă, „tăcerea" inimii trebuie să fie însoțită de urcușul neîncetat al sufletului către Dumnezeu — aceasta fiind trăsătura esențială a oricărei experiențe lăuntrice, dar și de o mare „sobrietate spirituală,"[59] de neîncredere față de excese sentimentale, chiar și în experiența religioasă, de căutare, de autocercetare sinceră, de teama de „înșelăciunea" spirituală. Acesta este spiritul care emană din toate cugetările *Filocaliei*. Grigorie Sinaitul scrie, de exemplu, privind pericolul auto-înșelăciunii: „Fii vigilent și prudent, iubitorule de Dumnezeu. Dacă în strădania ta vezi orice lumină sau foc, înlăuntrul tău sau în afară, sau în orice formă — lumina lui Hristos, de exemplu, sau aceea a unuia din îngerii Săi sau oricare alta — nu o accepta; înlătur-o pe ea ca nu cumva să suferi vătămare". Nu trebuie să permitem puterii imaginației să prevaleze, ci trebuie să ne păzim împotriva închipuirilor și iluziilor ei. „Atunci când simți sufletul ridicat în sus ca și cum ar fi de o putere nevăzută, să nu ai încredere și să nu-i permiți sufletului să fie atras, ci obligă-l să își împlinească munca sa!" Căci îndoiala poate veni din ceea ce putem încă primi, nu de la Dumnezeu, ci de la vrăjmaș. Căci ceea ce este de la Dumnezeu cu adevărat vine subit, pe neașteptate și năvalnic. „Adeseori crezi că este bucurie spirituală, dar este doar simpla senzualitate stârnită de

Scanned with OKEN Scanner

vrăjmaș; căci cel ce este experimentat în trăirea duhovnicească o cunoaște."[60]

Singur și bazându-se doar pe propriile sale puteri, omul nu poate distinge primejdiile și cu atât mai puțin să le țină piept! „Spiritul (uman) nu poate, singur și fără ajutor, să înfrângă închipuirile diavolești; nici nu trebuie să încerce a o face."[61] În cele mai profunde adâncimi, în abisurile sufletului, chiar și întru acelea care apar preacurate și sfânte, acolo stă la pândă „șarpele" care otrăvește adâncurile vieții spirituale, iar omul este neputincios ca să îl alunge sau să-l ucidă. Mintea sa este luată captivă și făcută „rob al păcatului". „Fiecare ființă umană, fie că este evreu sau grec, iubește curăția, însă nu poate deveni curat", scrie Macarie Egipteanul. În nici un alt mod nu este posibilă biruința asupra acestui șarpe, care stă ascuns în tainițele cele mai ascunse, „decât cu ajutorul Celui care s-a răstignit pentru noi. El este Calea, Viața, Adevărul și Poarta."[62] Toți ceilalți Părinți spun același lucru. Să luptăm împotriva bolii sufletului „invocându-L fără încetare pe Domnul nostru Iisus Hristos, căci fără El nu putem face nimic!" exclamă Isichie din Ierusalim.[63] Adevărata curățire a sufletului este posibilă numai prin Iisus, prin mijlocirea harului. Cu cât omul sporește în har, cu atât el devine mai conștient de neputința și nevrednicia sa. De aceea, pe înălțimile spre care ne duce această cale, acolo strălucește coroana virtuților: smerenia (ταπεινοφροσύνη).

Lucruri uimitoare sunt relatate despre profunzimile smereniei dobândite de Părinții Bisericii de Răsărit, de acești promotori ai vieții creștine. Voi lua la întâmplare o relatare tipică din vechea *Carte a Părinților* (Pateric) din deșertul egiptean, istoria marelui sfânt, Avva Sisoe.

Scanned with OKEN Scanner

Atunci când, după o îndelungată viață de luptă și strădanii spirituale, el se apropia de obștescul sfârșit, fața i s-a luminat pe neașteptate ca de soare și a strigat către Părinții care îl înconjurau:

„— Vedeți, vine Starețul Antonie!

Și cu duhul el privea la cetele sfinților preamăriți care se apropiau de el unul câte unul, iar strălucirea feței sale creștea neîncetat. În cele din urmă, unul dintre Părinți l-a întrebat:

— Cu cine ai vorbit, Părinte Stareț?

Iar el le-a răspuns:

— Îngerii au venit pentru a mă lua, iar eu îi rog s ă-mi mai îngăduie un scurt răstimp pentru a mă pocăi.

Atunci Părinții i-au spus:

— Tu nu ai nevoie de pocăință, Părinte Stareț.

Iar el a răspuns:

— Cu adevărat vă zic vouă, de prea puțin timp am început să mă pocăiesc."

Atunci au înțeles cu toții că era desăvârșit[64].

„Căci ce este desăvârșirea (ἡ τελειότης)?" întreabă Isaac Sirul și tot el răspunde: „Adâncurile smereniei" (βάθος ταπεινώσεως)[65]. Iată cum descrie Isaac Sirul omul smerit: „Omul smerit nici nu îndrăznește a se ruga lui Dumnezeu, să Îi ceară ceva și nici nu știe pentru ce se va ruga; își ține în tăcere toate simțirile sale așteptând harul și bunăvoința ce se vor pogorî".[66]

O întreagă filosofie a smereniei a fost elaborată de către Starețul Dorotei, un mare sfânt din sec. al VI-lea și al VII-lea. „Smerenia desăvârșită, spune el, purcede din păzirea poruncilor. Când pe un copac se află multe roade, ramurile se încovoaie sub greutatea roadelor; însă ramura

Scanned with OKEN Scanner

pe care nu există nici un rod se ridică în sus și crește dreaptă. Mai există și copaci care nu dau roade, în timp ce ramurile lui cresc în sus. Dar dacă se ia o piatră și este legată de ramură, îndoindu-o în jos, ramura va da roade. La fel este și sufletul; atunci când se smerește dă roade și cu cât dă mai multe roade, cu atât devine mai smerit. Prin urmare, cu cât sfinții se apropie de Dumnezeu, cu atât se văd mai păcătoși. Așa se face că Avraam, atunci când L-a văzut pe Dumnezeu, a zis despre sine că este «praf și cenușă»; iar Isaia, când a privit măreția lui Dumnezeu, a strigat: «păcătos și necurat ce sunt».“[67]

După cum am văzut, aici nu este vorba despre un optimism superficial, naturalist. Adâncurile decăderii și păcătoșeniei noastre sunt simțite cu sinceritate și în profunzime. Căința, penitența și pocăința sunt invocate; o luptă dârză, neîncetată; o strădanie permanentă, un efort și o activitate spirituală supreme. În același timp, omul se simte cu totul neputincios în a menține această „luptă nevăzută“ singur; de a duce ceva la împlinire singur, fără har! El este păcătos și slab, sărac și gol — ce poate face? Să geamă doar din adâncurile abisului și să strige după ajutor. Și cu toate acestea i se cere „curăția inimii“! Aceasta este o antinomie logică, deși elementele ei — activitate spirituală supremă și conștiința propriei sale slăbiciuni și poveri totale, pentru că fără ajutorul harului nu poate realiza nimic — sunt indisolubil, inseparabil legate între ele. Ele sunt dependente unul de celălalt, ca părți constitutive fundamentale ale „vieții în duh“, iar fără ele această viață superioară nu este posibilă. Ele nu pot fi nici puse în balanță. Nimeni nu poate spune: atât har și atât efort; harul aici și efortul acolo. Acesta este un proces

Scanned with OKEN Scanner

singular de trăire în care, într-un mod indefinibil și dincolo de orice formule juridice externe, puterea divină liber dăruită, tainică și dătătoare de viață se împreună cu apogeul străduaniei umane spirituale, însăși un rod al harului. Căci ce poate face omul singur? „Desfătându-mă în adâncurile păcatului strig către profunzimile fără de margini ale milei Tale!“[68]

Să recapitulăm pentru a realiza o imagine mai deplină a căii spirituale! „Celor smeriți li se dă harul“; din participarea la răstignirea lui Hristos, din lupta dureroasă și procesul de curățire, din respingerea eului izvorăște bucuria. Pe culmile creșterii spirituale, acolo unde strălucește smerenia, unde gândurile păcătoase sunt cucerite și inima este din ce în ce mai mult purificată, acolo, pentru cel cu ochiul ager, întreaga creație este transfigurată și înnobilată, iar pentru cei necurățiți încă o ispită și o piatră de poticnire. Iată cum prezintă, de exemplu, Ioan Scărarul (unul dintre cei mai fermi învățători ai vieții ascetice) această măreață consumare a curăției inimii:

„Cunosc un bărbat care, atunci când a văzut o femeie de o frumusețe neobișnuită, i-a adus laude Creatorului pentru ea. Văzându-o, dragostea lui Dumnezeu s-a aprins în el și din ochi au izbucnit valuri de lacrimi. Cât de minunat era să vezi cum, ceea ce pentru un altul însemna ruina, pentru el a devenit într-un mod supranatural cununa biruinței. Dacă un astfel de bărbat, în cazuri asemănătoare, va putea menține astfel de sentimente și o astfel de conduită, el a devenit deja părtaș al desăvârșirii, înainte chiar de învierea generală.“[69] Întreaga lume se umple de frumusețe și semnificație. Astfel, pentru Sf. Antonie întreaga natură creată este o carte deschisă

Scanned with OKEN Scanner

înaintea sa pentru ca, ori de câte ori dorește, să citească cuvintele lui Dumnezeu.[70] La acest nivel preaînalt flacăra dragostei crește mereu în intensitate; dragostea însăși devine mai desăvârșită și atunci are loc ceea ce un alt mare postitor și sfânt spune: „O aprindere a inimii pentru întreaga creație — pentru oameni, păsări, animale, demoni și făptura toată. Ori de câte ori el se gândește la ele sau le contemplează, lacrimi curg din ochii săi, din pricina puternicei iubiri care îi stăpânește inima. Iar inima sa se simte atinsă și stăpânită și nu poate vedea sau auzi că o făptură suferă vreo vătămare, nici cea mai mică durere."[71] Un comentariu viu, trăit al acestor cuvinte îl avem în relatările despre viețile unor Părinți din pustia siriană, care vorbesc despre simpatia și compasiunea lor, ce s-a extins până și asupra animalelor, despre supunerea pe care animalele le-au arătat-o și puterea lor asupra animalelor. Relatări asemănătoare se întâlnesc și despre sfinții apuseni — printre care cel mai de seamă este Sf. Francis de Assisi — dar și despre câțiva dintre marii învățători și trăitori ruși: Serghei de Radonej, Stefan din Perm, Venerabilul Serafim. În această privință nimic nu trebuie să ne surprindă. „Atunci când un om a ajuns la puritate, toate lucrurile îi sunt supuse, așa cum au fost supuse lui Adam în Paradis înaintea căderii sale!"[72]

Ecouri ale unor exemple asemănătoare de dragoste ce se revarsă peste întreaga făptură creată; ecourile unei astfel de trăiri mistice, precum cea a Părinților creștini ai Răsăritului, reverberează în ceea ce reprezintă probabil cele mai minunate pagini mistice ale literaturii ruse: sfatul bătrânului Zosima din *Frații Karamazov*. „Fraților, nu vă temeți de răutatea omului", citim noi aici.

„Iubiți omul până și în păcătoșenia lui, căci aceea este dragostea asemenea dragostei lui Dumnezeu; cea mai înaltă formă a dragostei de pe pământ. Iubiți întreaga făptură a lui Dumnezeu, întregul univers și fiecare grăunte de nisip. Iubiți fiecare frunză, fiecare rază a luminii lui Dumnezeu; iubiți animalele, iubiți plantele, iubiți orice făptură. Când veți iubi fiecare făptură, veți înțelege taina lui Dumnezeu prin lucrurile create..." Iar din aceasta izvorăște starea de extaz a iubirii, paralel cu sobrietatea fermă a spiritului: „Fii moderat; învață în recunoștință ora potrivită. Când ești singur, roagă-te. Să te arunci la pământ cu dragoste și să-l îmbrățișezi. Sărută pământul și iubește neîncetat și cu nesaț; iubește totul, iubește toate; caută acest extaz și această bogăție. Stropește pământul cu lacrimile bucuriei tale și iubește-ți aceste lacrimi ale tale. Să nu te rușinezi de acest extaz, ci să-l păstrezi cu drag în inimă; căci este un dar de la Dumnezeu, un mare dar, care nu este dat multora, ci doar celor aleși."

Dar nu numai în literatură, ci și în cele mai înalte piscuri ale vieții religioase a poporului rus regăsim această conștiință a transfigurării mistice a lumii, a bucuriei mistice în fața frumuseții lui Dumnezeu, care pentru ochiul iluminat iradiază prin întreaga creație. Voi menționa doar o lucrare mică, unică, dar care ne descoperă adâncurile minunate și total neașteptate ale vieții religioase a poporului rus: „*Mărturisirile unui pelerin părintelui său duhovnicesc*" (*Otkrovenye raskasy strannika duhovnomu otzu svojemu*). Lucrarea datează de pe la mijlocul secolului trecut și a fost tipărită în Kazan în 1883, după un manuscris găsit în posesiunea unui bătrân călugăr de la Muntele Athos. Ele sunt mărturisirile vieții unui om

Scanned with OKEN Scanner

simplu dintre țărani. Având o mână paralizată, el nu putea să muncească, însă a putut să citească și astfel a citit cu nesaț învățăturile din *Filocalie*. El își pierduse întreaga familie și toată averea într-un incendiu, după care a pornit în pelerinaj trecând de la un altar la altul, rătăcind din Siberia până în Rusia sudică și chiar și în Țara Sfântă. Învățăturile *Filocaliei* privind „neîncetata rugăciune spirituală" lăuntrică a prins adânci rădăcini în inima lui. Prin această „rugăciune spirituală" neîncetată el a cunoscut suprema bucurie în cea mai profundă solitudine — în coliba lui din pădure, unde s-a oprit pentru a petrece iarna și, mai apoi, în timp ce rătăcea departe de orice locuințe omenești. Întreaga natură ce îl înconjura era transfigurată de șuvoiul năvalnic al acestei bucurii covârșitoare. Toate făpturile îi mărturiseau despre „iubirea lui Dumnezeu față de om; toate făpturile tânjeau după Dumnezeu și îi cântau lauda Sa. Și am înțeles din aceasta ceea ce *Filocalia* numește *înțelegerea cuvintelor creației*. Am văzut cum poate omul să converseze cu făpturile lui Dumnezeu."[73] Aici deslușim un ecou al spiritului misticilor primari.

NOTE:

54. Și mai răsună în acest minunat poem de pocăință al Bisericii Răsăritene:

„Am păcătuit mai presus decât toți oamenii, singur am păcătuit împotriva Ta. Dar ai milă, Mântuitorule, ca un Dumnezeu de făptura Ta."

„Veșmintele trupului meu le-am spurcat și am întinat, Mântuitorule, ceea ce în mine a fost făcut după forma și chipul Tău."

„Am întunecat frumusețea sufletului meu prin plăcerile patimilor mele, iar gândurile mele le-am făcut cenușă."

Scanned with OKEN Scanner

„Sfâșiat-am întâiul veșmânt pe care Creatorul mi l-a țesut dintru început, iar acum zac în goliciune."

„Îmbrăcatu-m-am în veșmânt rupt pe care șarpele l-a țesut pentru mine și m-am rușinat... "

„Singur am păcătuit împotriva Ta; am păcătuit mai vârtos decât alții. Hristoase, Mântuitorule, nu mă lepăda pe mine."

„Căci Tu ești Păstorul cel Bun, caută-mă pe mine, mielul Tău; căci deși m-am rătăcit, nu mă lepăda"...

„Prea Înaltă Treime, care ești adorată în unime, îndepărtează de la mine greutatea păcatelor mele, care sunt grele, și cu milostivire, dă -mi mie lacrimi de pocăință"... etc.

55. Vezi, de ex., Nichifor Sihastrul: „Cumpătarea și păzirea inimii" (*Dobrotolubie*, Band V, p. 264—265).

56. Macarie Egipteanul, *Liber de elevatione mentis*, c. 20 (Migne, I, 34, col. 900).

57. La fel, de ex., Ioan Scărarul, Nichifor Sihastrul (*Dobrotoliubie*, V, 266).

58. *Dobrotolubie*, II, 166—167.

59. În acest context, Isichie de Ierusalim zice, de exemplu: „Paza spirituală este calea oricărei virtuți și a poruncilor lui Dumnezeu. Ea mai este numită liniștirea inimii și este aceeași cu apărarea sufletului care este păzit liber de orice închipuiri deșarte" (*Dobrotol.*, II, 166).

60. *Dobrotol.*, V, 252—253.

61. Isichie de Ierusalim (*Dobrotol.*, II, 170).

62. Migne, t. 34, col. 633, 907, 623.

63. *Dobrotol.*, II, 173.

64. *Apophtegmata Patrum* (Migne, *Patr. Gr.*, I, 65, col. 396).

65. Isaac Sirul, *Omilia*, 48 (ediția rusă, 1911). Cf. trad. în engleză: *Mystic Treatises by Isaac of Nineveh*, trad. din textul siriac ed. de Bedian, de A. J. Wensinck, Amsterdam, 1923.

66. Isaac Sirul (*Dobrotol.*, II, 730—731; cf. p. 737).

67. *Dobrotol.*, II, 648.

68. Cf. cele spuse asupra acestei probleme de marele gânditor și teolog rus, A. Khomiacov, în remarcabila sa monografie asupra Bisericii (publicată postum în „Opere" — în rusă, vol. II, 1867, p. 22). Cf. și lucrarea marelui prezentator rus al vieții ascetice, Episcopul Teofan

Scanned with OKEN Scanner

(mijlocul sec. al XIX-lea), precum și cartea Prof. Sarin, „Ascetism" (în rusă), vol. I, 1906.

69. *Dobrotolubie*, III, 557.

70. Vezi Evagrie Ponticul, *Capita practica ad Anatolium*, 92 (Migne, vol. 40, col. 1249).

71. Isaac Sirul, 48. *Omilie.*

72. *Apophtegmata Patrum* (Migne, *Patr. Gr.*, vol. 65, col. 379—381). Aceste cuvinte sunt atribuite lui Pavel Sihastrul. Cuvinte asemănătoare întâlnim și în legătură cu Sf. Serghei de Radonej, scrise de biograful său, Epifanie.

73. *Otkrovennye raskasy strannika...*, p. 31. Cf. p. 39—40, 93. *Ein Russisches Pilgerleben, hrsggb.* von Reinhold von Walter, Berlin, 1925.

Scanned with OKEN Scanner

CAPITOLUL IV

TAINA TAINELOR: MAREA COMUNIUNE

În viețile marilor sfinți, hotarele care limitează natura căzută au fost deja într-o oarecare măsură depășite. Ba mai mult, în întreaga viață harică a Bisericii, în special în taine, se regăsește o preamărire a existenței pământești prin străpungerea realității divine. Iar desăvârșirea acestui amestec al celor două lumi este Taina Tainelor — Cina Domnului.

Întemeietorii Bisericii au experimentat deja prezența Domnului preamărit la Cina cea de Taină. O succesiune de arătări ale lui Hristos cel Înviat înaintea apostolilor sunt legate de mâncare. El a fost recunoscut de către ucenicii Săi la Emaus „în timp ce frângea pâinea". Cea dintâi rugăciune euharistică ce ne-a parvenit (în *Didahii*), exclamă în aramaică: „Vino, Doamne!" La fel, în liturghiile Bisericii Răsăritene, Domnul se arată credincioșilor, iar ei îl primesc cu bucurie: „Osana, Fiul lui David! Binecuvântat este cel ce vine întru numele Domnului!"[74]. „Acum Puterile cerești împreună cu noi nevăzut slujesc, că iată Împăratul măririi; iată Jertfa tainică săvârșită de dânsele este încoînjurată"[75]. „Să tacă tot trupul omenesc și

să stea cu frică și cu cutremur și nimic pământesc întru sine să nu gândească; că Împăratul împăraților, Domnul domnilor, merge să se junghie și să se dea spre mâncare credincioșilor."[76]

Este vorba de tărâmul unei realități preaînalte la care au acces credincioșii: între teamă și bucurie. Înfiorate și cuprinse de cutremur, cetele nevăzute ale cerului stau în jurul altarului pe care este săvârșită jertfa de pe Golgotha[77]. Acesta este, totuși, nu numai Domnul care suferă, ci — trebuie să accentuăm din nou — în același timp, Domnul viu, preamărit. Prin urmare, a primi Trupul și Sângele Său înseamnă a primi viața veșnică. Așa spun Irineu și Părinții primari; acesta este spiritul rugăciunilor și al laudelor liturghiei. Aici, din nou, nu avem de-a face cu o viață exterioară, dobândită în mod mecanic; ea trebuie să fie o viață morală rodnică, căci numai în spiritul curăției și `sfințeniei morale ne putem apropia de Sf. Taină. „Sfintele sfinților!" Acest avertisment este pronunțat de către preot înainte de Cuminecare, iar comunitatea credincioșilor răspunde înfiorată: „Unul Sfânt, unul Domn, Iisus Hristos întru mărirea lui Dumnezeu Tatăl". Așadar, această fervență chemare, această rugăciune continuă, neîncetată din partea comunității credincioșilor, această luptă arzătoare cu Dumnezeu, această umilă chemare a păcătosului nevrednic la smerenie și curăția inimii curge aidoma unui curent nestăvilit de-a lungul întregii liturghii. Numai astfel; numai celui ce se căiește; numai celui care în lăuntrul inimii sale se prosternează înaintea harului și milei lui Dumnezeu; numai celui care în duh își pleacă genunchiul cu frică și cutremur înaintea sfințeniei Tainei; numai celui

care se încrede în milostivirea lui Dumnezeu; numai celui care bate, caută și se roagă și a celui care, dându-și seama de propria sa nevrednicie și totuși se încredințează. căindu-se, cutremurându-se, însă plin de speranță, harului lui Dumnezeu; numai unora care spun, nu numai cu buzele, ci din adâncurile inimii: „Cred, Doamne, și mărturisesc că Tu ești Fiul lui Dumnezeu, care ai venit în lume să mântuiești pe cei păcătoși, dintre care cel dintâi sunt eu."[78] numai acestora care ating această stare spirituală Sf. Taine le aduc binecuvântarea, mântuirea trupului și a sufletului, „eliberarea de povara multor păcate", „intrarea în Împărăția Ta,"[79] viața veșnică.[80] Acest efect al Sfintei Împărtășanii — fizic, dar și spiritual, despre care vorbesc cei dintâi Părinți, începând cu Ignatie, Tertulian și Irineu, precum și cele mai vechi rugăciuni liturgice care au ajuns până la noi (din sec. al III-lea) se reflectă în mod frecvent în rugăciunile pentru Împărtășire ale Bisericii Răsăritene. Voi cita una, cea a lui Simeon Metafrastul din sec. al X-lea (cea de a treia din rugăciunile de mulțumire de după împărtășire): „Cel ce de bună voie mi-ai dat mie spre hrană Trupul Tău, foc fiind, care arde pe cei nevrednici, să nu mă arzi pe mine, Făcătorul meu, ci mai vârtos intră în alcătuirea mădularelor mele și întru toate încheieturile, în rărunchi și în inimă și arde spinii tuturor păcatelor mele; curățește-mi sufletul; sfințește-mi gândurile și oasele; numărul deplin al celor cinci simțuri îl luminează; peste tot mă pătrunde cu frica Ta; pururea mă acoperă și mă apără de tot lucrul și cuvântul pierzător de suflete; curățește-mă, spală-mă și mă îndreptează; înțelepțește-mă și mă luminează; arată-mă locaș numai al Duhului Tău și să nu mai fiu sălaș păcatului, ci, Ție,

Scanned with OKEN Scanner

casă, prin primirea împărtășirii. Ca de foc să fugă de mine tot lucrul rău, toată patima..."[81] Iar în altă rugăciune: „Mă cutremur, primind focul, să nu mă aprind ca ceara și ca iarba. O, înfricoșătoare Taină! O, milostivire a lui Dumnezeu! Cum eu, tină fiind, mă împărtășesc cu dumnezeiescul Trup și Sânge și mă fac fără stricăciune."[82] Taina Cinei Domnului nu are o semnificație mistică, vie, centrală numai pentru individ, ci și pentru întreaga comunitate, pentru Biserica întreagă, într-adevăr, pentru toată omenirea. Căci în ea Divinul se amestecă cu omenescul, cu ceea ce este pământesc: în Euharistie sunt oferite Domnului laudă și jertfă pentru întreaga lume și de către toată lumea („Ale Tale, dintru ale Tale, Ție îți aducem de toate și pentru toate!"), prin aceasta întregul cosmos fiind înnobilat și sfințit potențial, întrucât elementele materiale de pâine și vin se prefac în preamărit trupul și sângele Fiului lui Dumnezeu. Din această pricină ideea întregii creații adunată în duh în jurul altarului euharistic reapare atât de constant în vechile liturghii ale Răsăritului. Căci prin El, prin moartea Sa și prin preamărirea trupului Său cel înviat, aici reprezentat în mod tainic, creația participă la slava mântuirii. „Cu adevărat cerul și pământul s-a umplut de slava Ta prin venirea Domnului și Dumnezeului și Mântuitorului nostru Iisus Hristos", spune vechea liturghie egipteană a Sf. Marcu.[83] Nu numai prezența, dar și puterea Domnului cel viu este experiată aici, precum și apropierea de atotcuprinzătoarea împărăție a slavei Sale.[84]

Și astfel în Cina Domnului regăsim o exprimare deosebit de puternică a ideii fundamentale, atotcuprinzătoare a marelui întreg, comuniunea mistică (*sobornosti*), a

trupului mistic al lui Hristos care îmbrățișează în Sine totul.

O concepție asemănătoare găsim și în romano-catolicism. Fără îndoială, între cele două confesiuni surori apar și unele deosebiri privind ideea fundamentală — sau mai degrabă, experiența — a marii comuniuni mistice. Scoatem în evidență acest lucru nu atât din spirit de controversă, ci pur și simplu pentru a defini trăsăturile caracteristice ale Bisericii Răsăritene. Biserica Răsăriteană se concentrează nu numai asupra lui Dumnezeu și a sufletului individual, după cum se întâmplă în unele secte protestante. Această relație a sufletului individual cu Dumnezeu constituie și pentru ea cea mai prețioasă, cea mai sacră dimensiune a religiei. Dar comuniunea sufletului cu Dumnezeu nu este însă un dialog, ci o puternică armonie a mai multor tonuri, un mare organism, o împărăție puternică, o frățietate cuprinzătoare, o Biserică a lui Dumnezeu în care individul este părtaș ca mădular al întregului trup, și care la rândul său se extinde și crește la infinit până când îmbrățișează nu numai întreaga omenire, ci întreaga creație, întregul cosmos, într-o împărăție a vieții veșnice. Este deci o viziune cosmică, ecumenică.

Nu pot să nu citez aici minunatele cuvinte ale celui care este probabil cel mai mare teolog rus (deși nu un teolog de profesie!) și „filosof bisericesc", Alexei Khomiakov (din micul său tratat despre Biserică): „Știm că atunci când unul dintre noi cade, el cade singur, însă nimeni nu se mântuiește singur. Cel care se mântuiește, este mântuit în Biserică, ca mădular al Bisericii în unire cu ceilalți membri. Crede? Atunci se află în comuniunea de credință.

Scanned with OKEN Scanner

Iubește? Atunci se-află în comuniunea iubirii. Se roagă? Atunci se află în comuniunea rugăciunii... Nu întreba: Ce rugăciune mai pot face pentru vii și pentru cei decedați, deoarece rugăciunile pe care le fac nu sunt suficiente pentru mine? Căci dacă nu înțelegi cum să te rogi, la ce îți va folosi rugăciunea pentru tine însuți? Căci cel ce se roagă în tine este Duhul Dragostei... Nici să nu zici: De ce ar avea altcineva nevoie de rugăciunea mea, când el singur se roagă, iar Hristos Însuși mijlocește pentru el? Atunci când te rogi, Duhul Dragostei se roagă în tine. Să nu zici: Judecata lui Dumnezeu este de nestrămutat — căci rugăciunile tale se află înaintea lui Dumnezeu, iar El le-a văzut dinainte. Dacă ești membru al Bisericii, rugăciunile tale sunt necesare pentru toți membrii Bisericii. Căci dacă mâna ar zice că nu are nevoie de sânge, nici de restul trupului și că nu își va revărsa sângele în restul trupului, mâna s-ar usca. În același chip tu ești necesar Bisericii atât timp cât te afli în Biserică: dacă renunți la frățietatea Bisericii vei muri și vei înceta să mai fii membru al Ei. Sângele Bisericii este rugăciunea unuia pentru altul, iar suflul ei este lauda Domnului."[85]

Marea unitate a Bisericii nu este ceva formal autoritar, ceva ce poate fi exprimat în formule juridice. Biserica Răsăriteană nu recunoaște o autoritate formală, juridică. Pentru ea, Hristos, Apostolii, sinoadele bisericești nu sunt o „autoritate". Nu este vorba aici de autoritate, ci de un val nemărginit de viață harică, ce izvorăște din Hristos și cu care fiecare individ este purtat aidoma unui strop sau a unei încrețituri pe suprafața apei.[86] Noi nu avem de-a face aici cu vreo putere autoritară exterioară, ci cu un principiu de viață esențial, care ne străbate pe fiecare, ridicându-ne

deasupra eurilor noastre înguste, la viața harică — atât timp cât nu ne-am rupt de întreg. Biserica Răsăriteană crede că acest val puternic al harului va lua cu sine și va cuprinde în sine toate lucrurile, toți frații, toată omenirea, toate făpturile care tânjesc după eliberare din cătușele stricăciunii și morții, spre „mărita libertate a fiilor lui Dumnezeu."

Acest lucru explică, așa cum am văzut, acel accent eshatologic puternic, acea dorință, acel strigăt al Bisericii, acea așteptare plină de bucurie a sfârșitului ce va veni: „Scoală, Doamne, căci Tu vei moșteni toate popoarele!" „Scoală, Doamne, judecă pământul, căci Tu vei stăpâni în veci!"

Aceasta nu este o simplă așteptare, simplă eshatologie; ea este conștiința bucuriei de a poseda acum viața veșnică: „Hristos a înviat!" „Adevărat a înviat!"[87] „De la moarte la viață și de la pământ la cer Hristos ne-a condus pe noi, cei ce cântăm cântare de biruință!" Acest imn triumfal, această bucurie pascală plină de veselie, care transfigurează toate lucrurile, chiar și în mijlocul suferinței și a persecuției (așa cum se întâmplă acum în Rusia Sovietică*), această provocare plină de voioșie adresată puterii morții și iadului, legilor rigide și nemilostive ale cosmosului, care acum sunt sfărâmate și cucerite de forța superioară a vieții, acest spirit creștin esențial primar al credinței în Domnul cel înviat — acesta este, să repetăm încă o dată, principiul vital esențial, supremul spirit, sufletul cel mai intim al Bisericii Răsăritene.

* Este vorba de perioada când a fost scrisă această lucrare (N. T.).

Scanned with OKEN Scanner

NOTE:

74. Această chemare o întâlnim deja în Liturghia clementină și este o trăsătură obișnuită în Liturghia răsăriteană.

75. Din Liturghia bizantină a darurilor mai înainte sfințite (în loc de Heruvic).

76. Cântat în cadrul Liturghiei Sf. Vasile în Sâmbăta Paștilor (după Liturghia veche greacă a Sf. Iacov).

77. Și în alte liturghii ale Bisericii Răsăritene, de ex., în Liturghia siriacă a Sf. Iacov (Renaudot, *Liturgiarum Orientalium Collectio*, 1847, II, 38, 40. Cf. 32, 30, 136 etc.). Cf. alte locuri din scrierile Părinților Bisericii: Ioan Gură de Aur, *De poenitentia*, Hom. IX (Migne, 49, col. 345) etc.

78. A doua rugăciune înainte de împărtășire (Sf. Ioan Gură de Aur).

79. A doua rugăciune înainte de împărtășire (*ibidem*).

80. Vezi în general rugăciunile înainte de împărtășire ale Bisericii Răsăritene.

81. Traducere în germană, publicată de Maltzew, *Liturgikon*, 1902, p. 215.

82. „Canon" înainte de împărtășire, cântarea 8.

83. Brightman, *Liturgies Eastern and Western*, 1896, I, 132, 176; cf. Renaudot, *Liturgiarum Orientalium Collectio*, I, 45.

84. Pentru acest aspect eshatologic al săvârșirii Cinei Domnului și al Euharistiei în general, vezi, de ex., eseul meu: „Preamărirea lumii în Euharistie", care reprezintă ultimul capitol din lucrarea mea: *Preamărirea lumii și a vieții în Mistică.*

85. A. Khomiacov, „Opere alese" (în rusă), vol. II, 1867, p. 18—20.

86. Vezi, în acest context, minunatele pasaje din A. Khomiacov, *Câteva cuvinte despre creștinul ortodox* (1853), în „Opere alese", vol. II, 1867, p. 49 (traducere în germană, în colecția „Östliches Christentum", publ. de H. Ehrenberg, vol. I, 1923, p. 162).

87. Salutul de Sf. Paști în Biserica Răsăriteană.

Scanned with OKEN Scanner

II

TRANSFIGURAREA LUMII ȘI A VIEȚII ÎN TRĂIREA MISTICĂ

Scanned with OKEN Scanner

CAPITOLUL I

BUCURIA TRĂIRII MISTICE

Sufletul care, după îndelungate strădanii și căutări, a atins plinătatea preaplină, este inundat de bucurie; așa ne spun misticii. „Bucurie, bucurie, bucurie, lacrimi de bucurie!" („*Joie, joie, joie, pleurs de joie!*" strigă Pascal în momentul decisivei sale experiențe mistice.) Sufletul se simte posedat de bogății incomensurabile; tremură, suspinând tăcut sau este purtat de „cântarea lăuntrică" plină de bucurie[88]. Căci tot ceea ce a considerat demn de valoare până în această clipă nu este nimic față de cele experimentate și cunoscute acum,[89] sau față de ceea ce îl străbate și îl domină cu măreție nemăsurată, cu putere și frumusețe covârșitoare.

„O frumusețe ce depășește orice frumusețe" — „*O hermosura, qui excedeis a todas las hermosuras!*"[90] „*O pulchritudo tam antiqua et tam nova!*"[91] Sufletul a ajuns la „izvoarele apei vii", a băut cu sete din ele[92] și a primit o viață nouă, veșnică.

Întreaga propovăduire a creștinismului primar palpită de bucuria acestei împliniri și dobândiri, respiră această bucurie; *este* această bucurie. „Prietenul mirelui se

bucură mult când aude vocea mirelui; această bucurie a mea este deci împlinită“[93] — aceste cuvinte pot fi aplicate întregului creștinism primar. Viața veșnică a intrat în lume: „Și viața s-a arătat și am văzut-o și mărturisim și vă vestim viața de veci, care era la Tatăl și s-a arătat nouă“... „Și din plinătatea Lui noi toți am luat har după har.“[94] Aceasta este mărgăritarul de mare preț despre care se spune că negustorul care l-a găsit, a vândut toate câte avea pentru a-l cumpăra; aceasta este comoara ascunsă în țarină pe care, găsind-o, un om a vândut tot ceea ce poseda și a cumpărat țarina aceea[95]. Pavel vorbește despre „bogăția de nepătruns a lui Hristos“ (ἀνεξιχνίαστος πλοῦτος τοῦ Χριστοῦ),[96] despre „bogăția slavei acestei taine între neamuri, adică Hristos cel dintru voi,“[97] despre bogăția pe care oamenii o poartă în „vase de lut.“[98] Purtând în suflet o astfel de conștiință, întreaga viață a creștinilor devine cântare de mulțumire plină de veselie: „Să vă umpleți de Duhul, spune Pavel, ...lăudând și cântând Domnului, în inimile voastre, mulțumind totdeauna pentru toate întru numele Domnului nostru Iisus Hristos, lui Dumnezeu și Tatăl.“[99] Aidoma unui leitmotiv triumfal repetat cu tărie, la nesfârșit, aceeași conștiință transpare în epistolele sale: „Bucurați-vă pururea. Rugați-vă neîncetat. Dați mulțumire pentru toate“. „Ca niște întristați, dar pururea bucurându-ne.“ „Umplutu-m-am de mângâiere! Cu tot necazul vostru, sunt covârșit de bucurie“ (πεπλήρωμαι τῇ παρακλήσει, ὑπερπερισσεύομαι τῇ χαρᾷ ἐπὶ πάσῃ τῇ θλίψει ἡμῶν)[100]. Nu fără motiv creștinii au fost numiți „copiii bucuriei“ (într-o scrisoare a lui Barnaba).[101] Umpluți de bucurie ei merg cu îndrăzneală la moarte, devenind mărturisitori și martiri ai

Scanned with OKEN Scanner

creștinismului[102]. Astfel sunt împlinite cuvintele lui Iisus: „Acestea vi le-am spus ca bucuria Mea să fie în voi și ca bucuria voastră să fie deplină."[103]

Ca împlinire vie a acestui spirit al creștinismului primitiv sau aidoma unui viu comentariu, ne apar acum experiențele marilor mistici creștini de mai târziu. În ceea ce privește pe asceții și sihaștrii din deșertul egiptean din perioada creștinismului primar, un martor ocular, Episcopul Paladie (sfârșitul sec. al IV-lea), ne vorbește despre modul lor de viață: „Ei se desfătau, după cum a putut fi văzut, trăind în pustie. O atâta bucurie și desfătare în trup ca a lor nu poate fi văzută nicăieri pe pământ. Nici unul dintre ei nu era tulburat sau trist..."[104] Isaac Sirul vorbește despre „valurile de bucurie lăuntrică"[105]; din bucurie izvorăsc marile revărsări de rugăciune ale lui Simeon, Noul Teolog. Un alt trăitor al Răsăritului creștin, Avva Filimon, învață din plinătatea experienței sale spirituale: „Prin rugăciune constantă ochii sufletului se deschid și fiind umplut de mare desfătare și de un sentiment arzător inexprimabil, omul întreg se transfigurează."[106]

Dar în Apusul creștin al Evului Mediu? Acest spirit este clar și aici cu și mai multă exuberanță. De exemplu, Francis de Assisi, după decisiva rupere cu viața sa anterioară, nu își mai poate reține desfătarea lăuntrică — ea își deschide forțat drumul în afară,[107] el fiind ca și cum ar fi fost „îmbătat în spirit". Strigă și cântă.[108] Mai departe citim (în textul italian al vechii „Legenda di tre compagni") despre „bucuria și încântarea fără margini în Duhul Sfânt" trăită de el și de ucenicii săi — *„smisurata letitia et alegrezza dello Spirito santo". „Tanta era la letitia in loro, quasi havessero trovato un gran tesoro nel' evangelico*

campo della madonna povertà."[109] Ei au găsit o comoară nesfârșită în țarina smereniei! Franciscanul Jacopone da Todi, poet și mistic, nu își poate stăpâni bucuria — sufletul său strigă, iar el se simte constrâns să cânte, să declame, sau pur și simplu să strige datorită plinătății desfătării[110]. Mistica medievală germană cunoaște și ea o stare specială asemănătoare de har, „*genade jubilus.*"[111] Iar Jacob Boehme a simțit dumnezeirea însăși, viața lăuntrică din adâncurile dumnezeirii, ca o stare de bucurie, ca o plinătate vie care îl străbătea dinlăuntru și dinafară ca o mare desfătare. Omul iluminat de Duhul o poate gusta! „Din Fiul, care este inima Tatălui, scrie Boehme, răsare bucuria cerească veșnică, pe care ochiul nu a văzut-o, nici urechea nu a auzit, nici nu s-a arătat vreodată în inima omului, cum spune Pavel. Însă atunci când un om aici pe pământ este iluminat de Duhul Sfânt din izvorul lui Iisus Hristos... atunci în inima sa și în toate venele sale intră o astfel de bucurie, încât întregul trup se cutremură, iar spiritul animal triumfă, ca și cum s-ar afla în Sfânta Treime, pe care numai cei care au fost oaspeții ei o înțeleg."[112]

Iată încă două exemple care ne sunt cronologic mai apropiate. Contemporanul nostru, Sadhu Sundar Singh, mistic creștin din India, vorbește asemenea Sf. Pavel despre bogăția liniștii și bucuriei în vâltoarea necazurilor. „Nu știu de ce, însă inima s-a umplut de bucurie atât de mult, încât nu pot decât să cânt și să propovăduiesc."[113] Iar în concluzie, mărturisirile pelerinului rus anonim de la mijlocul secolului al XIX-lea, care în timpul pribegiei sale a traversat întreaga Rusie europeană și Siberia (în drum spre Țara Sfântă); bărbat de o mare dăruire și angajare în rugăciunea intensă lăuntrică. (Notițele au fost consem-

nate într-un manuscris păstrat de către un călugăr bătrân din Muntele Athos și tipărit mai apoi în Kazan la anul 1883.) Acest pelerin este stăpânit de dulceața rugăciunii lăuntrice și, prin urmare, întreaga sa viață este transfigurată. Este o cărticică ciudată posedând o excepțională greutate în ceea ce privește experiența religioasă și care descoperă ochilor noștri adâncurile profunde și într-adevăr cu totul neașteptate ale vieții religioase a poporului rus (și aceasta la cele mai de jos straturi ale sale!). „Astfel am purces din nou pe drumul meu singuratic, relatează pelerinul, și m-am simțit atât de ușurat la inimă, ca și cum un bolovan mi-a fost luat de pe umeri. Rugăciunea mi-a adus o desfătare crescândă, așa că de multe ori inima mea s-a umplut peste măsură de dragoste față de Iisus Hristos și din acest izvor prea dulce valuri liniștitoare s-au revărsat asupra oaselor mele. Amintirea lui Iisus Hristos s-a pecetluit atât de mult în inima mea... încât am simțit o bucurie ce nu poate fi descrisă. Uneori mi s-a întâmplat ca timp de trei zile și trei nopți să nu intru în nici o locuință omenească și am simțit o astfel de încântare, încât mi se părea că eram singur pe pământ, singur, un păcătos părăsit înaintea unui Dumnezeu milostiv și îndurător."[114]

Expresia unei profunde bucurii lăuntrice este frecvent întâlnită și în mistica necreștină. Ea se regăsește până și în textele budiste: „Cei ce nu posedăm nimic trăim în mare bucurie. Bucuria este hrana noastră, după cum este a zeilor strălucitori" etc[115]. Dintru început însă este necesar să clarificăm un lucru: în budism nu poate fi vorba de acel spirit care preamărește lumea, căci pentru budism nu există nici o realitate divină supremă, absolută, ținta sa fiind negarea și distrugerea oricărei forme de viață și a

lumii. De aceea pentru un budist sentimentul de bucurie este pur și simplu o stare trecătoare în procesul cunoașterii eliberatoare. Cea mai înaltă realizare, culmea supremă a căii budiste, este starea în care orice bucurie și orice emoție a inimii au fost înfrânte și lepădate, nelăsând în urma lor decât „un gol" al spiritului, înghețat, fără bucurie și fără emoții. „El nu recunoaște nici bucuria și nici întristarea, spune Sutta-Nipata despre omul ce a realizat înțelepciunea perfectă, el nu este atașat de nimic; prin urmare, nu se bucură niciodată."[116]

Și în mistica *Upanișadelor* există mărturia unei bucurii lăuntrice a sufletului. Fețele celor care l-au văzut pe Atman strălucesc, după cum, în budism, strălucesc fețele celor care au realizat lumina[117]; „Ei experiază suprema fericire, de nedescris, când zic «Acesta este acela» (adică, atunci când se identifică cu Atman)"[118]. Uneori Absolutul însuși este simțit ca abundență și plinătate a bucuriei. „Brahman este bucurie (sau extaz)", citim în *Taittiriya Upanișad*. „Căci din bucurie izvorăsc aceste făpturi. Prin bucurie ele trăiesc după naștere și în bucurie se reîntorc atunci când pleacă de aici."[119] În rest, mistica panteistă a *Upanișadelor* și a *Vedantei* (dar și a părților corespunzătoare din *Mahabharata*) este influențată în mod decisiv de idealul unui indiferentism rigid și lipsit de emoții. În profunzimile infinitului și, în același timp, ale Absolutului impersonal și indiferent, orice sentiment individual, ba mai mult, orice conștiință și percepere sunt înghițite.

Mai bogată în nuanțe pozitive — nuanțe de bucurie și extaz iubitor — este mistica hindusă bhakti. „Cu gândul la mine, cu suflurile vitale plecate spre mine... sunt

mereu mulțumiți și fericiți", așa vorbește Krișna, Ființa Supremă din *Bhagavadgita*[120] (în rest și aici nuanțe reci răzbat din timp în timp, nuanțe ale unui indiferentism absolut[121]).

Suflul fierbinte al unei renunțări de sine și al unui extaz radios străbat efuziunile sfântului și poetului tamil, Manikka-Vasagar (sec. al VII-lea — al VIII-lea d.Hr.). „Tu, avuția noastră cea mare", se roagă el lui Șiva, „tu ai ținut mintea mea goală, lipsită de valoare; tu mi-ai dat bucuria fermecătoare ce nu cunoaște margini..."[122] Iar Kabir, marele mistic indian, își descrie experiența sa transcendentă după cum urmează: „Bucurie pe vecie, nici o întristare, nici o luptă! Acolo am văzut desfătarea, plină până la revărsare, desăvârșirea bucuriei"[123].

NOTE:

88. Cf. eseul meu în „Archiv für Religionswissenschaft", 1923, H. 3—4.

89. Cf., de ex., Plot. *Ennead.*, VI, 7, 39.

90. Santa Teresa, *Escritos*, tomo primero (Biblioteca de autores españoles, 53), Madrid, 1861, p. 511 (Poesia, V).

91. Cf. Augustin, *Confessiones*, X, 27.

92. Ioan III, 29.

93. Cf., de ex., acest strigăt al unui mistic contemporan: „Je me suis penchée sur la source vive et j'ai été désaltérée" (Th. Flournoy, *Une mystique moderne*, în „Archives de Psychologie", XV, 1915, p. 103.

94. I Ioan I, 2; Ioan I, 16.

95. Mat. XIII, 44—46, 49.

96. Efeseni III, 8.

97. Coloseni I, 27.

98. II Cor. IV, 6—7 etc.

99. Efeseni V, 19—20.

100. I Tes., V, 16—18; II Cor. VI, 10; VII, 4; cf. Fil. IV, 7; III, 1; II Cor. III, 11 și urm. etc.

101. *Epistola lui Barnaba*, VII, 1; cf. *Hermae Pastor Mandat*, XI, 2; *Odele lui Solomon*, 7, 8, 15, 40, 41 etc.

102. Cf. *Martyrium Polycarpi*: „θάρσους καὶ χαρὰς ἐνεπίμπλατο καὶ τὸ πρώσοπον αὐτοῦ χάριτος ἐπληροῦτο" (c. XII, cf. c. XIV), *Faptele lui Carp*, 38—39 („...είδον τὴν δόξαν κυρίου και ἐχάρη"...), 41; despre martirii din Lugdun (Lyon), citim: „ἐκείνους μὲν ἐπεκούφιζεν ἡ χαρὰ τὴς μαρτυρίας"...„οὶ μὲν γὰρ ἱλαροὶ προήεσαν, δόξης καὶ χάριτος πολλῆς ταῖς ὄψεσιν αὐτῶν συγκεκραμένης" cf. *Martyrium der Perpetua und Felicitas*, c. XVIII etc.

103. Ioan XV, 11; cf. XVI, 20, 22, 24.

104. Palladius, *Historia Lausiaca*, c. 97.

105. *Filocalia* (marea crestomație mistico-ascetică a Răsăritului creștin), vol. II (ed. rusă, 1889), p. 722.

106. *Ibidem*, vol. III, p. 401.

107. „Tanto repletus est gaudio, quod non capiens se pro laetitia, etiam nolens de hujus modi secretis in aures aliquid hominum eructabat". La Leggenda di San Francesco scritta da tre suoi compagni (legenda trium sociorum), Roma, 1899, c. 5.

108. „...coepit per plateas et vicos civitatis, tamquam ebrius spiritu, dominum collaudare,", *ibidem*, c. 7.

109. *Ibidem*, c. II

110. Jacopone da Todi, *Laude*, XXVI, XXXI (ediția operei sale „Laude" în seria „Scrittori d'Italia", 1915).

111. Cf., de ex., *Aufzeichungen über das mystische Leben der Nonnen von Kirchberg* (Alemania, XXI, 1893), p. 105, 107, 110, 111, 113), dar și H. Wilms: *Das Beten der Mystikerinnen*, publicate după cronicile mănăstirilor dominicane, 1916, p. 173.

112. De asemenea: „Acesta este însă doar un exemplu, o licărire a Fiului lui Dumnezeu în oameni, prin care credința este întărită și păstrată; căci bucuria nu poate fi tot atât de mare într-un vas pământesc ca în unul ceresc în care puterea lui Dumnezeu este completă" (*Aurora*, III, 15—17). Pentru bucuria sufletului pătruns de Duhul Sfânt, vezi de asemenea, de ex., I, 102. Pentru bucuria în Dumnezeire însăși, vezi de asemenea, de ex., III, 11, 20—24; XII, 23 și urm.: *De signatura rerum*, XVI, 2 passim.

Scanned with OKEN Scanner

113. Streeter și Appasamy, *The Sadhu: A Study in Mysticism and Practical Religion*, Londra, 1921; cf. Heiler, *Sadhu Sundar Singh*, 1924, 83 și urm.

114. *Otkrovennie raskazî strannika duhovnomu otu svoemu*, Kazan, ed a 3-a, 1884, p. 59; cf. p. 19—20, 36, 40.

115. *Dhammapadam*, 200.

116. *Sutta Nipata*, 813, 33.

117. *Chandogya Up.*, 4, 9, 2; cf. *Mahavagga*, I, 23, 6, 23, 4 (*Sacred Books of the East*, XIII, p. 147, 145); *Majjh. Nik.*, 185.

118. *Katha Up.*, 5, 14; cf. 5, 12. De asemenea, cf. *Svetasvatara Up.*, 4, 18; *Katha Up.*, 2, 12—13; *Maitr. Up.*, VI, 30; VI, 34, 4; VI, 34 9.

119. *Taittiriya Up.*, 3, 6; cf. *Maitr. Up.*, 4, 4.

120. *Bhagavadgita*, X, 9; cf. VI, 21, 27, 28.

121. De ex., VII, 18, 19.

122. G. U. Pope, *Tiruváçagam or the Sacred Utterances of Mânikka Vâçagar*, 1900, imn XXXVII, 6, 9.

123. *One Hundred Poems of Kabir*, translated by Rabindranath Tagore, imn XVII (cf. aceeași stare spirituală cu cea descrisă în *Psalms of Maratha Saints*, translated by Nic. Macnicol, 1919). Cf. și relatările asemănătoare ale poetului și misticului indian Tukaram (sec. al XVII-lea, citat de Sydney Cave, *Redemption, Hindu and Christian*, 1919, p. 118). În Jalal eddin Rumi, Dumnezeu zice: „Cu excepția slujirii Mele, care este răsăritul bucuriei, Omul nu a simțit niciodată și nici nu va simți impresia bucuriei!" — *Selected Poems from the Divini Shamsi Tabriz*, trad. de Reynolds A. Nicholson, 1898, p. 179.

Scanned with OKEN Scanner

CAPITOLUL II

EXEMPLE DE TRANSFIGURARE A LUMII TRĂITE DE MISTICI

Atunci când sufletul este înălțat de această bucurie, în conștiința în care este prezent infinitul în cea mai strânsă apropiere, ba mai mult, care a perceput infinitul, omul vede totul cu ochi noi, simte în sine și în jurul său un nou standard de viață: „Cele vechi au trecut, iată toate s-au făcut noi!" (τὰ αρχαῖα παρῆλθεν, ἰδοὺ γέγονε κὰινά).[124]

„...cuando salia,
Per toda aquesta vega
Yam cosa non sabia
Y el ganado perdì que antes sequia."

„Atunci când am ieșit, nu am mai știut nimic în întreaga întindere a acestei pajiști și am pierdut turmele pe care obișnuiam să le îngrijesc", spune sufletul în poemul mistic al spaniolului Ioan al Crucii.[125]

Această stare de spirit produce nu numai înstrăinarea de lume, dar și preamărirea lumii și a vieții.[126] După trezirea spirituală o nouă lume își face apariția înaintea

ochilor marelui mistic puritan, George Fox. Trecând prin ascuțișul flăcării, el ajunge „în duh" în „Paradisul lui Dumnezeu... Toate lucrurile erau noi, iar întreaga creație răspândea un alt miros în jurul meu decât mai înainte, cu neputință de a fi descris în cuvinte..."[127] Jacob Boehme a avut o experiență asemănătoare, după îndelungate lupte și „furtuni aspre", duhul său și-a deschis un nou drum, „nu fără ajutorul lui Dumnezeu", prin porțile iadului până în însăși inima Divinității. „Însă despre triumful care era în duhul meu nu pot scrie sau vorbi, nici nu poate fi comparat cu altceva decât cu nașterea vieții în sânul morții, cu învierea din morți. În această lumină duhul meu a străpuns cu privirea toate lucrurile și L-a văzut pe Dumnezeu în toate lucrurile create, chiar și în buruieni și în iarbă."[128]

Simeon, Noul Teolog, ne vorbește și el despre ochii noi, despre o nouă putere de a percepe a omului preamărit... „El s-a învrednicit să privească revelația marilor taine...; vorbesc despre taine deoarece, în timp ce toți le văd limpede, nu toți le înțeleg. Dar cel care este preamărit prin duhul carele creează din nou, primește ochi noi și auz nou..."[129] Sora Adelheid de la mănăstirea Unterlinden din Alsacia (sec. al XIII-lea), ieșind din biserică unde a trăit câteva clipe de extaz în rugăciune, crede că a intrat într-o lume nouă: iarba, copacii, până și structura mănăstirii îi păreau noi, ca și cum ar fi venit la viață în acel moment[130] Trăitoarea mistică italiană, Angela de Foligno, trecea, în secolul al XIII-lea, printr-o experiență tot atât de cutremurătoare ca acelea ale lui George Fox și Jacob Boehme. Ea se simțea cufundată în comuniune intimă cu Duhul Sfânt, „și oriunde mi-am întors privirea, El mi-a zis: «Iată, ceea ce am creat», iar eu am

simțit o dulceață de nedescris"[131]. Iar cu o altă ocazie: „Ochii sufletului meu s-au deschis pentru o clipă și am văzut plinătatea lui Dumnezeu, în care am văzut întreaga lume... marea și adâncurile și toate lucrurile, însă în toate acestea nu am putut vedea altceva decât puterea divină și într-un mod care depășește orice putere de exprimare. În nemărginita uimire sufletul meu a strigat și a zis: Cu adevărat această lume este plină de Dumnezeu! Și am simțit întreaga lume ca ceva mic. Și am văzut că puterea lui Dumnezeu depășește toate lucrurile și umple toate lucrurile."[132]

Experiențe similare găsim și la misticii necreștini. De exemplu, Kabir exclamă: „Deschideți ochii dragostei și priviți-L pe cel care pătrunde întreaga lume! Gândiți-v ă bine și aflați că aceasta este propria voastră țară! Văd cu ochii deschiși și zâmbesc și privesc frumusețea Lui pretutindeni. Îi pronunț numele și orice văd, îmi aduce aminte de El; orice săvârșesc, devine un act de adorare a Lui..." Kabir zice: „O, Sadhu, Dumnezeu este suflarea tuturor suflărilor."[133] „Părinte, cântă Manikka Vașagar, lumi peste lumi sunt pline de prezența Ta."[134] Iar Takaram (sec. al XVII-lea d.Hr.) se întoarce spre Dumnezeu cu aceste cuvinte extatice: „Întreaga lume îmi propovăduiește că nu există loc în ea, mic cât un grăunte de muștar, care să nu fie plin de Tine!"[135] Iar pentru misticul persan, sufi și derviș, Baba Kuchi, întreaga lume este transfigurată prin covârșitoarea experiență a lui Dumnezeu: „Mi-am deschis ochii și prin strălucirea feței Sale ce mă înconjura, în tot ceea ce ochii mei au perceput — L-am văzut doar pe Dumnezeu!"[136] Ibn al Farid (sufi arab din sec. al XIII-lea) vede și el în toate lucrurile strălucirea iubitului divin și se

Scanned with OKEN Scanner

simte „beat, dar nu din pricina vinului"; el este „pătruns de bucurie până în profunzimile ființei sale". „Inima mea, spune el, dansează, iar săltarea mădularelor mele este aidoma bătăilor din palme ale unui cântăreț, iar duhul meu este muzicianul."[137] Un alt sufi, Jalal al-Din al-Rumi, simte cum întreaga lume este inundată de valurile dragostei: „Fiecare clipă, zice el, de la dreapta și de la stânga răsună de vocea dragostei"[138].

NOTE:

124. II Cor. V, 17.

125. Juan de la Cruz, *Cántico espiritual.*

126. Cf., de ex., Ev. Underhill, *Mysticism*, 1911, p. 304—313.

127. George Fox, *Journal*, p. 17, London, J. M. Dent and Sons, Ltd.

128. Jacob Boehme, *Aurora*, XIX, 11—13.

129. Or. 26 citată în Holl, *Enthusiasmus und Bussgewalt beim griech. Mönchtum*, 1898, p. 81 (cf. Migne, *P. G.*, t. 120, col. 449 CD). Natura lucrurilor se schimbă în funcție de starea lăuntrică „a sufletului" (primele o sută de capitole despre „Viața practică", *Filocalia*, ed. rusă, a 2-a ed., Moscova, 1900, vol. V, p. 95).

130. Ven. Catharinae de Geweswiler, *De vitis primarum sororum monasterii*, în J. Pez, Bibliotheca ascetia, VIII, Ratisbona, 1725, p. 124.

131. Beatae Angelae de Fulginio, *Visionum et instructionum liber*, Colonia, 1851 (Bibliotheca mystica et ascetica), c. XX, p. 66.

132. *Ibidem*, c. XXII: „et statim fuerunt aperti oculi animae meae et videbam unam plenitudinem Dei, in qua comprehendebam totum mundum et mare et abyssum et omnia, in quibus non videbam nisi tantum potentiam divinam, modo omnino, inenarrabili. Et anima admirando exclamavit dicens: Est iste mundus plenus de Deo! Et comprehendebam totum mundum quasi quid parum. Et videbam potentiam Dei excedere omnia et implere omnia". Cf. de asemenea c. XXIX — Dumnezeu

vorbește sufletului: „...Scias, quod totus mundus est plenus de me. Et tunc videbam, quod omnis creatura erat plena ipso".

133. *One Hundred Poems of Kabir*..., LXXVI, XLI, I; cf. VII, XVI, XIV, XVIII, XCVII.

134. G. M. Pope, The Tiruvaçagam, imn XXXVII, 8; cf. V, 48, 70; cf., de asemenea „Psalms of Maratha Saints," tradusă de Nicol Macnicol, 1919, No. XII (un imn al lui Tukaram).

135. Citat în Sir R. J. Bhandarkar, *Vaisnavism, Saivism*..., 1913, p. 95. Cf. și cuvintele următoare ale Sf. Theresa: „Am înțeles modul în care Dumnezeu este prezent în toate lucrurile, iar chipul unui burete îmbibat cu apă s-a arătat sufletului meu" (*Relacion*, IX, 10, citat în Ev. Underhill, *loc. cit.*). Aș dori să mai citez aici încă un exemplu din mistica persană, un pasaj din Farid-eddin-Attar, *Sfatul păsărilor*, în care preamărirea lumii este descrisă cu vigoarea spiritului oriental. Pentru cel care a atins această treaptă de cunoaștere „cuptorul arzător al lumii se transformă într-o grădină a deliciilor. El vede atunci migdala în coaja ei" (adică, pe Dumnezeu în toate lucrurile), sau mai degrabă nu vede nimic decât obiectul dragostei sale. În tot ceea ce ochiul vede, el vede doar fața Lui... Prin acest văl, strălucind ca soarele, taine nenumărate se descoperă vederii sale" (*Valea a treia*, trad. de Silvestre de Sacy, *Pend-Nameh ou le livre des conseils de Ferideddin-Attar*, 1819, p. 177).

136. Citat în Reynolds A. Nicholson, *The Mystics of Islam*, 1914, p. 59. Cf. experiența mistică a Sorei Anna von Selen de la Mănăstirea din Adelhausen (în sudul Baden-ului) de la sfârșitul sec. al XIII-lea: „Zu einemmale da kam si in söliche einberunge mit Gotte an irme gebette, das ir Gotte als luterlich erschien, da si darnach wz fünff wochen, was si sach das wand si, es were Gott"... (*Die Chronik der Anna von Munzingen*, herausg. von Prof. J. König, Freiburg Diöcesan-Archiv, Bd. XIII, 1880, p. 154).

137. În Reynolds A. Nicholson, *Studies in Islamic Mysticism*, 1921, p. 235.

138. *Selected Poems from the Divini Shamsi Tabriz*, ed. și trad. de Reynolds A. Nicholson, 1898, nr. IX (p. 33). Un sentiment asemănător al puterii covârșitoare a iubirii care inundă întreaga lume, îmbrățișându-ne din toate părțile și penetrând sufletul prin mijlocirea simțurilor noastre, ba mai mult „asaltându-l" și punându-l la colț, apare

și la filosoful renascentist Giordano Bruno (*Degli eroici furori*, Son., nr. 51) și în lucrarea ferventului discipol al lui Francis, poetul și misticul Jacopone da Todi (*Lauda*, LXXXII).

Scanned with OKEN Scanner

CAPITOLUL III

ANTINOMIE ÎN CREȘTINISM: SUFERINȚA ȘI DEPĂȘIREA EI

Sufletul este inundat de bucurie, lumea transfigurată prin iubire — acestea sunt notele fundamentale pe care le auzim răsunând în mistica creștină și, într-o oarecare măsură, în cea necreștină. Însă dincolo de această similitudine de spirit externă se regăsește o înțelegere a lumii și vieții radical diferită. Mistica necreștină — cum ar fi de exemplu Kabir sau sufi persani — tinde în spiritul ei spre o jubilare tumultuoasă, închizându-și ochii cu optimism la răul ce prevalează în lume. Lumea devine, în întregime sau în orice caz în cea mai mare parte, un „aspect" al divinului și, ca atare, este iluminată, afirmată și preamărită în sens panteist.[139] Problema răului, a suferinței, a morții și a păcatului este trecută cu totul cu vederea, sau uriașa ei semnificație este cu desăvârșire subapreciată.[140] Așa se face că aceste lucruri sunt considerate ca fiind necesare în funcție de dezvoltarea generală,[141] ba mai mult, lipsa și suferința sunt în realitate iluzorii, înșelăciuni, farse; nimic nu este real decât bucuria, valul de bucurie!

Scanned with OKEN Scanner

Viziunea creștină este cu totul alta. Ea își găsește rădăcinile într-o antiteză profund simțită. În nici un caz nu își închide ochii la puterea întreagă, la întreaga amărăciune a răului, la realitatea dureroasă a suferinței și păcatului. „Întreaga lume zace sub puterea celui rău"; „în lume necazuri veți avea!" „Om nenorocit ce sunt! Cine mă va izbăvi de trupul morții acesteia?"[142] În mijlocul acestei dureri, simțită real, în această lume plină de rău, moarte și imperfecțiune, conștiinței creștine, misticii creștine i se descoperă — după cum într-adevăr cunoaștem — o valoare infinită. „Cuvântul s-a făcut trup... și am văzut mărirea Lui, mărire ca a unuia născut din Tatăl, plin de har și adevăr..."[143] „Dar El a luat asupra Sa durerile noastre."[144] El a coborât în cele mai de jos adâncuri ale disperării noastre, până când a izbucnit strigătul sfâșietor al experienței reale: „Dumnezeul Meu, Dumnezeul Meu, pentru ce m-ai părăsit?" Prin el suferința a fost transfigurată, sfințită; deși nu a fost abolită, a devenit participare la suferința și lupta Sa, și chiar mai mult, în mod voluntar să luăm lancea Sa și să-l urmăm neabătut pe „calea îngustă a Crucii" ca o condiție indispensabilă și durabilă a participării la viața Lui în slavă. Pentru aceasta ne îngropăm împreună cu El, ne răstignim împreună cu El și suferim împreună cu El. Iar această apropiere de El — deși în suferință — este cel mai mare câștig, cea mai mare bogăție, cea mai înaltă desfătare. Împreună cu El moartea este viață, viață veșnică! „M-am răstignit împreună cu Hristos; și nu eu mai trăiesc, ci Hristos trăiește în mine." „Că precum prisosesc pătimirile lui Hristos întru noi, așa prisosește prin Hristos și mângâierea noastră." „Umplutu-m-am de

Scanned with OKEN Scanner

mângâiere! Cu tot necazul nostru, sunt covârșit de bucurie.“ „Acum mă bucur de suferințele mele pentru voi și împlinesc, în trupul meu, lipsurile necazurilor lui Hristos.“[145] Regăsim aici acele valuri de bucurie pe care le-am sesizat ca fiind specifice creștinismului primar, inseparabile de el, care constituie, într-un cuvânt, esența acestui creștinism, puterea fundamentală, elementară în care trăiește și activează, „Evanghelia“, „mesajul bucuriei“! Căci este un mesaj al bucuriei. Prin moartea Sa, biruință asupra morții; prin învierea Sa — viață veșnică! Aceasta nu este o simplă stare de bucurie nemărginită, o pură explozie sentimentală, emotivă, întunecată de sentiment, senzuală sau pur și simplu estetică, după cum se întâmplă adeseori în cazul misticilor sufi, al poeților persani sau al panteiștilor; este o credință, o convingere fermă care are legături cu un fapt concret. Sămânța nemuririi este deja, acum, semănată în lume, într-o lume imperfectă, încă plină de păcat și moarte. Potențial însă, în principiu, acest păcat și moartea au fost deja biruite. Cel în care această sămânță a fost semănată este deja în posesia unei „bogății“, bogăția vieții veșnice: „Împărăția lui Dumnezeu este înlăuntrul vostru.“[146] Deja s-au împlinit cuvintele: „Și iată eu cu voi sunt în toate zilele, până la sfârșitul veacului.“[147] El este „vița“, iar noi „mlădițele,“[148] sau în cuvintele lui Pavel: „Hristos cel dintru voi, nădejdea slavei“; „Hristos, care este viața voastră“; „căci pentru mine viață este Hristos și moartea un câștig.“[149]

Viața veșnică și-a făcut apariția în lume, în viețile noastre și prin comuniunea cu El, viața și lumea au dobândit o valoare nouă. „Căci nimeni dintre noi nu trăiește pentru sine și nimeni nu moare pentru sine. Căci

dacă trăim, pentru Domnul trăim, și dacă murim, pentru Domnul murim. Deci și dacă trăim, și dacă murim, ai Domnului suntem." „Deci ne-am îngropat cu El... pentru ca precum Hristos a înviat din morți, prin slava Tatălui, așa să umblăm și noi întru înnoirea vieții."[150] Căci „cele vechi au trecut, iată toate s-au făcut noi." Aceasta este o nouă înțelegere a lumii, o nouă evaluare a vieții, o nouă apreciere asupra noastră, chiar și a naturii noastre trupești. „Sau nu știți că trupul vostru este templu al Duhului Sfânt care este în voi, pe care-L aveți de la Dumnezeu și că voi nu sunteți ai voștri? Căci ați fost cumpărați cu preț! Slăviți, dar, pe Dumnezeu în trupul vostru..."[151]

Și va veni timpul; împărăția degradării, a morții și păcatului va lua sfârșit și atunci va avea loc descoperirea completă a slavei, plinătatea vieții veșnice; moartea va fi „înghițită de biruință."[152]

Avem aici o combinație unică a unui anume dualism: recunoașterea a ceea ce este pur și simplu putere trecătoare a răului și a suferinței — în întreaga sa realitate dureroasă — și conștiința prezenței vieții veșnice; conștiința covârșitoare a victoriei puterii atotstăpânitoare a acestei vieți veșnice, care ni s-a descoperit acum, ca plinătate a dumnezeirii, în Fiul, în persoana lui Iisus. În aceasta rezidă iraționalitatea, paradoxul și, în același timp, puterea neîmbătrânitoare, cuceritoare de suflete a creștinismului. Acest mesaj al necesității suferinței împreună cu Hristos și al puterii mântuitoare a suferinței Sale este de fapt „piatra de încercare și nebunia Crucii" și, în același timp, mesajul vieții veșnice!

Din credința că viața veșnică a intrat în lume, că „Cuvântul s-a făcut trup și s-a sălășluit printre noi,"[153] și

a trecut prin adâncurile morții — din această convingere izvorăște profunda unicitate a preamăririi creștine a lumii și vieții. Nu este vorba de o ignorare obtuză sau superficială a durerii; nu este un optimism de suprafață. Mai degrabă este convingerea plină de bucurie că durerea a fost cucerită: „În lume necazuri veți avea; dar îndrăzniți. Eu am biruit lumea."[154]

NOTE:

139. Nuanța panteistă este foarte clară în gândirea misticilor sufi, apărând cu deosebită tărie în poemul lui Ibnu'l Farid (vezi, R. A. Nicholson, *Studies in Islamic Mysticism*, 1921). Experiența religioasă poartă o coloratură definit panteistă și în gândirea lui Manikka Vasagar (vezi G. M. Pope, *The Tiruvaçagam*, de ex. imnul V, 70, p. 72) și a lui Tukaram (vezi, de ex., Sir R. G. Bhandarkar, *loc. cit.*, 97; cf. de asemenea: *Psalms of Maratha Saints*, trad. de N. Macnicol, p. 21). Vezi și *Imnul XIV* din *One Hundred Poems of Kabir*.

140. Cf. N. Macnicol, *loc. cit.* p. 28.

141. Vezi R. A. Nicholson, *Studies in Islamic Mysticism*, p. 131; de asemenea, de același autor: *The Idea of Personality in Sufism*, 1923, p. 51 (pasajele din Jili și Jalal eddin Rumi).

142. I Ioan V, 19; Ioan XVI, 33; Romani VII, 24.

143. Ioan I, 14.

144. Isaia LIII, 4.

145. Gal. II, 20; II Cor. I, 5; VII, 4; Col. I, 24.

146. Luca XVII, 21

147. Mat. XXVIII, 20.

148. Ioan XV, 4.

149. Col. I, 27; III, 4; Fil. I, 21.

150. Rom. XIV, 7—9; VI, 4.

151. I Cor. VI, 19—20; cf. III, 16.

152. I Cor. XV, 54.

153. Ioan I, 14.

154. Ioan XVI, 33.

Scanned with OKEN Scanner

CAPITOLUL IV

„VESTEA CEA BUNĂ“ ȘI NATURALISMUL ANTICILOR

În mistica creștină, după cum am văzut, preamărirea lumii este consecința trăsăturilor specifice ale creștinismului. Ea este inseparabil legată de nervul vital, de conținutul vital al învățăturii creștine primare. Această învățătură a fost eminamente concretă. Ea nu vorbea despre sisteme sau idei, ci se referea la experiențe reale și la evenimente istorice. Era simplă și mai puțin erudită. Într-adevăr, simplitatea și entuziasmul ei au făcut-o să sune paradoxal, antipatic și inacceptabil pentru învățați și eruditi — era mesajul unor experiențe extraordinare legate de persoana lui Iisus. Acest mesaj a fost lipsit de orice intenție pur filosofică; el nu și-a asumat sarcina unei instrucții filosofice (nu în zadar Pavel vorbește despre nebunia propovăduirii μωρία τοῦ κηρύγματος). Și totuși, el s-a dovedit a fi, chiar pe tărâmul ideilor, triumfător în mod decisiv și creator în fața naturalismului și dualismului filosofiei antice.

„Ceea ce era de la început, ce am auzit, ce am văzut cu ochii noștri, ce am privit și mâinile noastre au pipăit despre Cuvântul vieții — și Viața s-a arătat și am văzut-o

Scanned with OKEN Scanner

și mărturisim și vă vestim Viața de veci, care era la Tatăl și s-a arătat nouă" — acesta este, deși formulat de Ioan misticul, conținutul fundamental și autentic al întregii predici în Biserica primară.[155] Viața veșnică s-a arătat în lume și a biruit puterea morții. Prin urmare, sămânța nemuririi a fost semănată în lume și în materie: „Dar acum Hristos a înviat din morți, fiind începătură (a învierii) celor adormiți... Vrăjmașul cel din urmă, care va fi nimicit, este moartea."[156] Aceasta constituie o totală subminare a întregii concepții despre lume a filosofiei antice. Este vorba de sfârșitul dominației acelor legi de fier ale ordinei naturale a lumii, legi care au fost susținute de către Platon, și după el de platonicieni și neoplatonicieni, adică, reprezentanții idealismului antic.

„Nu e cu putință ca cele rele să piară, afirmă Platon prin gura lui Socrate, în *Theaitetos*, căci este nevoie să existe întotdeauna ceva opus binelui și nici nu pot sta împreună cu zeii, așa că dau de nevoie târcoale firii muritoare și locului acesteia."[157]

Ceea ce este imperfect și respingător, suferința, degradarea și moartea sunt legături necesare, părți constitutive indispensabile pentru viața din cosmos. Dacă ar fi fost abolite sau anulate, întreaga viață ar fi aruncată în haos, s-ar opri. Ar avea loc nu o reînnoire, o renaștere a lumii, ci o anihilare completă a existenței — aceasta este o teză filosofică populară. De exemplu, aceasta este învățătura, pe temeiul autorității lui Heraclit și Pitagora, a idealistului Numenius, predecesorul neoplatonismului.[158] Plotin propune cu mai multă emfază aceleași idei.[159] Căci lumea — după cum ne explică Platon în *Timaeus* — este rezultatul îmbinării intelectului cu necesitatea, adică, cu

materia, întrupare a inerției și irațională, izvor al imperfecțiunii și erorii[160]. La Plotin materia este în realitate identificată cu răul, răul originar (πρῶτον κακόν).[161] Platon și ucenicii săi ar putea-o denumi μὴ ὄν — „neființă", însă această neființă se face simțită cu multă eficacitate în lume și viață; își pune pecetea pe întreaga viață din cosmos; pecetea morții, urâciunii și suferinței.[162] Această idee penetrează întreaga dezvoltare a filosofiei lui Platon și a școlii platoniciene aidoma unui sunet de harpă dureros, în disonanță constantă și dură cu lauda, atât de entuziastă și atât de abundentă, a frumuseții, perfecțiunii și armoniei universului care poate fi găsită în scrierile acelorași filosofi, adică, Platon, Plotin și ucenicii lor.[163] Prin urmare, doctrina evadării din lume, lepădarea de lume, „fuga celui singur spre singurătate" (φυγὴ του μόνου πρὸς τὸν μόνον);[164] trupul ca mormânt sau închisoare a spiritului,[165] viața filosofului ca permanentă pregătire pentru moarte (μελέτη τοὺ θανάτου);[166] anticiparea morții ca eliberare; lumea un golf uriaș, lipsit de bucurii, o închisoare, loc al minciunii și ruinei spirituale[167]. Nici o perspectivă pentru vreo schimbare fundamentală! Într-adevăr sufletul individual ar putea scăpa, însă lumea în ansamblul ei sălășluiește în rău, iar pentru ea nu există scăpare. Căci răul și suferința, după cum am văzut, sunt consecințe necesare ale structurii ei; condiții imuabile ale frumuseții și armoniei generale din cosmos. Dacă nu ar exista alături de mai bine ceea ce este mai rău, atunci nu ar exista nici Providență; inteligența care guvernează lumea nici nu dorește cel puțin ca toate lucrurile din lume să fie bune — lucru ce ar prejudicia scopul general al acestei opere de artă completă,[168]

Frumusețea cosmosului rezidă exact în faptul că fiecare mădular este la locul lui: „Așadar, dacă din întunecimea Tartarului răsună gemete hidoase, până și aceste gemete sunt frumoase la locul lor". „Prin urmare, răul nu dispare din lume." Aceasta este învățătura lui Plotin, marele idealist și mistic.[169]

În lume prevalează legile naturii artistic desăvârșite, însă total rigide, lipsite de suflet și inexorabile; ciclul vieții și al morții, veșnicul suiș și coborâș. Nici un sfârșit, nici o finalitate nu poate fi întrezărită în revărsarea creșterii și a decăderii; această febră sinistră a unei existențe iluzorii; acest tărâm al corupției și morții — altfel cunoscut ca armonie universală — unde fiecare lucru individual este distrus de dragul vieții ca întreg;[170] căci această viață a întregului este doar o sumă, „un echivalent" al unei succesiuni infinite de decese.[171] Așa este și va rămâne neschimbată. „În același chip, de la început și până la sfârșit, este ciclul (περίοδος) lucrurilor pieritoare", spune platonicianul Celsus. „Și este legea sorții ca prin intermediul unor cicluri ferm determinate, același lucru să se întâmple în trecut, prezent și viitor."[172] Nici o dezvoltare progresivă reală spre un anume țel, nici o speranță în biruința vieții! Lumea ideilor veșnice și incoruptibile, cărora le aparține, după învățătura lui Platon, realitatea deplină și adevărată, capitulează în fața puterii de nezdruncinat a „neființei", adică a materiei; puterea realității divine ideale se sfărâmă de *status quo*-ul procesului cosmic natural, nestrămutat sfidător.[173]

Există mai apoi și filosofia stoicilor, care glorifică și zeifică aceleași legi ale naturii! Acest lucru îl avem deja parțial în platonism, însă stoicilor le lipsește acea

contradicție dureroasă, acea învățătură despre o altă ființă mai adevărată, acea exhortație de a evada din lume. Pentru stoici, ființa empirică este la fel o normă; nu există o altă realitate superioară. Răul, imperfecțiunea, suferința și ruina constituenților individuali sunt în cele din urmă compensate și justificate de viața senină, nezdruncinată, triumfător biruitoare a întregului[174]. Ce laudă inspirată, bogată este adusă acelei frumuseți sau armonii majestuoase a cosmosului![175] Este suficient însă ca cineva să deschidă *Meditațiile* însinguratului gânditor imperial, Marc Aureliu, asupra celor mai profunde sentimente ale stoicilor. Vom găsi în ele, alături de astfel de imne de laudă aduse cosmosului, o delăsare profundă, o melancolie, o resemnare fără speranțe izvorând din contemplarea acestui atotcuprinzător vârtej al vieții cosmice care vâjâie neîncetat. Doar o singură dată îi scapă strigătul de îndurare: „Până când, totuși?“ (μέχρι τίνος οὐν).[177]

Creștinismul proclamă — mesaj paradoxal și inacceptabil, pentru înțelepții acestei lumi, al Crucii și Învierii — suprimarea legilor cosmice; suprimarea lor finală, viitoare! Împreună cu întreaga creație, suspinăm și avem dureri așteptând „înfierea, răscumpărarea trupului nostru“ (τὴν ἀπολύτρωσιν τοῦ σώματος ἡμῶν). „Pentru că și făptura însăși se va izbăvi din robia stricăciunii (ἀπὸ τῆς δουλείας τῆς φθορᾶς), ca să fie părtașă la libertatea măririi fiilor lui Dumnezeu.“ „Pentru ca Dumnezeu să fie toate în toți.“ „Și Cel ce ședea pe tron a grăit: Iată, noi le facem pe toate!“[178]

Cugetări asemănătoare referitoare la reînnoirea totală a lumii pot fi întâlnite deja în iudaismul târziu. În

Scanned with OKEN Scanner

capitolele finale ale cărții lui Isaia citim: „...Pentru că Eu voi face ceruri noi și pământ nou. Nimeni nu-și va mai aduce aminte de vremurile trecute și nimănui nu-i vor mai veni în minte". „...Precum cerul cel nou și pământul cel nou pe care le voi face, zice Domnul, vor rămâne înaintea Mea, așa va dăinui totdeauna semințiа voastră și numele vostru."[179] În cartea (etiopiană) a lui Enoch stă scris: „Primul cer va dispărea și se va topi și un nou cer va apare și de atunci vor fi nenumărate săptămâni, până în veșnicie, de bunătate și dreptate, iar de păcat nu se va mai vorbi niciodată în veșnicie."[180] Iar așteptarea învierii viitoare a celor decedați și a „vieții veșnice" este menționată frecvent în literatura religioasă a iudaismului târziu (începând cu cartea lui Daniel),[181] în care este posibil să se regăsească influența eshatologiei persane — lucru extrem de probabil.

În creștinism însă nu era, așa cum se întâmplă în iudaism, numai speranța într-un viitor îndepărtat și destul de nebulos, ci, mai presus de toate, se propovăduia ceva deja trăit ca eveniment concret și precis: mântuirea a venit, biruința asupra morții este dobândită în învierea Domnului! Credința creștinismului primar nu mai depindea de simple așteptări, ci de ceea ce era deja împlinit ca fapt. Oricine pierde din vedere această distincție religioasă importantă își închide ochii în fața înțelegerii creștinismului și a originilor sale. În aceasta stă într-adevăr trăsătura organică specifică, fundamentală și indispensabilă experienței religioase creștine și a predicii creștine. Acest lucru a dat mesajului Bisericii primare acel spirit de bucurie și exaltare, acea forță constrângătoare, contagioasă („Aceasta este biruința care a biruit lumea: credința

noastră!"). Acest lucru l-a făcut în realitate „mesajul bucuriei."[181a]

Acum putem deja spune „mulțumire lui Dumnezeu care ne-a dat biruința (τῷ διδόντι ἡμῖν το νικος) prin Domnul nostru Iisus Hristos"[182]. Viața veșnică a pătruns în lume, Hristos a Înviat, începătura celor adormiți! Acest mesaj conține sămânța unei potențialități fără de margini; sămânța unei revoluții totale în înțelegerea lumii și a vieții.

NOTE:

155. I Ioan I, 1—2; cf. Mesajul Domnului cel Înviat în Faptele Apostolilor.

156. I Cor. XV, 20, 26.

157. *Theaet.* 176 A.

158. „...existente providentia, mala quoque necessaria substitisse. Propterea quod silva sit et eadem sit malitia praedita... Proptereaque Numenius laudat Heraclitum, reprehedentem Homerum, qui optaverit interitum ac vestitatem malis vitae, quod non intelligeret mundum sibi deleri placere, si quidem silva, quae malorum fons est, exterminaretur" (și XVI; cf. și XVIII; Numenios of Apamea, *the Father of Neo-Platonism. Works. Biography* by Kenneth Guthrie, 1917, p. 10—13, 16—17).

159. De ex., *Enn.*, I, 1, 8, c. 7; I, 2, c. 2. *Enn.*, III, 1, 3, c. 7 *passim*; Maximus Tyrius, XLI.

160. *Tim.* 48 A, 68 E; dar și Maximus Tyrius, XLI și Numenios, XV—XVIII; *Enn.*, I, 1, 8, c. 7.

161. *Enn.*, I, I, 1, c. 8, c. 3, 3—5, 7, 8, 14; cf. Numenios, XVI, XVII.

162. Cf. faimosul *Mythos* din Platon, *Omul politic*, 269 D — 273 E etc.

163. O laudă inspirată a cosmosului se mai găsește în *Timaeus* 28 B, 37 A, 68 E, 92 C, în *Legile*, X, 896 și urm., în multe părți din

Enneade (de ex. II, 1, 9, c. 5, 16—18; III, 1, 2, c. 3, 13, 15, 17) și în tratatul platonician din sec. I d.Hr., *De mundo* (în special cap. V) etc. Iar în *Banchetul* lui Platon, după cum se știe, frumusețea pământească este înțeleasă ca o treaptă preliminară spre perceperea frumuseții primare, ca reflecție a acestei frumuseți și ca amintire a ei.

164. *Enn.*, VI, 1, 9, c. II; *Theaet.*, 176 A; cf. *Enn.*, I, 1, 8, c. 7, 8 *passim*.

165. *Phaedo.*, 62 B, 82 E; *Cratylos*, 400 C; *Gorgias*, 493 A.

166. *Ibidem*, 81 A; cf. în Plotin: ... κακὸν δὲ ειναι τὴν τοιαύτην κοινωνίν. καὶ ἀγαθὸν τὴν ἀπαλλαγήν (*Enn.*, VI, 4, 16).

167. *Republica*, cartea VII; *Enn.*, IV, 8, 3.

168. Acest gând se pare că a fost exprimat într-o formă similară de către Platon: „Chiar dacă ar fi putut, Dumnezeu nu ar fi abolit răul" (trad. din Theophrast., *Metaph.* p. 322 și urm. Br.; citat în E. Schröder, *Plotinos Abhandlung*, ποθεν τὰ κακά, 1916, p. 30).

169. *Enn.*, III, 1, 3, c. 3; I, 2, c. 11, 17, 5; cf. c. 2, 3, 4.

170. Cf. Celsus (în *Origenes contra Celsum*, IV, 69; Maximus Tyrius, 41).

171. Cf. *Symposium*, 207—208 B. Privind domnia morții, vezi și *Phaedo.*, p. 110 (ed. Astius). Heraclit a zis deja: Θάνατός ἐστιν ὁκόσα ἐγερθέντες ὁρέομεν (ap. Clem. Alex. *Strom.*, III, p. 520,7).

172. Ap. *Origenes contra Celsum*, IV, c. 65. Ideea unei veșnice reveniri ciclice a tuturor lucrurilor care există a fost răspândită în antichitate. O întâlnim la Platon și Aristotel, iar mai târziu este un lucru obișnuit în filosofie. Pentru o tratare amănunțită, vezi Hans Meyer, *Zur Lehre von der ewigen Wiederkunft aller Dinge*, *Beiträge zur Gesch. des christl. Altertums*. Festgabe Albert Ehrhard, 1922, p. 363 și urm.

173. Cf. Maximus Tyrius, XI, 4, 5.

174. Stoicii ne spun că răul este indispensabil armoniei întregului. Chrysip susține că: „este imposibil ca răul să fie abolit, dar nici nu este de dorit abolirea lui", Arnim, *Stoicorum veterum fragmenta*, II, fr. 1182; cf. 1181 (1169). Strămutarea, trecerea și distrugerea fiecărui lucru și a fiecărui individ este condiția acestei armonii generale și a permanentei auto-reînnoiri a cosmosului (vezi Marc Aureliu, VII, 18, 19, 23, 25; VIII, 18, 20 etc.) Legile sorții care stăpânește lumea sunt inflexibile și inalienabile. Zeii înșiși nu le pot schimba: acesta este „adevărul veșnic" (veritas sempiterna). „Cauza veșnică a lucrurilor"

Scanned with OKEN Scanner

(causa aeterna rerum) (Arnim, II, fr. 921, 923, 924). Un lucru trăiește pe seama și prin moartea altui lucru și totul revine în cicluri fixe; nimic nou sub soare! (*Ibidem*, I, fr. 109; II, fr. 623. M. Aureliu, II, 14; VI, 46; VII, 49; VIII, 6). Privind ideea cosmică — justificarea lumii și a răului în lume, vezi și expunerea excepțională făcută de E. Schröder asupra tratatului lui Plotin, ποθέν τα κακά (*Enn.*, I, 8), Rostocker Diss., 1916, p. 60 și urm.

175. Vezi Arnim, I, c. 1, frag. 98; III, 172, 537; II, 937, 1131; și în Marc Aureliu, II, 3; IV, 23; V, 8; VI, 1, 36; VII, 9; și în Epictet, imnul de coloratură stoică închinat Naturii din colecția de imne orfice (X) etc.

176. De ex.: II, 2, 11, 17; IV, 15; VI, 56, 59; VII, 1, 6, 10, 21, 49, 50; VIII, 5, 21 etc.

177. VI, 46.

178. Rom. VIII, 21—23; I Cor. XV, 28; Apoc. XXI, 5; cf. XXI, 1—7; XX, 14; cf. II Petru III, 13: „Dar noi așteptăm, potrivit făgăduințelor Lui, ceruri noi și pământ nou, în care locuiește dreptatea". Cf. F. A. III, 21.

179. Isaia LXV, 17; LXVI, 22; cf. Isaia II.

180. 91, 16—17 (în traducerea lui R. H. Charles, *The Book of Enoch or I Enoch*, 1912, p. 233—234). Cf. 72, 1: Îngerul Uriel îi arată lui Enoch legile lumii stelelor, care își păstrează puterea până când va avea loc o nouă creație, dăinuind în veșnicie. Cf. și „discursurile picturale", capitolul din Cartea lui Enoch, atribuit incidental unei perioade târzii, mai exact o dată post-creștină, deși îndeobște este plasat în sec. I î.Hr. În acest capitol sunt menționate „un cer nou" și „un pământ nou" (cap. 45, 4—5: „Voi schimba cerul și voi face din el o fericire și lumină veșnică. Voi schimba pământul și îl voi face fericire"), dar și „viața veșnică" (cap. 37, 4; 40, 9; și în special cap. 58): „Cei aleși se vor afla în lumina vieții veșnice... iar acolo va fi lumină fără de sfârșit", vers. 3, 6).

181. Daniel XII, 2. O schiță a acestor așteptări în iudaismul târziu se găsește în lucrarea lui Volz, *Die Judische Eschatologie von Daniel bis Akiba*, 1903; J. Lindblom, *Das Ewige Leben*. Studiu al originii ideii religioase despre viață în Noul Testament, Upsala, 1914, p. 33 și urm., 48 și urm. (o colecție bogată de texte), Ed. Meyer, *Ursprung und Anfänge des Christentums*, 2 vol., 1921, p. 174 și urm.; R. H. Charles, *A Critical Commentary on the Revelation of St. John*, 1920, vol. II, p. 20, 208 etc. Aceste speranțe apar cu intensitate deosebită într-o anumită

Scanned with OKEN Scanner

parte a literaturii iudaice de mai târziu (către sfârșitul sec. I d.Hr.): în *Apocalipsa* siriacă a lui Baruch (44, 11, 51 și în 21, 23; 32, 6), în *Cartea lui Ezdra* (8, 53 și urm.; 7, 13, 75), în cartea slavonă a lui Enoch (*Distrugerea timpului!* — cap. 65, 6—7; cf. Apoc. 10, 6).

181[a]. I Ioan V, 4.

182. I Cor. XV, 57.

Scanned with OKEN Scanner

CAPITOLUL V

DOUĂ CURENTE ÎN ISTORIA CONȘTIINȚEI CREȘTINE DIN EVUL MEDIU: DUALISMUL ÎNTUNECAT ȘI TRANSFIGURAREA LUMII PRIN RELIGIE

I

Așadar, două curente pot fi deslușite în întreaga istorie a creștinismului în ceea ce privește relația creștină cu lumea: un dualism, relativ într-adevăr și în principiu depășit, și o transfigurare plină de bucurie a vieții și lumii. Uneori aceste două tendințe realizează un echilibru organic, armonic (în special în mistică), conlucrarea lor bogată și roditoare producând filosofia creștină și viața creștină în toată plinătatea, deși uneori acest echilibru se pierde, ele devenind reciproc antagonice, ignorându-se între ele, dând naștere decadenței sau aberației religioase.

În istoria trecută a creștinismului, tendința dualistă extremistă a ieșit adeseori în evidență, lucru de altfel normal, deoarece dualismul etic clar este în genere o parte constitutivă vitală și indispensabilă a conștiinței creștine, după cum este și perceperea dureroasă și imediată a stării „rele" actuale, deși trecătoare, a vieții și lumii. În realitate însă, după cum se poate sesiza în mod frecvent în special în Evul Mediu, acest dualism etic este pe punctul de a deveni un dualism metafizic (deși un dualism metafizic radical nu este recunoscut oficial de către

Scanned with OKEN Scanner

Biserică). Pentru imaginația înspăimântată și întunecată, întreaga structură a lumii și vieții pare un tărâm al răului, un teren de joacă pentru forțele demonice. Nu arareori el stinge percepția înălțătoare și covârșitoare a prezenței și apropierii vieții veșnice deja dăruită, percepție atât de caracteristică creștinismului primar, în pofida tuturor așteptărilor eshatologice legate de judecata viitoare și sfârșitul lumii. Prin urmare, în Evul Mediu religia este înțeleasă adeseori ca fiind ceva cu totul transcendent, lăsând în urma ei o dâră de întuneric asupra lumii și vieții.

Pentru noi, de importanță deosebită sunt, în contrast cu această întunecime care a dobândit din când în când supremație în istoria conștiinței creștine, exemplele adevărate ale plinătății spiritului creștin. Am în vedere pe acei sfinți și eroi duhovnicești în care au strălucit, cu deosebită putere, focul și lumina dragostei; acea dragoste atotcuprinzătoare care se revarsă asupra tuturor făpturilor ridicându-le întru mărire.

Să zăbovim câteva momente alături de vechii Părinți ai Deșertului din Răsăritul creștin. În unii din acești asceți aspri, duri, care au fugit de lume în pustie, izbucnește pe neașteptate o dragoste arzătoare, am putea spune aproape incontrolabilă, o simpatie fără de margini față de fiecare făptură. Din aceasta a izvorât apoi un sentiment de solidaritate, de frățietate care se extinde până și asupra creației nerationale. Isaac Sirul a descris această stare. El pune întrebarea: τί ἐστιν καρδία ἐλεήμων (Ce este o inimă milostivă?) și răspunde: este „aprinderea inimii pentru fiecare făptură (καῦσις καρδίας ὑπὲρ πάσης τῆς κτίσεως), pentru omenire, păsări, animale, demoni și întreaga creație. Și atunci când își aduce aminte

Scanned with OKEN Scanner

de ele sau le contemplează, lacrimi izvorăsc din ochii săi datorită milei profunde care îi cuprinde inima. Iar inima sa se simte mișcată și posedată și nu mai poate suporta să vadă și să audă cum fiecare făptură suferă vătămare, sau cea mai mică durere"[183]. Istoria vieții unor Părinți din deșertul nitrian și sirian ne poate sluji drept comentariu viu al acestor afirmații. De exemplu, un contemporan ne relatează că un anume Avva Theo (sec. al IV-lea) „ieșea din chilia sa în timpul nopții pentru a adăpa animalele sălbatice care se adunau în jurul lui."[184] Un alt bărbat venerabil „a ajuns la o stare de desăvârșire spirituală atât de înaltă, încât, netemător, se întâlnea cu un leu care venea în peștera sa și se hrănea din poală."[185] Mai există apoi vechea istorie mișcătoare a prieteniei dintre un sfânt sihastru și o lupoaică; aceasta îl vizita regulat în timp ce sihastrul mânca și se hrănea din pâinea acestuia.[186] Pe de altă parte, animalele sălbatice care apar în aceste istorisiri sunt, la rândul lor, înnobilate moral prin legătura lor cu acești bărbați sfinți, pierzându-și sălbăticia și cruzimea.[187] Pavel Eremitul spunea odată: „Cel care a dobândit puritatea va descoperi că toate lucrurile îi sunt supuse, așa cum erau față de Adam în Paradis înainte de cădere."[188] Cruzimea și sălbăticia din natură sunt aici slăvite prin puterea iubirii și desăvârșirii creștine, după cum se întâmplă și în cazul de mai târziu al lui Francis de Assisi și a unor sfinți ruși (de ex.: Serghei de Radonej). Aceasta este cu adevărat „puterea lui Hristos: spre slava Sa cele nerațională înțeleg; spre slava Sa sălbăticiunile se îmblânzesc", spune Sulpiciu Sever în prezentarea pe care o face anahoreților răsăriteni.[189]

Scanned with OKEN Scanner

Însă cu atât mai mult este transfigurată frumusețea lumii pentru vechiul iluminat, acea frumusețe care adeseori ne duce în ispită și care, din acest motiv, este evitată de către asceți. O astfel de stare iluminată este descrisă, de exemplu, de către Ioan Scărarul (sec. al VI-lea), unul dintre cei mai fermi învățători ai vieții ascetice: „Odată un bărbat a văzut o femeie de nespusă frumusețe, ne relatează el, și L-a preamărit pe Creator pentru ea. La vederea ei, în el s-a aprins dragostea de Dumnezeu și un potop de lacrimi i-au curs din ochi. Era minunat să vezi că ceea ce pentru un altul era cădere, pentru el a devenit într-un mod supranatural cununa biruinței. Dacă un astfel de bărbat, în astfel de cazuri, simte și trăiește mereu în acest chip, atunci el devine părtaș al nemuririi în această lume, înainte de învierea generală."[190] Într-un mod similar, Eremitul Antonie cel Mare îi spune unui filosof care l-a vizitat în deșert: „Cartea mea este întreaga creație văzută; ea stă deschisă înaintea mea pentru a citi în ea, ori de câte ori doresc, cuvintele lui Dumnezeu."[191]

II

Deosebit de instructiv ar fi să zăbovim puțin asupra concepției religioase a Apusului medieval, căci în contrast cu dualismul întunecat care respinge cu desăvârșire lumea, transfigurarea mistică a lumii și vieții prin puterea dragostei se descoperă aici cu deosebită profunzime și elocvență. Ba mai mult, materialul psihologic este prezentat cu mai mare plinătate și varietate.

Scanned with OKEN Scanner

Diavolul! Pretutindeni diavolul! Este simțit și sesizat la fiecare pas, în fiecare împrejurare a vieții, în întreaga natură înconjurătoare — aceasta este nota fundamentală a ceea ce poate fi numit spiritul dualist al Evului Mediu. Frumusețea lumii este ispită, o cursă întinsă de către diavol pentru a prinde suflete. Ni se relatează, de exemplu, despre un cleric care avea o voce atât de frumoasă, încât a-l asculta era un adevărat extaz — în realitate însă acesta nu era altcineva decât diavolul însuși care a intrat în trupul unui cleric decedat. Când diavolul a fost alungat prin exorcizare, trupul acestuia s-a fărâmițat și a răspândit un miros urât (*exivit, cadavere mox corruente ac foetente*)[192]. Cucul care cântă în grădina mănăstirii este un instrument al vicleniei diavolului.[193] Însuși templul lui Dumnezeu și înseși slujbele dumnezeiești nu ne dau nici o asigurare împotriva cetelor nesfârșite ale demonilor care ne dau târcoale. Multor călugări le-a fost dat să-i vadă târându-se prin biserică sub forma unor broaște țestoase, pisici, câini, maimuțe sau porci, sau ca niște pitici negri cu fețe fioroase.[194] Satana poate să se arate pe neașteptate sub chipul unui dragon zburător sau al unui ochi uriaș, înspăimântător, scăpărând cu cruzime[195]. Demonii plutesc în aer, se năpustesc asupra noastră în valuri, umplu atmosfera în cete nenumărate și nesfârșite![196] Îi deranjează pe preoții slujitori și pe călugării care cântă, cauzând confuzie, făcându-i să greșească melodiile și ritualul slujbelor; îi constrâng pe călugări să tușească, să strănute și să scuipe, ducând astfel în ispită comunitatea credincioșilor.[197] Nici consumarea Sfintei Împărtășanii nu îi alungă pe demoni din biserică.[198] În afara zidurilor sfințite este și mai rău. Deosebit de înspăimântătoare sunt

Scanned with OKEN Scanner

apariţiile nocturne ale demonilor, coşmarurile şi teroarea cu care îi persecută pe călugări în dormitoarele lor, mişunând în jurul paturilor celor care dorm.[199] Şi pe neaşteptate din întuneric se ridică forma unui monstru îngrozitor sau a unui uriaş negru.[200]

Dacă aceasta era situaţia în interiorul mănăstirii, între zidurile unei biserici, el trebuia să se întâmple în lumea largă? Nu arareori diavolul este considerat ca stăpân ce se sălăşluieşte în lumea vizibilă. Adeseori sfinţii rugători şi bărbaţi ai lui Dumnezeu, atunci când îşi construiau chiliile, mănăstirile şi bisericile, au trebuit să smulgă pământul prin luptă, ca să-i zicem astfel, din ghearele demonilor.[201] Locurile sinistre şi lucrurile gigantice din natură, cum ar fi masivele stâncoase cu forme ciudate, sunt declarate a fi opere ale diavolului; chiar şi unele creaţii de seamă ale artei umane, care incită imaginaţia, sunt adeseori considerate ca având o sorginte demonică misterioasă. Viaţa din lumea externă este şi ea permanent supusă curselor întinse ale diavolului, încă aici el lucrează cu şi mai multă cruzime şi mai deschis decât între zidurile mănăstirilor. În colecţiile medievale de istorii didactice se regăsesc multe exemple în care diavolul intervine în vieţile oamenilor, ajungând până la acte de violenţă.[202]

Acest lucru a dat naştere adeseori unui sentiment opresiv, îngrozitor de înrobire, o obsesie spirituală plină de teamă. „Adeseori sunt cuprins de o groază spontană, spune novicele în *Dialogus Miraculorum* al lui Caesarius von Heisterbach, chiar şi în corul bisericii, precum şi în alte locuri. Care este cauza acestei înfiorări (*hujus horripilationis*)?" Răspunsul vine din partea călugărului

Scanned with OKEN Scanner

mai în vârstă și mai experimentat: „Izvorăște din prezența demonilor (*ex praesentia daemonum est*).“[203] Această obsesie a spiritului este descrisă cu deosebită tărie în *Revelațiile Abatelui Richalmus privind șiretenia și viclenia demonilor* (din ultima parte a secolului al XIII-lea), lucrare în felul ei clasică. În această carte teroarea demonilor devine o frenezie reală, indescriptibilă, o manie adevărată, atingând granițele absurdității grotești care se învecinează cu nebunia[204]. „După cum un om cufundat în mare este înconjurat de apă — deasupra, dedesubt și în toate părțile, tot așa demonii îi asediază pe oameni (*sic et daemones homini undique circumfunduntur*).“[205] „Ei sunt mereu, mereu cu noi!“[206] „Ei sunt aidoma ceții, învelindu-i pe oameni în toate părțile;“[207] „fără număr sunt, aidoma grăunțelor de praf care dansează în lumina soarelui; îl înconjoară pe om ca un zid gros, impenetrabil (*circumvallant hominem*).“[208] „Întreaga lume este plină de ei! Întreg aerul nu este altceva decât o masă densă de demoni (*quaedam spissitudo eorum*).“[209]

Pe lângă această frică de demoni mai există și alte lucruri care întunecă viziunea religioasă a creștinismului medieval: conștiința temporalității, fragilitatea tuturor lucrurilor pământești și în special caracterul iluzoriu și coruptibilitatea frumuseții pământești și a frumuseții trupului. Evul Mediu abundă, după câte știm, în imagini violente ale morții și stăpâniei ei.[210]

Scanned with OKEN Scanner

III

Însă, așa cum am arătat deja într-o măsură oarecare, această frică și neliniște, această groază, această respingere întunecată a lumii nu reprezintă singurul sau ultimul cuvânt în viața religioasă a Evului Mediu. Nu arareori regăsim, chiar în Evul Mediu, conștiința prezenței divinului aici pe pământ în împrejurări de viață pământești. Această comuniune cu lumea cerească poate fi percepută în special în timpul serviciilor divine sau în alte locuri sfințite mai mult sau mai puțin prin rugăciune și penitență: în biserică sau în complexele mănăstirești: „*Ubique credimus divinam esse praesentiam*", citim într-o veche regulă mănăstirească a Sf. Benedict, „...*maxime tamen hoc sine aliqua dubitatione credamus, cum ad opus divinum adsistimus.*"[211] Cronicile sau colecțiile de legende pioase întocmite în mănăstiri ne vorbesc, de exemplu, despre nenumărate apariții ale puterilor cerești care coboară pentru a comunica cu omul. Multe din aceste narațiuni sunt pline de un profund patos religios și fervoare mistică. Astfel, se relatează că unor călugări pioși le-a fost dat să o vadă, în timpul slujbelor de la miezul nopții, pe Maica Domnului cu pruncul în brațe, trecând printre rândurile de călugări cântând în cor și stând înaintea celor care se rugau fierbinte sau întinzând spre ei Pruncul, binecuvântându-i,[212] sau dându-le dintr-un potir o băutură miraculoasă de o dulceață de nedescris (care băutură, declară povestitorul pios, „semnifică harul devoțiunii — *gratia devotionis* — căci prin puterea lui cântăreții erau întăriți, iar prin dulceața lui oboseala privegherii se transforma în desfătare").[213] Cu alte ocazii

Scanned with OKEN Scanner

relatate, călugării îl vedeau pe Mântuitorul sau pe Prea Curata Sa Maică plimbându-se în timpul nopții prin dormitoarele acestora, ca și cum i-ar fi păzit cu dragoste, și binecuvântându-i pe cei ce dormeau.[214] Până și moartea este bogată în har înlăuntrul zidurilor sfințite ale mănăstirilor în timpul acestor ceasuri de noapte preamărite prin pogorârea puterilor cerești.[215]

Cea mai binecuvântată experiență rămâne totuși prezența și împărtășirea cu Sfânta Împărtășanie, Taina Tainelor, care unește lumea pământească cu cea cerească, în timp ce cetele cerești nevăzute cad cu frică și cutremur în genunchi, alăturându-se acestei slujbe,[216] iar Domnul Iisus este încă o dată Jertfă înjunghiată și Arhiereu care, nevăzut pentru ochiul muritorilor, stă în mijlocul lor, săvârșește marea taină și îi binecuvintează pe credincioși,[217] De câte ori oare nu au simțit bărbații și femeile penitente, plini de focul dragostei, apropierea de ei a Domnului răstignit, care îi privea cu adevărat în timpul serviciului divin sau al orelor de rugăciune solitară — uneori biciuit la stâlpul infamiei, sângele șiroindu-i pe trup,[218] covârșit sub povara Crucii,[219] sau pironit pe Cruce[220] — sau ca înviat din morți și arătându-le rănile Sale — mâinile și picioarele străpunse de piroane.[221]

Astfel s-a născut o atmosferă a celei mai intense conștiințe a apropierii de viața divină,[222] răspândită de multe din aceste cronici, în timp ce, așa cum am văzut, alte izvoare medievale scrise palpită de teroarea puterii diavolului care îl atacă pe om din toate părțile. Se întâmplă uneori ca aceste două stări de spirit — în aparență atât de opuse — să fie îmbinate într-o singură lucrare.

Scanned with OKEN Scanner

Perceperea apropierii vieții divine nu este mărginită doar la interiorul bisericii sau al mănăstirii, ci se răsfrânge în afară, penetrând lumea, dând naștere unei succesiuni de istorisiri de o minunată bogăție și, adeseori, de o covârșitoare putere religioasă. Dacă, de exemplu, deschidem vechea colecție franțuzească a minunilor Sfintei Fecioare, scrisă de Gautier de Coincy (sec. al XIII-lea), una dintre cele mai înmiresmate cărți ale Evului Mediu, sau vechile colecții germane cu același subiect, ne simțim dintr-o dată înfășurați de aerul pur și îmbătător al acestei credințe simple. Da, într-adevăr, această credință a privit adeseori la lume cu ochii curați ai unui copil inocent și la tainele minunate dumnezeiești din viața de toate zilele, transfigurând această viață, în pofida defectelor ei, prin sentimentul a ceea ce este divin și ceresc (și în același timp irezistibil mișcător și frumos) — și în special prin senzația apropierii unui Dumnezeu smerit,[223] impresionant prin iubirea Sa, și care coboară în valea durerilor noastre, descoperindu-Se celor care au ei înșiși o inimă smerită. Căci, așa cum am zis, divinul este aproape de noi, se întâlnește la fiecare pas, deși nu îl descifrăm; sub chipul celui sărman și al cerșetorului, sau al celui care rătăcește, al celui ce stă în fața ușii voastre, sau al celui aruncat în drum, stă Hristos Însuși, cerându-vă mila, iubirea. „Cu adevărat vă zic vouă: întrucât ați făcut unuia din acești mai mici frați ai Mei, mie mi-ați făcut.“ Întreaga perioadă medievală poartă amprenta profundă, covârșitoare a acestor cuvinte ale lui Iisus, care au nuanțat istorisirile pioase și uimitoarele experiențe pline de desfătare ale sfinților săi.[224]

Scanned with OKEN Scanner

Cu toate acestea, cea mai profundă impresie a acestei uniri dintre cele pământești și cele cerești, a condescendenței celor cerești, a preamăririi și îndumnezeirii ființei pământești, așa cum au fost înțelese în Evul Mediu — după cum am văzut — se regăsește în Taina Cinei Domnului. Această taină stă în însuși centrul vieții religioase a credincioșilor din acea vreme. În jurul Cinei Domnului, Evul Mediu a țesut cele mai frumoase legende religioase, viziuni și experiențe extatice.[225] Tot ceea ce vine în contact cu Suprema Taină a *coborârii zilnice a lui Dumnezeu*,[226] este fie preamărit, fie considerat nevrednic.[227] Spre ilustrare avem exemplul călugăriței pioase care, atunci când a auzit dangătul clopotelor ce anunțau înălțarea darurilor, a căzut în genunchi în zăpadă și, iată, în mijlocul zăpezii, în toiul iernii, iarba verde a răsărit imediat în acel loc.[228] Din aceeași sursă — a adorării Sf. Daruri — și-au tras inspirația mistică cele mai minunate și extraordinare relatări din literatura semi-religioasă și semi-profană a Evului Mediu — istoria Sf. Graal.[229]

În cele din urmă, limbajul naturii nu era ceva mort sau înspăimântător pentru mințile religioase ale Evului Mediu. Nu sunt puține mărturiile pe care le avem despre impresia profundă pe care frumusețea lumii înconjurătoare a avut-o asupra firilor umane mai sensibile[230], și nu arareori omul pios învață să se înalțe de la frumusețea creației la frumusețea Creatorului.[231] Ba mai mult, pentru a întruni sensibilitatea vie față de natură, nevoia împărtășită de sufletele pioase de a găsi desfătare în această frumusețe, rămâne deschis un domeniu întreg în care omul credincios se poate mișca liber, nestânjenit de restricțiile

Scanned with OKEN Scanner

țiile întunecate ale filosofiei ascetice. Este vorba de acele istorisiri, atât de proaspete și de simple, în care Paradisul pământesc face apel la imaginația religioasă cu întreaga atracție a unei naturi imaculate, nealterate — istorisiri care sunt adevăruri pătrunse, după cum este cazul celor legate de Sf. Graal, de suflul experienței extatice.[232]

Nu se poate nega că în atmosfera specifică a pietății medievale, pe lângă notele de pesimism, nu a existat și o tendință spre transfigurarea religioasă a lumii și vieții. Aceste scântei strălucesc aidoma unei flăcări luminoase în viețile marilor mistici, care au fost stăpâniți de conștiința covârșitoare a apropierii de Dumnezeu. Primul dintre aceștia este Francis de Assisi.

IV

Am dat deja câteva exemple de transfigurare a lumii în experiența misticilor medievali.[233] Cu toate acestea, este bine să mai zăbovim puțin asupra acestei mari trezorerii spirituale care stă deschisă în fața noastră.

Francis de Assisi, „cu totul adâncit în dragostea față de Dumnezeu", după cuvintele istoriei vechi a vieții sale care ne vine din cercul celor mai intimi discipoli, „vedea în fiecare făptură bunătatea lui Dumnezeu în forma ei desăvârșită (*in qualibet creatura bonitatem Dei perfecte cernebat*); de aceea, el era stăpânit de o iubire extraordinară față de lucrurile create (*propter quod singulari et viscerosa dilectione afficiebatur ad creaturas*), și în special față de acele lucruri care în calitatea lor de simboluri și imagini îi aminteau de Dumnezeu."[234] În vechile relatări despre Francis acest fapt apare înaintea noastră aidoma

Scanned with OKEN Scanner

unui mare poem. Ele sunt un cântec de dragoste, de extaz desfătător, de milă cuviincioasă și smerenie iubitoare care cuprinde întreaga lume, toate făpturile și, mai presus de toate, tot ceea ce este umil, binefăcător și blând din natură: mieii,[235] turturelele,[236] rândunicile,[237] crinii câmpului și ierburile binemirositoare,[238] „Sora Apă" „*la quale è molto utile et humile et pretiosa et casta*" (care este foarte folositoare și smerită și prețioasă și modestă), „mama noastră pământul, care ne suportă și ne îndrumă (*governa*) și produce diferite roade, florile strălucitor colorate și iarba!"[239] În același timp, sufletul său de poet înflăcărat nu este mai puțin plin de dragoste față de toate făpturile creației, radioasă, ci frumoasă și strălucitoare și plină de vigoare: „fratele meu focul, nobil și folositor mai presus de toate lucrurile create,[240] prin care Tu, Doamne, luminezi noaptea și care este frumos și desfătător și viguros și puternic" (*ed ello, è bello et iocundo et robusto et forte*);[241] căci „dintre toate făpturile nerationale el a iubit cel mai fierbinte focul, datorită frumuseții și utilității lui", spune un vechi biograf.[242] La fel a iubit și pe „fratele vânt", „sora lună" și stelele, „pe care Tu, Doamne, le-ai creat în ceruri, strălucitoare, frumoase și prețioase"; strălucitorul și puternicul „frate soare", care în splendoarea și strălucirea sa este chipul Celui Prea Înalt:

„Laudato sie, Misignore cum tucte le tue creature,
Spetialemente messor lo frate sole...
Et ello è bello e radiante cum grande splendore,
De te Altissimo, porta significatione."[243]

Pentru Francis, întreaga creație este vie și aproape de inima sa. El predică nu numai păsărilor, dar și

florilor. Ele cheamă stâncile și viile, grădinile și izvoarele să se alăture la cântarea de preamărire a Domnului.[244] Are grijă de albine[245] și de rândunele;[246] se joacă cu „fratele greier" și cu „fratele fazan",[247] ba mai mult — el calcă pe pietre cu cinstire și cutremur, din dragoste față de Cel care este numit „piatra din capul unghiului" (*super petras etiam quum ambularet, cum magno timore et reverentia ambulabat*);[248] ridică viermele cu grijă din cărarea sa pentru ca nu cumva piciorul călătorului să îl zdrobească: „*circa vermiculos etiam nimio flagrabat amore*" — până și „viermii îl aprindeau de dragoste nemărginită", spune biograful său.[249] Și apoi mai este dragostea pe care Francis o nutrește față de omenire, deslușit arătată în predica și lucrarea sa misionară.

Chiar și lucrurile imperfecte, crude sau vicioase din natură, inclusiv păcatul din om, nu ridică nici o barieră în fața dragostei Sf. Francis, și nici nu au putut ascunde ochilor săi chipul lui Dumnezeu ce se sălășluiește în om, reflecția divinului care umple întreaga creație, făcându-ne pe toți mădulare ale unei mari familii — frați și surori în Domnul. Această dragoste este în același timp o putere iluminatorie, dar și spiritual cuprinzătoare. Prin ea crudul „frate lup" este îmblânzit.[250] Prin acest nemăsurat fluviu de iubire sălbaticii și cruzii pungași sunt mișcați și covârșiți.[251] Prin această iubire, multe inimi păcătoase, ajungând sub influența lui Francis, au rămas împreună cu el și s-au angajat în slujirea lui Hristos. Puterile nemiloase ale naturii sunt îmblânzite atunci când ajung în contact cu lumina sa lăuntrică, supuse și chiar pătrunse de aceeași dragoste. „Nu avem motiv de ce să ne minunăm, citim în amintirile discipolilor săi, de ce focul și alte făpturi

Scanned with OKEN Scanner

nerațională i se supun întotdeauna și îl cinstesc, căci noi cei care am fost împreună cu el am văzut adeseori cum se umplea de dragoste pentru ele, câtă desfătare găsea în ele și cât de mult duhul său era mișcat de milostivire și simpatie față de ele (*ipse tantum afficiebatur, ad eos et in eis tantum delectabatur et circa ipsos tanta pietate et compassione movebatur spiritus eius*), încât el nu putea suporta ca ele să fie disprețuite. Stăpânit fiind de extazul lăuntric și extern, el vorbea cu ele ca și cum îl înțelegeau, și ca atare sufletul său se umplea adeseori de iubire extatică față de Domnul."[252]

Toate făpturile vii se apropiau de el cu dragoste încrezătoare. Păsările îi ascultau cu dăruire predica și așteptau să le binecuvânteze[253]. Cosașul i se cățăra pe mână și, la cererea lui, cânta Domnului laude de bucurie[254]. O pasăre de apă se ascunde în palmele sale și refuză să zboare[255]. Un pește prins în plasă, pe care el îl eliberează și îl aruncă în apă, se joacă în apă în jurul lui fără a se depărta decât atunci când Francis îl dezleagă să plece binecuvântându-l.[256] Un iepure de câmp se cuibărește lângă el, îi sare în poală și nu vrea să îl părăsească,[257] iar înaintea morții sale un „stol uriaș" de rândunele, pe care le iubea foarte mult și le-a îngrijit în întreaga sa viață,[258] a zburat în jurul acoperișului casei unde Francis se afla pe moarte, părând a-L lăuda pe Domnul cu ciripitul lor dulce.[259]

În jurul lui Francis, așa cum s-a întâmplat și în cazul altor sfinți mari, s-a născut o nouă atmosferă spirituală, un nou *mediu* spiritual: conștiința plină de bucurie a unei realități transfigurate și preamărite; conștiința unui suflu de viață veșnică. „Prin urmare, ne spun ucenicii săi

Scanned with OKEN Scanner

intimi, l-am văzut bucurându-se în sinea sa, dar și arătându-și bucuria față de aproape orice făptură într-o măsură atât de mare, încât duhul său părea a fi nu pe pământ, ci în cer (*in tantum videbamus ipsum interius et exterius laetari quasi in omnibus creaturis, quod ipsos tangendo vel videndo non in terra, sed in caelo ejus spiritus videbatur*)."[260] Iar din gura lui Francis se revărsau imne vesele de laudă. Întreaga lume este înnobilată, întreaga făptură și viață, până și încercările și durerile vieții; căci totul constituia motiv de laudă și mulțumire lui Dumnezeu: „Binecuvântat să fii, Doamne, în toate aceste lucruri pe care, pentru dragostea Ta, iartă și suferă boli și necazuri". Chiar și moartea este slăvită: „*Laudato si, Misignore, per sora nostra morte corporale!*" (Lăudat să fii, Doamne, pentru sora noastră, moartea trupească!).[261] Căci stăpânit de dragostea lui Hristos, centru și esența întregii sale vieți lăuntrice, Francis a înțeles lumea, pe frații săi și toate făpturile, prin El (la fiecare pas al său făpturile îi aduc aminte de Hristos[262]), întreaga viață și chiar moartea, trăind mereu ceea ce Sf. Apostol Pavel a simțit când a zis: „Căci pentru mine a trăi este Hristos și moartea un câștig."[263]

Reverberațiile acestei bucurii, binecuvântând lumea, ale acestei comuniuni de iubire cu făptura creată, răzbat și din viețile acelor discipoli ai lui Francis care i-au fost aproape în duh. Păsările se așază pe mâinile și brațele lui Ioan de Parma în timp ce se ruga. Despre Ioan din Alverna citim: „Odată, în timpul nopții, a fost cuprins de o lumină plină de încântare când a văzut toate făpturile în Creatorul lor (*vidit omnia creata in Creatore*), atât cele pământești cât și cele cerești"[264]. Aceeași atmosferă este

Scanned with OKEN Scanner

regăsită și în alte exemple de viață ale spiritului franciscan primar, cum ar fi cazul narațiunii alegorice despre „căsătoria mistică a Sf. Francis cu Doamna Sărăcie" („*Le mistiche nozze del beato Francesso con madonna Povertà*"), lucrare plină de savoare și de inocență mișcătoare copilărească. Atunci când Doamna Sărăcie, care a venit să locuiască împreună cu frații, îi întreabă unde este mănăstirea lor, ei îi arată de pe vârful muntelui întreaga lume ce se așternea sub ei — dealurile, pădurile, pajiștile și râurile: „Aceasta este mănăstirea noastră!" Toată această lume este inundată de valurile dragostei și frumuseții lui Dumnezeu: toate aceste valuri împresoară sufletul, îl pătrund, îl „asediază" din toate părțile: *O amor, divino amore — perchè m'hai assediato?* („O, iubire, divină iubire, de ce mă asaltezi?"), strigă Jacopone da Todi, în confuzie cutremurătoare.[265]

Aceeași conștiință profundă a frumuseții lui Dumnezeu din lume străbate paginile unui tratat provensal din secolul al XIV-lea: *Scala divini amoris*[266], care se trage din același mediu și răspândește același spirit asemănător franciscanismului primar. În acest text citim: „Susțin că în fiecare din aceste făpturi care se află sub cer există dulceață, savoare, armonie și frumusețe". Însă în toate acestea: „*dins tota sabor e dins tota suavetat e dins tota odor e dins tot cant e dins tota beutat*", există „frumusețea și dulceața lui Dumnezeu, apropierea lui Dumnezeu, da, Dumnezeu Însuși, și întru totul mai aproape și mai nemijlocit decât oricare din aceste lucruri în ele însele". Există astfel, în puritatea aerului, o desfătare încântătoare; de aceea oamenilor le place să se cațere pe vârfurile munților înalți, iar unele păsări, prinse parcă de valul

Scanned with OKEN Scanner

dulcеții ce străbate aerul, rămân, ca și cum ar fi în extaz, plutind nemișcate într-un singur loc — „*per la suavetat del tocamen de l'aire quels toca al cor, estan en l'aire eo raubit*". Iar peștii „se ridică din apă în aer în timpul nopții și din dulcele contact cu aerul și roua aduc geme prețioase. Prin urmare, mare trebuie să fie dulceața adierii aerului care aruncă păsările în extaz și prin care peștii aduc giuvaiere!" În toate elementele naturii și în toate creaturile răsună refrenul cântării divine — *melodia de cant* — „una din cele mai mari minuni ale acestei epoci fiind aceea că sufletul meu nu moare, nici nu se pierde în nebunie atunci când ascultă cum cerul și pământul sunt pline de această cântare..." Dumnezeu și lumea cântă antifonal împreună: „Prin urmare, Dumnezeu își începe *balada* Sa și zice *Amors!* și toată făptura răspunde: Tu ne-ai creat! Iar *mosenher sau Johan Evangelista* spune despre această *doussa balada* că el a auzit-o cântată de toate făpturile pământului, cerului și apelor: «Iubire, Tu ne-ai creat, pentru ca să te putem iubi!» Pentru oameni aceasta este cea de a patra treaptă a urcușului spre palatul iubirii; atunci când sufletul este cuprins de desfătarea nespusei dulcеți a cântării pe care toate făpturile o înalță drept imn de laudă lui Dumnezeu, fără a vedea, fără a simți, fără a auzi, întrucât se uită pe sine și își aduce aminte numai de Domnul". Pe scurt, „în toată frumusețea ce există în lucrurile create", omul trebuie să perceapă și să contemple: „*la cara resplandent de Ghesu Christ qui resplandis e ri ins la beutat de las creaturas*" — „fața surâzătoare a lui Iisus Hristos, care strălucește și zâmbește în frumusețea lucrurilor create."[267]

Scanned with OKEN Scanner

Aceeași imagine a lui Hristos în lucrurile create, sau mai exact a tuturor lucrurilor create, înnobilate și iluminate în Hristos, a fost sesizată de vizionara germană Agnes Blannbekin din Viena (sfârșitul sec. al XIV-lea). În *Revelațiile* ei citim: „Ea a fost purtată într-o lumină de nedescris, iar în acea lumină a văzut un Bărbat mai frumos decât toți copiii oamenilor... iar în acel Bărbat și în acea lumină divină a văzut elementele naturii și făpturile și lucrurile care sunt făcute din ele, mici și mari, stând într-o strălucire atât de puternică, încât fiecare din ele, oricât de mică, părea de o sută de ori mai strălucitoare decât soarele... până și cel mai mic grăunte și cea mai mică pietricică. Iar lumina lumii prezente, comparată cu această strălucire, părea întunecată asemenea lunii atunci când este acoperită de un nor întunecat. Iar lucrurile create apăreau atât de limpezi în această strălucire, încât fiecare putea fi distins după calitățile sale; un grăunte verde, un trandafir roșu etc. Însă dintre toate elementele naturii și lucrurile create, pământul era cel mai frumos. Iar acest lucru este așa deoarece în timpul Patimilor Domnului pământul a sorbit sângele Mântuitorului nostru... Toate acestea erau în acest Bărbat, adică în Hristos."[268]

Transfigurarea creației prin puterea iubirii care îmbrățișează toate lucrurile, toate ființele în rugăciune și le ridică spre izvorul lor primordial, o regăsim în lucrările unuia dintre cei mai mari mistici germani ai Evului Mediu, Heinrich Suso. Întrebat, fiind, ce gândea atunci când recita Mesa și începea prefacerea: „*sursum corda...*", cuvintele i-au curs din gură cu o fervoare religioasă extraordinară (*als recht begierlich*), încât cei care l-au auzit au fost cuprinși de o profundă compătimire sufletească. El

Scanned with OKEN Scanner

a răspuns: „Atunci când rostesc cuvintele: *sursum corda* în timpul Missei, mi se întâmplă de obicei ca inima și sufletul să se topească în mine de durere și dorință dumnezeiască (*von göttlichen Jammer und Begierde*), în așa fel încât în acel ceas inima iese din sine"; și se umple de vederi minunate, „în care, ne spune el, sunt ridicat la Dumnezeu și prin mine toate făpturile".

„Această primă viziune s-a desfășurat astfel. M-am văzut cu ochiul meu lăuntric în tot ceea ce sunt, trup și suflet și toate facultățile mele, și am pus în jurul meu toate făpturile pe care Dumnezeu le-a creat în cer și pe pământ și în cele patru elemente, fiecare cu numele său, fie că era pasărea cerului, sălbăticiunea pădurii, peștele din apă, frunza și iarba pământului și nemăsuratul nisip al mării și toate grăunțele de praf care joacă în lumina soarelui și toți stropii de apă care au căzut vreodată ca rouă sau zăpadă sau ploaie sau vor cădea vreodată! Și am dorit ca fiecare din ele să poată avea în ele un înălțător cântec dulce purificat de ființa inimii mele pentru a înălța din-nou laude preaînalte Dumnezeului celui iubit în vecii vecilor.

Și cu desfătare, brațele iubitoare ale sufletului meu s-au deschis spre zumzetul de nedescris al făpturilor create, dorința mea fiind de a le inspira dăruire, așa cum un cor îi îndeamnă pe cântăreții săi, să cânte cu bucurie și să-și înalțe inimile spre Dumnezeu: *sursum corda*."[269]

În acest context, după cum se întâmpla în imnele de laudă ale lui Francis, toate făpturile sunt înnobilate, toate mădularele sunt o singură mare familie, ba mai mult, sunt chemate să devină membre ale unei mari comuniuni, a Bisericii, îmbrățișând întreaga lume și întreaga creație,

Scanned with OKEN Scanner

cântând Domnului ei în clipa săvârșirii jertfei euharistice.

Proslăvirea mistică a lumii în timpul Evului Mediu și-a găsit probabil cea mai înaltă expresie în experiențele trăitoarei mistice engleze de la sfârșitul sec. al XIV-lea, Lady Julian de Norwich, în *Revelațiile iubirii divine*. Lumea este mică și nu valorează nimic. Dumnezeu i-a arătat într-o viziune „un lucru mic, de mărimea unei alune, în palma mâinii mele și, după a mea înțelegere, era rotund ca orice mînge". Și i s-a spus: „E tot ceea ce s-a făcut! M-am minunat cum putea să dăinuie, căci, credeam eu, putea în orice clipă să se sfărâme din pricina micimii". Nu îmi poate satisface dorurile sufletului: „tot ceea ce este mai prejos de Dumnezeu, nu ne este suficient". Pentru a găsi adevărata mulțumire la Dumnezeu, trebuie să ne eliberăm sufletul de tot ceea ce este făcut: „Nici un suflet nu găsește odihnă, până când nu este golit de tot ceea ce este făcut". Și totuși Dumnezeu iubește această lume care, în comparație cu El, este infinit mai mică și mai netrebnică: „Ea va dăinui în veșnicie, pentru că Dumnezeu o iubește. Și astfel toate lucrurile își au ființă prin iubirea lui Dumnezeu".

„În acest lucru mărunt, adică, universul, Julian continuă, am văzut trei părți: prima este cea făcută de Dumnezeu. A doua este cea pe care o iubește. A treia este cea pe care Dumnezeu o ține."[270] În această lumină a iubirii lui Dumnezeu lumea dobândește în viziunea acestei trăitoare-mistice o nouă semnificație, o nouă noblețe și o nouă valoare. „Am văzut fiecare lucru pe care El l-a făcut. Este măreț și frumos și mare și bun. Însă motivul pentru care părea atât de mic vederii mele era pentru că îl vedeam în prezența Lui, a celui care era Făcătorul. Căci pentru

Scanned with OKEN Scanner

sufletul care îl vede pe Făcătorul a toate, tot ceea ce este făcut pare nespus de mic." Marea valoare și cel mai de seamă merit al universului stă în aceea că este rodul dragostei divine și pentru că are drept țel dragostea. Dumnezeu „a făcut toate lucrurile din dragoste, și prin aceeași dragoste le ține și așa va fi în vecii vecilor". Căci „Dumnezeu este fiecare lucru bun și bunătatea pe care fiecare lucru o are este El."[271] Prin urmare, „El este în toate", „Dumnezeu face ca toate lucrurile să nu fie atât de mici. Și nimic nu se face la întâmplare, nici prin pură șansă, ci prin prestiința nesfârșită a înțelepciunii lui Dumnezeu"[272]. Acesta însă nu este panteism: temelia a tot ceea ce există și a ființei noastre este Dumnezeu; ființa reală, actuală aparține numai lui Dumnezeu și, cu toate acestea, ființa noastră, a făpturilor sale, nu este în sine Dumnezeu, deși este în Dumnezeu.[273]

Dumnezeu creează toate lucrurile, excepție făcând răul și păcatul.[274] Însă răul și păcatul nu au o existență reală. Din punctul de vedere al realității divine, adevărată și mai profundă, al vieții divine, acestea nu sunt în ea. Din acest motiv, Julian nu a putut vedea păcatul în *Revelațiile* ei: „Căci cred, spune ea, nu are nici substanță și nici ființă; nici nu poate fi cunoscut decât prin durerile care le cauzează."[275] Iar la sfârșitul *Revelațiilor* sale, după ce s-a convins pe sine cu desăvârșire în ceea ce privește puterea covârșitoare, biruitoare și nemărginită a iubirii lui Dumnezeu, ea se întoarce, plină de desfătare triumfătoare, spre păcat: „Vai, păcatule, netrebnic ce ești! Nu ești nimic! Căci am văzut că Dumnezeu este în toate. Pe tine nu te-am văzut. Iar când am văzut că Dumnezeu a făcut toate lucrurile, pe tine nu te-am văzut. Iar când am văzut că

Scanned with OKEN Scanner

Dumnezeu face toate lucrurile care sunt făcute, mai mici sau mai mari, pe tine nu te-am văzut. Iar când l-am văzut pe Domnul nostru Iisus stând în sufletul nostru plin de ardoare și iubire, iubind și stăpânind și păzind tot ceea ce El a făcut, pe tine nu te-am văzut."[276]

Cu toate acestea, în lumea noastră empirică, imperfectă, răul, suferința și păcatul există fără nici o îndoială și nu sunt doar arareori simțite cu adevărat, dar au o însemnătate deosebit de importantă pentru viața noastră spirituală. Julian cunoaște acest lucru foarte bine și este departe de a-l ignora. Mai degrabă, ea pune accent deosebit asupra semnificației și importanței lor. Suferința purifică și disciplinează sufletul; însă împotriva păcatului trebuie să luptăm neobosit, cu ajutorul lui Dumnezeu, și din toată puterea noastră, alegând orice suferință de pe pământ sau dincolo de viața pământească.[277] Problema răului și a păcatului, contradicția aparentă dintre adevărata realitate a lucrurilor și starea lor empirică, trecătoare, acea problemă pe care s-au străduit să o rezolve atât de mult Grigorie de Nyssa, Augustin și Scotus Eriugena, este expusă de Julian,[278] însă ea nu caută să descifreze vreo rezolvare sau soluție metafizică. Ea este interesată doar de ceea ce ne este necesar pentru mântuire, ceea ce ne privește imediat și ceea ce, practic, determină condiția noastră spirituală, relația noastră cu Dumnezeu, cu semenii noștri și cu lumea. „Tot ceea ce este în afara mântuirii noastre ne este închis și ascuns."[279]

Corolarul practic al acestei doctrine despre iubirea divină ca element fundamental al universului, al recunoașterii lui Dumnezeu ca ființă, ca temelie imanentă și obiectivă a vieții cosmice, este foarte semnificativ și

Scanned with OKEN Scanner

este observat de Julian. La fel ca și Francis, ea nu se poate hotărî să condamne lumea ca fiind împărăția Satanei.

După cum am văzut, lumea este pentru ea creația iubirii divine și are rădăcini în viața divină. Tot ceea ce este bun în făpturi este Dumnezeu în creația Sa; tot ceea ce există în lume, cu excepția păcatului, este dus la desăvârșire prin puterea divină de Dumnezeu Însuși. Lumea este frumoasă și plină de bunătate. Iubirea divină se manifestă în creație prin toate lucrurile și cea mai înaltă descoperire a ei are loc în jertfa mântuitoare a lui Hristos. Cuprinsă de acest val de iubire ce inundă lumea, Julian iubește și binecuvintează lumea, căci în ea simte prezența lui Dumnezeu. „Cel ce îi iubește pe semenii săi creștini, zice ea, iubește tot ceea ce există și cel ce iubește astfel, se află în siguranță. Așa voi iubi și așa iubesc."[280]

Și Dante a fost mistic. Acest lucru se vede în natura iubirii sale față de Beatrice, pe de o parte, și în cântul său de la sfârșitul „Paradisului", pe de altă parte.

Dante este covârșit de iubire și se simte îndrăgostit în prezența divinului:

„Tanto gentile e tanto honesta pare
La donna mia, quand'ella altrui saluta,
Ch'ogni lingua devien tremando muta,
E gli occhi non l'ardiscon di guardare.

Ella si va, sentendosi laudare,
Benignamente e d'umilità vestuta;
E par che sia una cosa venuta
Dal cielo in terra a miracol mostrare"*.

* Pentru traducerea în limba română vezi nota 281.

Scanned with OKEN Scanner

Mulți au zis după ce ea a trecut (relatează Dante), „aceea nu este femeie, ci unul dintre cei mai frumoși îngeri ai aerului". Iar alții au zis: „Aceasta este o minune; binecuvântat să fie Domnul care a putut crea ceva atât de minunat!"[281] Cât despre Dante, ea a fost descoperită ca *„un miracolo la cui radice... è solamente la mirabile Trinitade"*[282].

Ceea ce îi apărea în dragostea lui pământească, el simțea cu mai multă înțelegere în experiența sa mistică din care se trage partea finală a „Paradisului" său. Este suficient să aplecăm urechea la aceste versuri mistice profund trăite:

„Da quinci innanzi il mio veder fu maggio
Che il parlar nostro, ch'a tal vista cede
E cede la memoria a tanto oltraggio

.....

... quasi tutta cessa
Mia visione ed ancora mi distilla
Nel cuor lo dolce che nacque da essa

.....

O abondante grazia, ond'io presunsi
Ficcar lo viso per la luce eterna,
Tanto che la veduta vi consunsi!

.....

La forma universal di questo nodo
Credo, ch'io vidi, perchè più di largo,

Scanned with OKEN Scanner

Dicendo questo, mi sento ch'io godo.

O quanto è corto il dire, e come fioco.
Al mio concetto! e questo, a quel ch'io vidi,
È tanto, che non basta a dicer poco..."

Cuvintele sunt neputincioase.
Și în cele din urmă:

„... la mia mente fu percossa
Da un fulgore, in che sua voglia venne.
All'alta fantasia quì mancò possa:
Ma già volgeva il mio disiro e il 'velle',
Si come ruota che igualmente è mossa,
L'Amor che muove il Sole e l'altre stelle."[283]

Da, aceste versuri sunt mistice, versuri ale unei experiențe mistice, personale, extraordinare. Prin această experiență lumea și lumea fenomenelor sunt preamărite pentru Dante.

„La gloria di Colui, che tutto move
Per l'universo penetra, e risplende
In una parte più, e meno altrove."

Astfel își deschide Dante „Paradisul", ca și cum ar fi un imn de slavă solemn cântat la orgă, proclamând strălucirea lui Dumnezeu care străbate întreaga lume, iluminând toate lucrurile.[284] Această frumusețe a lui Dumnezeu răzbate spre noi din toată frumusețea pământească; singura țintă reală a năzuinței noastre, deși necunoscută nouă, este această frumusețe divină, această lumină divină:

Scanned with OKEN Scanner

„....l'eterna luce
Che vesta sola sempre amor accende;
E s'altra cosa vostro amor seduce
Non è, se non di quella alcun vestigio
Mal conosciuto, che quivi traluce."[285]

În „Paradisul" său, frumusețea lui Beatrice este preamărită de Dante ca fiind o reflecție, o revărsare a strălucirii divine, a acelei „*piacere eterno*" și ca atare nu poate fi reprodusă sau exprimată și, prin urmare, el se simte covârșit de lumina divină din zâmbetul ei: „*Vincendo me col lume d'un sorriso.*"[286]

Dante a fost condus de iubirea sa față de Beatrice în acest sanctuar lăuntric, în care contradicțiile furtunoase ale vieții sale s-au liniștit. Pe neașteptate el se simte cuprins de o forță supranaturală, „mișcat" și purtat — de puterea iubirii care conduce soarele și stelele:

„L'Amor che muove il Sole e l'altre stelle!"

NOTE:

183. Isaac Sirul, 48. *Predică.*

184. Palladius, *Historia Lausaica*, c. 45; cf. Rufinus, *Historia monachorum*, c. 6.

185. Johannes Moschus, *Pratum spirituale*, c. 2.

186. Sulpicius Severus, *Dialogus*, I (*De virtutibus monachorum orientalium*), c. 14. Cf. Viața Sf. Luca Călugărul (sfânt grec din sec. al X-lea) care hrănea păsările și chiar șerpii (Max Herzog von Sachsen, *Das christliche Hellas*, 1918, p. 118). Cf. Viața sfântului abisinian

Scanned with OKEN Scanner

Jafkeran-Egsie (vezi Turaiev, *Câteva vieți de sfinți abisinieni*, Vizantiskii Vremenie, vol. XIII, cartea 2, 1906 (în rusă).

187. Cf. Palladius, c. 19; Joh. Moschus, c. 18; Sulpicius Severus, c. 13—15 și Viața Sf. Sava. Cf. de asemenea viețile sfinților ruși.

188. *Apophtegmata patrum* (Migne, *P. G.*, 65, col. 379—381). Relatări asemănătoare despre obediența animalelor sălbatice sunt date în viața Sf. Serghei de Radonej de către ucenicul și biograful său, Epifanie.

189. Sulp. Sev., c. 15.

190. *Filocalia* (vestita crestomație ascetico-mistică a Răsăritului creștin) (în rusă), vol. II, p. 557; Migne, *P.G.* I, 88, col. 892.

191. Τὸ ἐμὸν βίβλιον ἡ φύσις τῶν γεγονότων ἐστι καὶ παρεστιν, ὅτε βούλομαι τοὺς λόγους ἀναγὶγνώσκειν τοῦ θεοῦ (vezi Evagrie Ponticul, *Capita practica ad Anatolium*, 92; Migne, 40, col. 1249).

192. Caesarius Heisterbacensis, *Dialogus miraculorum*, Diet. XII, c. 4.

193. *Ibidem*, IV, 17: „De converso, qui voce cuculi deceptus in apostasia mortuus est". Cât de total diferită este — atunci când este iluminată de bucurie — această voce a cucului anunțând primăvara în cuvintele marelui poet englez Wordsworth:

„O blithe new-comer! I have heard,
I hear thee and rejoice.
O cuckoo! shall I call thee bird,
Or but a wandering voice?" etc.

194. Vezi și Caes. Heist., *loc. cit.*, IV, 5, 6, 7, 33, 35, 48; Catharinae de Geweswiler, *De vitis primarum sororum monasterii sui* (Pez. Bibl. ascetia, vol. VIII, 1725) c. 13, 28.

195. Caes. Heist., IV, 5: „ Statim affuit inimicus in forma lucidissime oculi habentis quantitatem pugni, in quo quicquid erat vivere putabatur."

196. De ex.: *Exordium magnum ordinis Cisterciensis*, Dist., IV, c. 4 (Migne, *P.L.*, 185, col. 1099; Herberti, *De miraculis*, I, 19; Migne, 185, col. 1291, sfârșitul sec. al XII-lea); cf. citatele de mai jos din lucrarea

Scanned with OKEN Scanner

Stareţului Richalmus, şi Agnetis Blannbekin (sfârşitul sec. al XIV-lea), *Vita et Revelationes*, c. 200.

197. Richalmi Abbatis (aprox. 1270), *Liber Revelationum de insidiis et versutiis daemonum adversus homines* (Pez, Thesaurus anecdotorum novissimus, t. I, par. 2), c. I, 3 *passim*.

198. *Ibidem*, c. I; Agnetis Blannbekin, c. 66.

199. Vezi Petri Venerabilis (sec. al XII-lea), *De miraculis*, I, 14 (Migne, 189, col. 877); Richalmus, c. 15; Caesarius, c. 33.

200. De ex.: Caes. Heist., IV, 28.

201. Mai multe exemple în A. Graf, *Geschichte des Teufels*.

202. Cf. Caesarius, IV, 30, 31.

203. Caes., IV, 54.

204. Richalmus, *loc. cit.*, în special capitolele 28, 21, 22, 12, 37 etc.

205. *Ibidem*, cap. 9, col. 385.

206. *Ibidem*, c. 10, col. 395.

207. C. 11, col. 395.

208. C. 12, col. 396; c. 41, col. 421.

209. C. 22, col. 410.

210. Vezi E. Male, *L'Art Religieux de la Fin du Moyen Age en France*, 1908, p. 371—422; Remy de Gourmont, *Le Latin Mystique*, 1913, p. 12 şi urm., 228—229; şi Seelmann *Die Totentänze des Mittelalters*, 1893; A. Dürrwachter *Die Totentanzforschung*, 1914; Weber, F., *Aspects of Death in Art and Epigram*, 1914; Stefan Glixelli, *Les Cinq Poèmes des trois Morts et des Trois Vifs*, Paris, 1914 etc.

211. „Noi credem că Dumnezeu este prezent pretutindeni, dar credem în acest lucru fără nici o urmă de îndoială cand ne ridicăm pentru slujba religioasă". Reg. S. Ben., 19

212. Caes. Heist., VII, 12; cf. *Diessenhofensche Chronik, Leben heiliger alemmanischer Frauen des Mittelalters, V. die Nonnen von Katainenthal bei Diessenhofen*, ed. A. Birlinger (Alemania, XV, 1887), p. 159; şi Elsbeth Stagel, *Leben der Schwestern zu Töss*, ed. F. Vetter (*Deutsche Texte des Mittelalters*, Bd. VI, 1906), p. 21.

213. Caes. Heist., VII, 47.

214. *Ibidem*, VII, 13, 14; cf. Diessenhofen, p. 159.

215. Vezi viziunea descrisă în lucrarea Ven. Joannis de Ellenbogen... *De vita venerabilium monachorum monasterii sui liber*

Scanned with OKEN Scanner

(începutul secolului XIV): un călugăr vede odată noaptea „gloriosam processionem albatorum de summo altari quasi per ambitum procedentem. Et ipsa, visione (durante) tabula pro mortuo percussa fuit, et Conventus in Infirmitorio unum Monachum, trahentem ultimum Spiritum, invenit. Et sic arbitror, animam ipsius Monachi albatos, id est Sanctos in ipsa hora, qua expiravit, in suum consortium feliciter assumpsisse." (În Pez, Bibliotheca ascetia, VIII, 1725, V. 478—479.

216. Vezi *Actus Beati Francisci et sociorum ejus* (ed. P: Sabatier, 1902), c. 52; Agnetis Blannbekin, *Vita et Revelationes* (ed. B. Pez, 1731), c. LXV; și *Die Fragmente der Libri VIII Miraculorum des Caesarius von Heisterbach*, lib. I, c. 4 (ed. Dr Aloys Meister, *Römische Quartalschrift*, 1901); Catharinae de Geweswiler, *loc. cit.*, XXXVI etc., și o serie de viziuni din istoria Graal-ului.

217. Cf. Catharinae de Geweswiler, *loc cit.*, XXXVI, *Viziuni din istoria Graal-ului* etc.

218. O serie de mărturii sunt date în Wilms, *Das Beten der Mystikerinnen nach der Chroniken der Dominikanerinnen-Kloster*, 1916, p. 161.

219. Cf. Viziunile Caterinei de Genoa (*Vita e dottrina*, c. II, 6).

220. Dovezi citate în eseul meu: *Chipul lui Hristos Pătimitorul în experiența religioasă din Evul Mediu*, în „Trudî russkih ucionih sa graniței", vol. II, Berlin, 1923.

221. Cf. *Exordium magnum ordinis Cisterciensis*, dist. III, c. 16, (Mi., 185, col. 1074); Catharinae de Geweswiler, *loc. cit.*, c. XXIV, p. 199—200.

222. Un călugăr de la mănăstirea din Clairvaux căruia Hristos i s-a arătat de două ori a simțit după aceea pretutindeni prezența divină — „felici doctus experimento, credidit ubique divinam esse praesentiam" (*Exordium magnum* ...Dist. IV, c. 8, Migne, t. 185, col. 1103). Cf. cuvintele citate din regulile mănăstirii Sf. Benedict!

223. Pentru smerenia lui Dumnezeu, vezi Angelae de Fulginio, *Revelationum et instructionum liber*, c. XXII (Colonae, 1851, p. 79): „Et dixit mihi: Vidisti aliquid de potentia mea, modo vide et humilitaten mean. Et videbam tantam humilitatem, quod comprehendens anima potentiam inenarrabilem et videns tam profundam humilitatem mirabatur." Cf. și cuvintele lui Francis de Assisi privind smerenia nemărginită a lui Dumnezeu așa cum sunt citate în Taina Cinei

Scanned with OKEN Scanner

Domnului: „O humilitas sublimis! O sublimitas humilis, quod Dominus universitatis, Deus et Dei filius sic se humiliat, et pro nostra salute sub modica panis formula se abscondat" (*Epistula ad Capitulum generale*, 2, în Boehme, *Analecten zur Geschichte des Franziscus von Assisi*, 1904, p. 59).

224. Mat. XXV, 40: vezi lucrarea mea: *Chipul lui Hristos Pătimitorul*, unde sunt citate și alte mărturii.

225. Vezi Yrjo Hirn, *The Sacred Shrine*, Londra, 1912, cap. V, VIII.

226. „ Ecce quotidie humiliat se, sicut quando a regalibus sedibus venit, in uterum Virginis, cotidie venit ad nos ipse humilis apparens, cotidie descendit de sinu Patris super altare in manibus sacerdotis", strigă Francis de Assisi, de exemplu, cu frică și cutremur (*Verba Admonitionis*, I, Boehme, *loc. cit.*, p. 41).

227. Exemple de acest gen sunt nenumărate în literatura Evului Mediu. Cf. multele relatări din Caesarius Heisterbach și în lucrarea sa: *Dialogus miraculorum*, lib. I și în cărțile 1 și 2 ale lucrării sale *Libri VIII miraculorum*, sau, de exemplu, o veche lucrare italiană: *I miracoli del santissimo sacramento, raccolti et mandati in luce dal R. Nicola Laghi, da Lugano*, Veneția, 1599 etc.

228. Diessenhofen, p. 155 (a surorii Adelheid von Offingen).

229. Vezi *Lestoire del Saint Graal* (versiunea vulgata a romanului cavaleresc arthurian, ed. de O. Summer, vol. I, 1909, p. 32—35, 40—41) și *La Queste del Saint Graal*, cap. XII; *ibidem*, vol. VI, 1913, p. 189 și urm.

230. Mai multe exemple în W. Ganzenmüller, *Das Naturgefühl im Mittelalter*, 1914, în special, p. 137, 142 și urm., 149—151.

231. Vezi Diessenhofen, 168, 178; Kirchberg, 142; Berthold von Regensburg (în ediția Pfeiffer, I, 157).

232. Vezi A. Graf, *Miti, legende e superstizioni del Medio Evo* vol. I, 1892 și Coll, *Il paradiso terrestro dantesco*, 1897.

233. Vezi și cap. II, p. 37 și urm.

234. *Speculum perfectionis*, c. 113 (cf. viețile sfinților provensali din sec. al XIII-lea — Sainte Douceline; tot din sec. al XIII-lea: *La vie de Ste. Douceline*, de Starețul Albanes, 1879, p. 58).

235. Celano, *Legenda prima*, pars. 77—79.

236. Fioretti, c. 22.

Scanned with OKEN Scanner

237. Vezi, *Speculum perfectionis*, c. 113.
238. *Ibidem*, cap. 118.
239. *Cantico del Sole*.
240. *Speculum...*, cap. 115.
241. *Cantico del Sole*.
242. *Speculum...*, cap. 116; cf. cap. 119.
243. *Cantico del Sole*; cf. *Speculum...*, cap. 119; I Cel., par. 80.
244. I Celano, par. 81.
245. *Ibidem*, par. 80; II Celano, par. 165.
246. *Speculum...*, c. 114.
247. II Cel., pars. 170, 171.
248. *Speculum...*, c. 118.
249. I Cel., par. 80; cf. II Cel., par. 165.
250. Fioretti, c. 21.
251. *Ibidem*, c. 26.
252. *Speculum...*, c. 115.
253. I Cel., par. 58; Fioretti, c. 18.
254. II Cel., par. 171.
255. *Ibidem*, par. 167.
256. I Cel., par. 61.
257. I Cel., par. 60.
258. Cf. *Speculum...*, c. 114.
259. *Ibidem*, c. 113.
260. *Speculum...*, c. 118.
261. *Cantico del Sole*.
262. Cf. I Cel., pars. 77, 80; *Speculum...*, c. 118.
263. Fil. I, 21.
264. *Actus beati Francisci*,... c. 51, pars. 9—10.
265. *Lauda*, LXXXII (ed. 1915, în „Scrittori d'Italia").
266. Alte texte memorialistice din literatura franciscană mai vorbesc despre scara făpturilor cu ajutorul căreia sufletul se ridică la Creator; de ex., a doua *Legende* a lui Tomaso da Celano (par. 165); la fel și Bonaventura în lucrarea sa, *Itinerarium mentis ad Deum*, c. 11.
267. Scala divini amoris, ed. De la Motte, 1902.
268. Agnetis Blannbekin, *Vita et Revelationes*, cap. I.
269. Seuse, *Life*, cap. IX.

Scanned with OKEN Scanner

270. *Comfortable words for Christ's Lovers*, being the Visions Vouchsafed to Lady Julian, recluse at Norwich in 1373, ed. de Rev. Dundas Harford, Londra, 1912, cap. IV.

271. Cap. V.

272. Cap. VIII.

273. Julian scrie următoarele despre relația dintre substanța umană în puritatea ei cea mai înaltă și Ființa divină: „Nu am văzut nici o deosebire între Dumnezeu și substanța noastră, ca și cum ar fi fost totul Dumnezeu; și totuși înțelegerea mea a fost că substanța noastră este în Dumnezeu, adică Dumnezeu este Dumnezeu, iar substanța noastră este o creație în Dumnezeu"; cf. Inge, *Studies of English Mystics*, 1907, p. 71.

274. Julian a folosit adesea cuvântul „păcat", nu numai pentru a desemna ceea ce moral este rău, ca de exemplu în cap. XVIII, unde „păcatul" este pus în contrast direct cu toate celelalte dureri, dar și în sensul lui cel mai larg, pentru a arăta orice rău, imperfecțiune și durere — „tot ceea ce nu este bun" (cap. XIII).

275. Cap. XIII; cf. cap. XIV.

276. Cap. XXIII.

277. Cf. cap. XIII, XVII, XVIII.

278. În special în capitolele XIII, XXIII *passim*.

279. Cap. XIV.

280. Cap. VI.

281. *Vita Nuova*, cap. 26.

„Atât de blândă și atât de modestă pare doamna mea atunci când salută pe alții, încât toată limba se cutremură mută, iar ochii nu îndrăznesc să o privească.

Ea își urmează drumul ei, ascultând laudele, cu blândețe îmbrăcată în smerenie, pare a fi un lucru venit din cer pe pământ pentru a dezveli o minune."

282. Cap. 29.

283. *Paradiso*, XXXIII, 55—57; 61—63; 82—84; 91—93, 121—123; 140—145.

„... De aici încolo văzul mi-a fost mai mare decât al nostru grai, care bătut se dă în fața unei vederi atare, precum se dă bătută aducerea-aminte, în fața unei puteri din cale-afară.

Scanned with OKEN Scanner

... că-mi încetează aproape toată viziunea și încă-mi picură în inimă dulceața care s-a născut dintr-însa.

O, har peste măsură, prin care cutezat-au văzul să mi-l înfig prin veșnica lumină, atât încât secătuit-a în ea vederea...

Universala formă a nodului acesta cred c-am văzut-o, deoarece, spunând aceasta, simt că mă bucur de larg mai mult.

Oh, cât de neînstare e vorba, ce slabă față de-al meu gând! Ș-aceasta, față de ceea ce văzut-am e atât, încât puțin a spune nu ajunge.

... ci mintea fostu-mi-a izbită de o fulgerare, în care voia-i s-a făcut. Înaltei fantezii lipsitu-i-a aici puterea; acuma însă-mi întorcea dorința și-a mea voie, ca roata care e mișcată deopotrivă, iubirea care mișcă soarele și celelalte stele."

284. *Parad.*, I, 1—3.

„Mărirea celui care toate mișcă, prin univers pătrunde și strălucește într-o parte mai mult și mai puțin în altă."

285. *Ibidem*, V, 8—12.

... lumina veșnică, aceea care... aprinde-n veci iubirea; iar dacă altceva iubirea voastră o înșeală, nu e decât vreo rămășiță a ei, rău cunoscută și care-acolo se-ntrevede (traducere de Alexandru Marcu, ed. a III-a, Craiova, 1944).

286. *Ibidem*, XVIII, 13—19.

Scanned with OKEN Scanner

CAPITOLUL VI

TRANSFIGURAREA LUMII TRĂITĂ DE MISTICII CREȘTINI AI RENAȘTERII ȘI AI TIMPURILOR MODERNE

Perioada Renașterii poartă amprenta profundă a învățăturii platonice, a „treptelor de iubire" — sufletul înălțându-se de la frumusețea lucrurilor individuale spre izvorul frumuseții. Scrierile și aserțiunile platonicienilor renascentiști sunt uneori pătrunse de o anumită atmosferă mistică, iar alteori umplute și încălzite în același timp de un spirit creștin.[287]

Marele mistic și poet spaniol, Ioan al Crucii, vede (cam în același timp, adică în sec. al XVI-lea) în toată creația „pașii lui Dumnezeu" —pentru el întreaga lume este preamărită de frumusețea Celui Prea Iubit, adică, a Cuvântului întrupat, prin faptul întrupării Sale și „prin mărirea Învierii Sale în trup".

„Pe când se plimba prin pădure, citim în tratatul său mistic, *Dialogul sufletului cu Hristos Mirele său*, prin simpla reflecție a feței Sale, El le înveșmânta cu frumusețea Sa":

„Mil gracias derramando,
Passo por estos sotos con presura;
Y yendolos mirando,

Cod sola su figura
Vestidos los dejò de su hermosura."

Iar sufletul, „îndrăgostit datorită acestei urme de frumusețe a iubitului său pe care a descoperit-o în creație, strigă, plin de dorință după frumusețea lui nevăzută: Vai, cine mă poate vindeca!", căci toate lucrurile care mă înconjură vorbesc de frumusețea și de harul Lui, iar toate aceste vești, aceste mesaje din partea celui Prea Iubit, care sunt împrăștiate în lume, îl rănesc de moarte, însă cu nespusă încântare:

„... todos cuantos vagan
De ti me van mil gracias refiriendo,
Y todos mas me llagan
Y déjame muriendo
Un no sè què que queda balbuciendo"[288].

În sufletul smeritului și simplului Frate Laurent al Învierii (mistic francez din sec. al XVII-lea), privelișteа unui copac despuiat de frunze în timp de iarnă trezește un sentiment de încântare spontan și covârșitor, ce străbate întreaga viață, sentiment al prezenței harului și puterii lui Dumnezeu ce inundă lumea.[289]

Căci deja acum, în această lume, suntem spălați de valurile veșniciei, de izvoarele vieții veșnice; trăim deja în veșnicia care ni s-a descoperit în Iisus.

„Du sprichst: Versetze dich aus Zeit in Ewigkeit:
Ist denn an Ewigkeit und Zeit ein Unterscheid?"

strigă Angelius Silesius.[290]

Scanned with OKEN Scanner

Există oare ceva care să aibă o existență reală și adevărată în afara vieții veșnice care cuprinde toate?

„Man redt von Zeit und Ort, von Nun und Ewigkeit:
Was ist denn Zeit und Ort. und Nun und Ewigkeit?"[291]

(Se vorbește despre timp și loc, despre acum și veșnicie;
Ce sunt atunci timpul și locul și acum și veșnicia?)

Jacob Boehme a zis aproape același lucru cu două generații mai devreme:

„Wem Zeit wie Ewigkeit
Und Ewigkeit wie Zeit,
Der ist befreit
Von allem Streit".[292]

(Pentru cine timpul este eternitate
Iar eternitatea ca timp,
Acela este eliberat
de orice luptă).

Pentru Boehme, întreaga „lume externă cu substanța ei este un acoperământ al lumii spirituale";[293] el simte prezența lui Dumnezeu în toate făpturile, chiar și în buruieni și în iarbă.[294] Deja, acum, „cerul pătrunde lumea întreagă".[295] „Dar tu să nu crezi care cumva că lumina cerească din lumea aceasta s-a stins de tot în izvoarele spirituale ale lui Dumnezeu. Nu, nu este decât întunecime", care ne oprește să vedem, „însă Dumnezeu a înlăturat întunecimea care plutește deasupra luminii și, dacă ochii tăi s-ar deschide, ar trebui să vezi și aici în locul în care stai

Scanned with OKEN Scanner

în picioare, stai jos sau te odihnești în camera ta, minunata față a lui Dumnezeu și toate porțile Cerului..."[296] „Căci mai vezi în toate lucrările lui Dumnezeu, cum dragostea se revarsă în toate lucrurile și devine cea mai intimă temelie a tuturor lucrurilor..."[297]

Aceasta este, Doamne, „împărăția Ta spirituală lăuntrică, căci Tu te sălășluiești în cele tainice și umpli toate făpturile Tale, Tu creezi și faci totul în toate", scria Boehme în cartea sa de rugăciuni cu puțin timp înainte de moartea sa.[298] Dar, în același timp, Boehme simte în lume nu numai prezența lui Dumnezeu, ci și atacurile forțelor dușmănoase, puterile întunericului, frica de moarte și iad. „Cerul adevărat e pretutindeni în timpul de față până în ultima zi, iar casa mâniei, a iadului și morții este și ea în această lume, acum, pretutindeni, până în ultima zi."[299] Lumea este un uriaș câmp de bătălie. Creștinii trebuie să ducă o luptă neîncetată, o bătălie acerbă fără sfârșit împotriva forțelor celui rău, împotriva „Prințului Întunericului". Prin urmare, pentru Boehme, preamărirea finală a lumii este iminentă; la sfârșitul timpului va avea loc biruința supremă a vieții, preamărirea făpturilor, dar și a materiei! „... Atunci și pământul va deveni transparent, iar lumina divină va străluci în toate ființele."[300] În viziunea lui Jacob Boehme, punctul central și temelia întregului proces de preamărire a lumii rezidă în întruparea Fiului lui Dumnezeu și în biruința Lui asupra morții. Acesta este un eveniment de însemnătate cosmică, punctul central, sensul și forța motrice a întregii evoluții a lumii, germenele nemuririi care zace îngropat în lume.

Pentru romanticii germani (despre care nu se poate spune că nu au fost influențați de Boehme), lumea

Scanned with OKEN Scanner

este preamărită mistic și religios, în special pentru cel mai profund dintre ei, Novalis. Trăim „într-o lume minunată", însă nu știm acest lucru.[301] În concepția sa, această glorificare a întregii realități se află în strânsă legătură cu chipul smerit, iubitor al Fiului Omului, Fiul lui Dumnezeu, Cel care a împăcat cele pământești și cele cerești.[302]

Să revenim acum la lumea Orientului creștin. Experiențele vechilor Părinți orientali — acei îndrumători spre viața mistico-ascetică — așa cum le găsim adunate în *Filocalie*, răsar viață nouă în remarcabilul monument al misticii populare ruse de la mijlocul sec. al XIX-lea, pe care l-am menționat deja: *Mărturisirea unui pelerin*. Înălțat de valurile unei bucurii spirituale preapline, și el se simte un om nou, deosebit și, aidoma lui Simeon, Noul Teolog, contemplă lumea cu ochi noi. Pentru el, ca și pentru Isaac Sirul, lumea este înnobilată și înălțată de nemărginita dragoste a lui Iisus care îi stăpânește inima și se revarsă asupra întregii creații. „Uneori mă simt cuprins de o dragoste arzătoare, relatează pelerinul, față de Iisus Hristos și față de întreaga creație a lui Dumnezeu. Alteori lacrimi dulci de mulțumire față de Domnul îmi curg involuntar din ochi, sau o căldură liniștitoare a inimii îmi străbate întreaga ființă și în această stare de înălțare am simțit în jurul meu prezența lui Dumnezeu."[303] Și din nou: „Nu numai în cele mai dinlăuntru ale sufletului meu am simțit aceasta, ci și în cele din afara mea care îmi apăreau sub o formă minunată, totul invitându-mă să-L iubesc și să-I mulțumesc lui Dumnezeu: oamenii, copacii, plantele, animalele — totul mi se părea familiar, pretutindeni am găsit pecetea numelui lui Iisus Hristos."[304] Și am înțeles

Scanned with OKEN Scanner

în cele din urmă ceea ce în *Dobrotolubie* (*Filocalie*) se numește: înțelegerea cuvintelor creației, și am văzut modul în care ne aflăm în comuniune cu făpturile lui Dumnezeu.[305]

În cele din urmă, avem înaintea noastră chipul celui mai mare scriitor al Rusiei, care s-a inspirat din curentele mistice ale Răsăritului creștin. El este cel mai neobosit portretizator al ororilor vieții care a existat vreodată; probatorul și pictorul fiecărei boli, al fiecărei anormalități și diformități a sufletului omenesc, al celor mai înspăimântătoare profunzimi ale decadenței morale, a celor mai îngrozitoare abisuri spirituale; omul cu „talent crud", după cum a fost caracterizat de unul din criticii săi, chinuitorul care s-a torturat pe sine și pe alții; cel care a simțit povara strivitoare și agonia durerii și ...s-a cutremurat — este vorba de Dostoievski! Cu toate acestea, el a descoperit o portiță de scăpare, o soluție pentru cele mai covârșitoare probleme ale suferinței care nu au încetat niciodată să-l urmărească în întreaga sa viață — el a descoperit-o în Dumnezeul cel Întrupat, în Dumnezeul cel viu, care s-a coborât în această vale a plângerii și a devenit părtaș al suferințelor noastre și, prin urmare, sfințindu-le! La Dostoievski, strigătul de groază încetează cu preamărirea triumfătoare a lumii și vieții. Această nuanță de biruință și extaz îi încununează și desăvârșește întreaga sa filosofie. Prin gura bătrânului Zosima el vorbește „despre frumusețea acestei lumi a lui Dumnezeu și despre marea lui taină". „Cu adevărat totul este frumos și izvor de încântare, căci totul este adevăr", iar Hristos se află împreună cu făpturile Sale. „Căci nu ar putea fi în alt fel, deoarece Cuvântul este cu adevărat pentru toate lucrurile;

Scanned with OKEN Scanner

întreaga creație și toată făptura, fiecare frunză tânjește după Cuvânt, îl preamărește pe Dumnezeu, este îndoliată în fața lui Hristos, realizând aceasta în mod neștiut prin taina vieții sale fără de pată." „Singuri noi suntem fără Dumnezeu și proști, strigă Zosima, când încă era tânăr, și nu înțelegem că viața este Paradis, căci nu trebuie decât să încercăm a înțelege și pe loc ni se revelează în deplina ei frumusețe, iar noi să ne îmbrățișăm unii pe alții și să plângem."[306]

Desigur, răul este mult prea real pentru noi ca să închidem ochii în fața lui — acest lucru Dostoievski îl cunoaște mai bine decât oricine — și cu toate acestea suferința este glorificată, devenind desfătare! În mijlocul răului și al păcatului care domină în lume, prin care sufletul este uneori aruncat într-o agonizantă tulburare, „ni se dă acea simțire tainică, neștiută a legăturii vii cu altă lume, o lume mai înaltă și mai nobilă". Căci „Dumnezeu a luat sămânță din alte lumi și a semănat-o pe acest pământ și a făcut ca grădinile să încolțească și tot ceea ce a putut crește a crescut și ceea ce crește trăiește, este viu numai prin conștiința legăturii sale cu celelalte lumi tainice."[307]

Sufletul misticilor „freamătă", împreună cu al lui Dostoievski, acum, aici pe pământ, aici în acest mediu pământesc, „întrucât atinge celelalte lumi", prin conștiința apropierii divine care pătrunde toate lucrurile, îmbrățișând și inundând sufletul din toate părțile și preamărindu-l. Iar în această cutremurare trăiește deja, acum, anticipând preamărirea finală viitoare a creaturii, plinătatea descoperirii slavei, punctul culminant al

speranței creștine: „Ca Dumnezeu să fie totul în toți" (ὁ Θεὸς πάντα ἐν πᾶσιν).[308]

NOTE:

287. Cf. eseul meu: *Doctrina iubirii și a frumuseții la Platon în literatura Renașterii* (Revista Ministerului rus al învățământului, 1913, ian. și febr.).

288. Obras del venerable Padre Fray Juan de la Cruz, Madrid, vol. II, p. 408 *passim*.

289. „...Il me dit que Dieu lui avai fait une grâce singulière dans sa conversation, étant encore dans le monde, âgé de 18 ans. Qu'un jour en hiver, regardant un arbre dépouillé de ses feuilles și considérant que quelque temps après ses feuilles paraîtroient de nouveau, puis des fleurs et des fruits, il reçut une haute veue de la providence et de la puissance de Dieu, qui ne s'est jamais effacié de son âme: Que cette veue le détacha entièrement du monde et lui donna un tel amour pour Dieu, qu'il ne pouvait pas dire s'il étoit augmenté depuis plus de quarante ans qu'il avait receu cette grace." *Entretiens avec le F. Laurent de la Resurrection* (în *Recueiu de Divers Traités de Théologie Mystique* ...Cologne, 1699, I: Entretiens. p. 46 Cf. Novalis, *Fragmente vermischten Inhalts*, Nr. 346, Minor).

290. Cherubinischer Wandersmann, I, 183.

291. *Ibidem*, I, 177; cf. I, 185; II, 109, 114, 111, 72, 90 etc.

292. În A. v. Frankenberg, *Lebensbeschreibung Jakob Böhmes*, (1651), par. 26.

293. Jakob Böhme, *Vom übersinnlichen Leben*, 42. Cf. *De signatura rerum*, 9, 1: „Întreaga lume vizibilă, externă cu toată ființa ei este un semn sau chip al lumii spirituale lăuntrice"; vezi și Martensen, *Jakob Böhme*, 1882, p. 131.

294. *Aurora*, XIX, 13.

295. *Vom übersinnlichen Leben*, 42.

296. *Aurora*, X, 57.

297. *Vom übersinnlichen Leben*, 27.

Scanned with OKEN Scanner

298. *Gebetbüchlein* (1642), 47 (*Altă rugăciune pentru luni la amiază*); cf. și *Aurora*, II, 13, 16: „Sfântul Duh umple întreaga natură, fiind în inima ei și domnește în calitățile bune ale tuturor lucrurilor"... „Tu trebuie să-ți înalți cugetul spiritului tău spre Dumnezeu și să vezi cum întreaga natură cu toate forțele din ea, între care lățimea, adâncimea, înălțimea, cerul, pământul cu tot ceea ce este în ele și dincolo de cer, este trupul lui Dumnezeu"... Și din nou (XXIII, 4, 8, 9): „...tu ești făcut din acest Dumnezeu și trăiești în El și El îți dă ție întotdeauna din Sine putere, binecuvântare, hrană și băutură; toată cunoașterea ta rămâne în acest Dumnezeu; iar când mori, ești îngropat în acest Dumnezeu... O, deschide ochii spiritului tău, copil al omului, și întotdeauna îți voi arăta poarta cea specifică, dreaptă, adevărată a divinității...: Iată, acesta este Unul și Adevăratul Dumnezeu, din care tu ai fost făcut și în care trăiești. Când privești adâncurile și stelele și pământul, îl vezi pe Dumnezeul tău și în acest Dumnezeu trăiești și îți ai ființa și același Dumnezeu te stăpânește și de la acest Dumnezeu primește înțelegerea și ești o făptură din El și în El, altminteri nu ai fi nimic"... Însă în II: „Atunci când privești adâncurile, stelele, elementele, pământul, tu înțelegi cu ochii tăi, nu divinitatea cea strălucitoare și luminoasă, deși cu siguranță ea este prezentă în aceasta, ci vezi și înțelegi mai întâi cu ochii tăi, moartea și apoi mânia lui Dumnezeu și focul iadului". Cf. *Die hochteure Pforte* (cap. III, *Ce este taina*, 13): „Nu putem nicicum spune că ființa lui Dumnezeu este ceva îndepărtat, ca având un loc sau o poziție aparte, căci temelia naturii și a creației este Însuși Dumnezeu" (cf. 14 etc.).

299. *Aurora*, XXV, 20; cf. XXIII, 11 (citat în nota precedentă).

300. *Vom übersinnlichen Leben*, 46. Boehme nu promovează învățătura despre ἀποκατάστασις τῶν πάντων. El crede în veșnicia chinurilor iadului (vezi: *Patruzeci de întrebări pentru suflet*, 32, 5; *Despre Viața transcendentală*, 45 etc. Cf., la acest punct, Martensen, *loc. cit.*, p. 259 și urm.). Pentru *Cosmologia* lui Boehme, vezi și Paul Hankamer, *Jakob Böhme*, 1924.

301. *Novalis, Fragmente vermischten Inhalts*, 417 (Novalis, Schriften, editată de J. Minor, II, Bd. 1907, p. 310).

302. Vezi în special *Imnele Spirituale* I, V, VIII.

303. Vezi *Otkrovennie raskazî strannika*, p. 39—40.

304. *Ibidem*, 93.

Scanned with OKEN Scanner

305. *Ibidem*, 31.

306. *Fraţii Karamazov*.

307. *Ibidem*.

308. I Cor. XV. 28. Un studiu asupra „Restabilirii tuturor lucrurilor" la mistici creştini ar fi interesant. Vezi, în special, speranţele inspirate, înflăcărate ale lui Julian de Norwich (*loc. cit.*, cap. XIII—XVII)

Scanned with OKEN Scanner

CAPITOLUL VII

TRANSFIGURAREA LUMII ȘI A VIEȚII ÎN EUHARISTIE

Pe lângă trăirea mistică personală a marilor eroi creștini ai spiritului, trebuie să examinăm mai îndeaproape trăirea mistică colectivă a creștinismului, care se face cunoscută în practica Bisericii și în special în Cina Domnului.

Preamărirea și sfințirea celor pământești prin cele cerești, acesta este sensul tainei creștine a Euharistiei. Încă din timpurile creștinismului primar, Cina Domnului s-a aflat în centrul vieții comunității creștine. Euharistia este nervul vital al vieții Bisericii. Pentru credincioși ea reprezintă cea mai impresionantă și mai concretă realizare a făgăduinței: „Și iată Eu cu voi sunt în toate zilele, până la sfârșitul veacului."[309] Venirea și prezența Domnului preamărit, reprezentarea și repunerea în scenă a morții și învierii Lui, revoluția realității divine în contextul ființei pământești, preamărirea omului prin harul divin și a întregii creații (deja, acum) și, în cele din urmă, așteptarea plină de speranță a revelației desăvârșite a împărăției slavei ce va veni — acestea sunt experiențele care s-au concentrat în taina Euharistiei.

Scanned with OKEN Scanner

Prezența Domnului! În timp ce se mai afla încă împreună cu ucenicii Săi, El le-a făgăduit: „Că unde sunt doi sau trei, adunați în numele Meu, acolo sunt și Eu în mijlocul lor“[310]. Mult mai concrete și mai realiste sunt cuvintele din capitolul al VI-lea al Evangheliei după Sf. Ioan. În cele din urmă, în momentul în care viața Sa pământească atinge apogeul, la scurt timp înainte de sfârșitul ei, în noaptea de dinainte de Patima Sa, Iisus a lăsat ucenicilor Săi, pe când le vorbea despre iminenta sa plecare, ultimul și cel mai mare „testament“ al Său. Căci aici, la Cina cea de Taină, ceea ce ei au luat cu ei ca moștenire a împreună viețuirii cu El — conștiința neîntreruptei comuniuni cu El — își găsește cea mai concretă expresie! În Biserica primară acest sentiment de comuniune este viu, tot atât de viu ca și amintirea acelui act de împreună viețuire; căci el devine actul central al vieții comunității. „Căci eu de la Domnul am primit ceea ce v-am dat și vouă: Că Domnul Iisus, în noaptea în care a fost vândut, a luat pâine, și, mulțumind, a frânt și a zis: Luați, mâncați; acesta este trupul Meu care se frânge pentru voi. Aceasta să faceți întru pomenirea Mea. Asemenea și paharul după Cină, zicând: Acest pahar este Legea cea nouă întru sângele Meu. Aceasta să faceți ori de câte ori veți bea, spre pomenirea Mea,“[311] și în textele similare din evangheliile sinoptice. Chiar și în Evanghelia după Ioan, care ne relatează Cina imediat înainte de Răstignire, regăsim aceeași notă de rămas bun pe care Iisus și-l ia de la ucenici — făgăduința de a fi aproape de ei. El va veni la ei, va rămâne cu ei, sau îi va părăsi: „Încă puțin și lumea nu Mă va mai vedea; voi însă Mă veți vedea, pentru că Eu sunt viu și voi veți fi vii. În ziua aceea veți cunoaște că Eu

Scanned with OKEN Scanner

sunt întru Tatăl Meu și voi în Mine și Eu în voi. Cel care are poruncile Mele și le păzește, acela este care Mă iubește; iar cel ce Mă iubește pe Mine va fi iubit de Tatăl Meu și-l voi iubi și Eu și mă voi arăta lui... și Tatăl Meu îl va iubi, și vom veni la el și vom face locaș la el."[312] Mai înainte în Evanghelia după Ioan — după hrănirea miraculoasă a celor cinci mii — auzim din gura lui Iisus mult discutatele cuvinte care merg paralel ca sens cu relatările sinoptice despre Cina cea de Taină: „Adevărat, adevărat zic vouă... Trupul meu este adevărată mâncare și sângele meu, adevărată băutură. Cel ce mănâncă trupul Meu și bea sângele Meu rămâne întru Mine și Eu întru el."[313]

Nu este locul aici să analizăm în amănunt aceste cuvinte ale lui Iisus citate de Ioan și cuvintele corespunzătoare din evangheliile sinoptice. Un lucru este însă limpede: în această Cină a Domnului, oficiată în „amintirea" Lui, apropierea, prezența Lui reală este trăită de credincioși într-un mod real, concret, dar și mistic, iar acest lucru este în concordanță cu arătarea Sa în mijlocul ucenicilor Săi la Emaus în timp ce ei frângeau pâinea. „Și, când a stat împreună cu ei la masă, luând El pâinea, a binecuvântat și, frângând, le-a dat lor. Și s-au deschis ochii lor și L-au cunoscut; și El s-a făcut nevăzut de ei." După aceea ei au relatat celorlalți ucenici: „cum a fost cunoscut de ei la frângerea pâinii"[314]. Nu este deloc lipsit de semnificație faptul că alte două apariții ulterioare se leagă tot de mâncare.[315] Acesta este și motivul pentru care „frângerea pâinii" joacă un rol atât de proeminent în viața Bisericii primare. Ei săvârșesc acest lucru „întru bucurie și întru curăția inimii."[316] Pavel este pe deplin conștient de marea taină și sfințenia cutremurătoare a acestei lucrări:

Scanned with OKEN Scanner

„Paharul binecuvântării, pe care-l binecuvântăm, nu este, oare, împărtășirea cu sângele lui Hristos? Pâinea pe care o frângem nu este, oare, împărtășirea cu trupul lui Hristos?“ „Astfel, oricine va mânca pâinea aceasta sau va bea paharul Domnului cu nevrednicie, va fi vinovat față de trupul și de sângele Domnului. Să se cerceteze însă omul pe sine și așa să mănânce din pâine și să bea din pahar. Căci cel ce mănâncă și bea cu nevrednicie, osândă își mănâncă și bea, nesocotind trupul Domnului.“[317] Căci Domnul este acolo. El este într-adevăr și real acolo cu trupul și sângele Său în clipa săvârșirii tainei. Această încântare plină de desfătare simțită în prezența Domnului, venirea lui aproape de noi în pâinea și vinul Euharistiei, străbate cuvintele de încheiere ale celei mai vechi rugăciuni euharistice care ne-a parvenit (din *Didahii*): „Fie ca harul să se pogoare, iar lumea să se topească! Osana Dumnezeului lui David! Oricine este sfânt, să se apropie, iar cel ce nu este, să se pocăiască!“ Iar în încheiere, apare strigătul cutremurător, plin de teama desfătării: *Maranatha!* (Vino, Doamne!).[318]

Această chemare în limba aramaică ne duce în timp până în epoca Bisericii primare din Ierusalim. O găsim folosită deja ca formulă tradițională de către Pavel (la sfârșitul primei Epistole către Corinteni) și, prin analogie cu *Didahiile*, putem presupune că și pentru Pavel ea avea o semnificație euharistică. „Îmbrățișați-vă unii pe alții cu sărutare sfântă“, scrie Pavel... „*Maranatha*“ (Vino, Doamne).[319] Același suflu este resimțit și în rugăciunea euharistică din „Faptele lui Toma“: „Vino și intră în comuniune cu noi,“[320] și în toate liturghiile creștine din primele veacuri până în zilele noastre.

Scanned with OKEN Scanner

Punctul central al acestor vechi liturghii este rugăciunea de invocare a Domnului, pentru pogorârea Duhului sau a Logosului peste darurile euharistice, pentru ca ele să fie sfințite și să se prefacă în trupul și sângele lui Hristos. *Anaphora Serapionis* (o rugăciune euharistică datând probabil din secolul al III-lea), sună astfel: „Plin este cerul, plin este și pământul de mărirea Ta, Doamne al puterilor! Umple această jertfă cu puterea Ta, pentru a ne putea împărtăși cu Tine". Și mai apoi: „Fie ca Cuvântul Tău cel Sfânt, Dumnezeule al adevărului, să se coboare peste această pâine, pentru ca pâinea să devină trupul Cuvântului (σῶμα τοῦ λόγου) și peste acest pahar, pentru ca paharul să devină sângele adevărului!"[321] Liturghia „clementină" (probabil din Siria, în forma ei actuală datând probabil de la sfârșitul sec. al IV-lea) ...„Ne rugăm Ție, Doamne, ca să trimiți Duhul Tău cel Sfânt, mărturia Patimilor Domnului Iisus, asupra acestei jertfe, pentru ca să prefacă această pâine în Trupul Hristosului Tău (ἀποφήνῃ) și acest pahar în sângele Hristosului Tău."[322] Mult mai veche este invocarea Sfântului Duh în rugăciunile euharistice ale Bisericii păstrate (în etiopiană și latină) în „Slujbele bisericești etiopiene", care poartă amprenta unei mari vechimi. „Te implorăm pe Tine să trimiți Duhul Tău cel Sfânt peste această jertfă a Bisericii, pe care... Tu să o dărui celor care se împărtășesc din ea pentru ca ei să fie sfințiți și să fie umpluți de Duhul Tău cel Sfânt."[323] Această rugăciune pentru sfințirea elementelor euharistice prin Duhul Sfânt devine structura de bază, esențială, nu numai în toate liturghiile răsăritene, dar și în liturghiile primare din Apus. (În Apus, adică în Liturghia romană, invocarea Duhului Sfânt și-a pierdut importanța cu desă-

Scanned with OKEN Scanner

vârșire și a dispărut aproape în întregime.[324] „Trimite Duhul tău cel Prea Sfânt asupra noastră, Doamne, și asupra acestor daruri", spune vechea liturghie greacă a Sf. Iacov (în forma ei actuală nu este mai târzie de începutul sec. al V-lea)[325]. Invocări asemănătoare ale Duhului Sfânt se regăsesc în Liturghiile Sf. Vasile și a Sf. Ioan Gură de Aur, și într-adevăr în toate liturghiile răsăritene. În una din cele mai vechi slujbe ale Euharistiei întâlnim rugăciunea următoare: „Ne rugăm Slavei Tale, Doamne, pentru ca plinătatea dumnezeirii Tale să se pogoare asupra acestei pâini și asupra acestui pahar."[326] Toate aceste rugăciuni de invocare ale Bisericii izvorăsc din cea mai veche dintre rugăciunile euharistice: „Vino, Doamne!" (*Maranatha*). „Să fii în mijlocul nostru, Iisuse, Tu îndurate Arhiereu, zice Liturghia gotică apuseană din secolele V—VI, după cum Tu ai fost în mijlocul ucenicilor Tăi, și binecuvintează această jertfă..." („*Adesto, adesto, Jesu bone pontifex, in medio nostro, sicut fuisti in medio discipulorum tuorum; et sanctifica hanc oblationem*").[327] La fel, în Liturghia etiopiană, „Te implorăm și ne rugăm Ție, Doamne, pentru ca să fii cu noi în acest ceas; arată-ne nouă fața Ta, fii cu noi și în mijlocul nostru."[328]

Apropierea lui Hristos, venirea Lui, este anticipată — de unde acea stare de exaltare, acea înălțare a duhului cu care sunt oferite rugăciunile euharistice. Căci ele s-au născut dintr-un spirit harismatic, din rugăciunile de mulțumire harică ale Bisericii primare. „Sus să avem inimile!" — „Avem către Domnul!" „Să mulțumim Domnului!" „Cu vrednicie și dreptate..." etc. (Ἄνω τὰς καρδίας. — Ἔχομεν πρὸς τὸν κύριον. — Εὐχαριστήσωμεν τῷ κυρίῳ — Ἄξιον καὶ δίκαιον...) Acestea sunt

Scanned with OKEN Scanner

cuvintele care ne vin din cele mai vechi monumente liturgice din sec. al III-lea și al IV-lea.[329] Iar liturghisitorul își începe atunci marea rugăciune prin care sunt oferite și înălțate darurile — ἀναφορά — și inima, rugăciune care reprezintă cea mai nobilă expresie a pietății Bisericii primare. Această „anafora" (rugăciune de aducere înainte, n.t.) se încheie, după cum este bine cunoscut, cu amintirea Cinei de Taină a lui Iisus, cu repetarea cu voce tare a cuvintelor sacramentale și invocarea Duhului Sfânt; prima ei parte fiind un imn de mulțumire și laudă: „Cu vrednicie și cu dreptate este a te lăuda și a te preamări pe Tine Părinte nenăscut al Unului. Născut Fiu Iisus Hristos", se spune în una din cele mai vechi rugăciuni anafora (Anafora egipteană a Episcopului Serapion)... „Te lăudăm pe Tine, Părinte nevăzut, dătător al nemuririi. Tu ești izvorul vieții, izvorul luminii, izvorul harului și al adevărului... Tu îi ierți pe toți și îi ridici pe toți la Tine prin arătarea Prea Iubitului Tău Fiu. Te rugăm fierbinte, fă-ne pe noi oameni vii, dă-ne duhul luminii pentru a Te putea vedea pe Tine Dumnezeu adevărat și pe Cel pe care Tu L-ai trimis, Iisus Hristos! Dă-ne nouă Duhul cel Sfânt pentru a putea rosti și propovădui tainele Tale cele nespuse. Fie ca Domnul Iisus să vorbească în noi, iar Duhul Sfânt să Te laude pe Tine prin noi. Căci Tu ești mai presus de orice stăpânire și tărie și putere... Înaintea Ta stau mii și mii și zeci de mii de Îngeri, Arhangheli, Scaune, Domnii, Stăpânii și Puteri; înaintea Ta stau serafimii cei cu câte șase aripi"... aceleași nuanțe se regăsesc și în liturghiile de mai târziu. Este vorba de cea mai înaltă tensiune pentru mințile religioase care îl așteaptă pe Domnul.

Scanned with OKEN Scanner

În cele din urmă, este săvârșită marea taină, iar credincioșii se pleacă înainte Domnului care este de față. La fel ca și în rugăciunea din vechile *Didahii*, auzim din nou strigătul plin de bucurie cu care este salutată și primită arătarea Domnului în elementele euharistice. „Cinste se cuvine Dumnezeului celui dintru înălțimi și pace pe pământ și între oameni bună învoire! Osana, Fiul lui David, lăudat să fie cel ce vine întru numele Domnului, Dumnezeu Domnul ni s-a arătat nouă, Osana întru cei de sus!" anunță Liturghia Sf. Clement;[330] „Căci, iată, intră Împăratul slavei", declară Liturghia bizantină a darurilor mai înainte sfințite. „... Iată jertfa tainică săvârșită de dânsele este înconjurată. Cu credință și cu dragoste să ne apropiem, ca părtași ai vieții veșnice să ne facem. Aliluia." De obicei, însă, aceste cuvinte de salut rostite Împăratului Slavei sunt plasate mai devreme, înainte de sfințirea elementelor euharistice. Regăsim în aceeași ordine de idei și imnul îngeresc din rugăciunea „anaforistă": „Sfânt, Sfânt, Sfânt, Domnul Savaot... Osana întru cei de sus! Bine este cuvântat cel ce vine întru numele Domnului! Osana întru cei de sus". (Acest imn îl găsim plasat după prefacere și înainte de primirea Sf. Împărtășanii doar în Liturghia Sf. Clement.) Iar în imnele care însoțesc aducerea darurilor euharistice pregătite pentru a fi sfințite pe jertfelnicul Sf. Altar, cuprinse în vechea liturghie greacă a Sf. Iacov, se spune: „Să tacă tot trupul omenesc și să stea cu frică și cu cutremur și nimic pământesc întru sine să nu gândească, fiindcă Împăratul împăraților și Domnul domnilor vine să se junghie și să se dea mâncare credincioșilor..." (Acest imn se cântă doar o singură dată pe an în cadrul Liturghiei Sf. Vasile în

Scanned with OKEN Scanner

Sâmbăta Mare, când înlocuiește Heruvicul.) Iar la cântarea heruvimică din timpul Liturghiei bizantine (care datează din sec. al VI-lea, la Constantinopol), se rostește: „...Toată grija cea lumească să o lepădăm, ca pe Împăratul tuturor, să primim pe Cel înconjurat în chip nevăzut de cetele îngerești, aliluia."[331]

Îngerii se alătură celor credincioși în săvârșirea tainei celei mari; în chip nevăzut, cetele cerurilor stau în adorare și cu cutremur („acum nevăzutele cete cerești slujesc împreună cu noi")[332]. Credincioșii sunt ridicați într-o altă dimensiune a vieții; aici pe pământ este anticipată împărăția veșniciei, plinătatea prezenței lui Dumnezeu. „Hristos în mijlocul nostru!" rostesc preoții liturghisitori în timp ce își dau unul altuia sărutarea păcii, și răspund: „Este și va fi" (în Liturghiile Sf. Vasile și a Sf. Ioan Gură de Aur). „Astfel ești preamărit și te sălășluiești printre noi, nu ca să îi arzi cu foc, ci să îi luminezi", spune rugăciunea euharistică dintr-o liturghie siriacă. Ritualul armean (de origine bizantină) zice, aidoma celui bizantin: „Hristos s-a arătat în mijlocul nostru..." Și apoi: „Voi cei ce sunteți de față la Sfânta Cină a Împăratului, iată Hristos Împăratul stă pe tron înconjurat de cetele cerești."[333] Perdeaua este trasă (în câteva liturghii mai vechi[334]), porțile cerului stau deschise.[335] „Să stăm cu frică și cu cutremur, în smerenie și sfințenie", zice vechiul ritual al liturghiei siriene a Sf. Iacov, „căci jertfa se săvârșește și slava se arată (*et majestas exoritur*). Poarta cerului se deschide și Duhul Sfânt se pogoară peste aceste sfinte Taine, pătrunzându-le. Împreună cu Heruvimii și cu Serafimii stăm în loc de frică și cutremur, și am devenit

Scanned with OKEN Scanner

frați și împreună slujitori cu îngerii, și împreună cu ei săvârșim slujba Focului și a Duhului."[336]

Însă venirea tainică și prezența preamărită a Domnului, luminat arătat și înconjurat de cetele îngerilor, nu constituie întreaga experiență a credincioșilor în timpul liturghiei. O nuanță este și rămâne însă fundamentală și decisivă: „Proclamăm moartea Domnului până la venirea Sa."[337] Moartea și învierea Sa sunt trăite ca realități covârșitoare, mereu prezente și mereu vii. Întreaga „filosofie creștină a mântuirii" este concentrată aici ca într-un focar. Preamărirea noii forțe de viață divină pe pământ, viața veșnică, care se arată în mijlocul existenței noastre pământești; totul numai și numai prin moartea, patimile și răstignirea Lui, prin „nebunia Crucii" și umilință; fără aceasta nu există viață veșnică. „Amintirea" morții Sale retrăită mereu, re-actualizarea reală în chip mistic a jertfei de pe Golgota este nervul vital al întregii Taine Euharistice, căci „noul legământ" a fost făcut „prin sângele Său". La fel ca Pavel, apologetul Justin zice că Cina euharistică a creștinilor aduce aminte de suferința pe care Fiul lui Dumnezeu a îndurat-o pentru ei.[338] „Pătimirea Domnului este jertfa pe care noi o oferim", zice Ciprian.[339]

Întreaga liturghie, se poate spune, este cuprinsă în aceste gânduri. În *Proscomidia* greacă (partea de început a Liturghiei), găsim rugăciunea: „Junghie-se Mielul lui Dumnezeu, Cel ce ridică păcatul lumii, pentru viața și pentru mântuirea lumii..." „Să tacă tot trupul omenesc", proclamă, după cum am văzut, vechea Liturghie a Sf. Iacov, în timp ce elementele euharistice sunt aduse de la proscomidiar pe masa altarului, „fiindcă Împăratul împă-

Scanned with OKEN Scanner

rațiilor și Domnul domnilor vine să se junghie". Una din trăsăturile specifice ale rugăciunilor de aducere înainte a fost, încă din cele mai vechi timpuri, așa-numita *Anamneză* — recitarea impresionantă și solemnă a Pătimirii și Învierii Dumnezeului întrupat.[340] În acest sens citim în liturghia dintr-un fragment veronez al vechilor slujbe bisericești: „*Memores igitur mortis et resurrectionis eius offerimus tibi panem et calicem, gratias tibi agentes.*"[341] Relatarea patimilor mântuitoare ale lui Hristos sunt redate în neobișnuita plinătate în vechea Liturghie coptică a Sf. Grigorie: „Tu ai suferit batjocura celor fără de Dumnezeu", zice preotul, „Tu ți-ai oferit spatele spre a fi biciuit și obrajii spre a fi pălmuiți; și din milostivire pentru mine, Doamne, nu ți-ai întors fața Ta de scârba scuipării". „Credincioșii răspund: „Doamne, miluiește!" Preotul: „Ca un miel spre junghiere ai venit; până și pe Cruce Ți-ai arătat grija pentru mine; păcatele mele le-ai înjunghiat prin îngroparea Ta; Te-ai ridicat la ceruri, începătură a ființei mele..."[343] După cuvintele de început, preotul mai adaugă, în câteva din liturghiile vechi răsăritene, cuvintele puse în însăși gura Domnului, inspirate din Epistola către Corinteni a Sf. Pavel: „Căci de câte ori veți mânca această pâine și veți bea acest pahar, moartea Domnului vestiți până când va veni."[342] Iar credincioșii răspund: „Vestim moartea Ta și confirmăm învierea Ta."[344] Într-un cuvânt, Mielul lui Dumnezeu care se oferă pe Sine de bunăvoie drept jertfă stă în centrul întregii liturghii.[345] În același timp, acest Domn care suferă este Domnul cel Viu, Domnul preamărit și Înviat, întreaga Euharistie fiind iluminată de strălucirea slavei Sale, de strălucirea Învierii Sale.

Scanned with OKEN Scanner

Așa se face că simțim nu numai prezența Lui, dar și Patima și slava Sa sunt trăite mereu. Nu este ușor să se înțeleagă acel sentiment de frică și cutremur, acel sentiment al unei sfințenii nespuse, taina cea adâncă — taina al cărei sens universal, cosmic străbate liturghiile: „Să stăm bine, să stăm cu frică, să luăm aminte, Sfânta Jertfă cu pace a o aduce!"[346] Liturghia alexandrină proclamă, după săvârșirea tainei: „Săvârșitu-s-a Taina, îți mulțumim, Doamne Dumnezeule, Părinte atotputernic, pentru milostivirea Ta cea mare pentru noi, și pentru că ne-ai gătit nouă ceea ce îngerii însetează a vedea"[347]. Una din vechile liturghii, este vorba de Liturghia siriacă a Sf. Iacov, accentuează în mod special asupra acestui sentiment de frică și cutremur înaintea Tainei. În repetate rânduri, diaconul îi îndeamnă pe credincioși să fie atenți și cu evlavie: „Acum este vremea înfricoșării; ceasul temerii, Puterile cerești stau cu frică și Îl slujesc cutremurându-se... Este clipa în care jertfa mântuirii este săvârșită și păcatul fuge din fața Lui. Slujitori ai Bisericii, cutremurați-vă, căci sunteți părtași ai focului cel viu. Puterea coborâtă peste voi este mai minunată decât a Serafimilor. Binecuvântat este sufletul celui care stă în biserica curăției, căci Duhul Sfânt îi scrie numele și îl ridică la ceruri. Diaconi, umpleți-vă de înfiorare în această clipă sfântă când Duhul Sfânt se pogoară să sfințească sufletele celor care îl primesc în ele însele... Puterile cerului stau împreună cu noi în acest sfânt lăcaș și slujesc trupul Fiului lui Dumnezeu, care se înjunghie în prezența noastră. Apropiați-vă și primiți de la El iertare de păcate. Aliluia."[348]

Scanned with OKEN Scanner

De asemenea, această cutremurare a făpturii înaintea nespusei taine este accentuată de unii Părinți ai Bisericii, în special de Sf. Ioan Gură de Aur[349] și de scriitorii bisericești sirieni.[350] În liturghia siriacă orientală, preotul liturghiilor vorbește despre sine în rugăciunea punerii înainte (anafora): „Vai, mie! Vai, mie, cel ce sunt cuprins de cutremurare, căci sunt om cu buze necurate și sălășluiesc împreună cu oameni care au buze necurate, iar ochii mei l-au văzut pe Împăratul, Domnul cel puternic! Cât de înfricoșător este acest loc astăzi! Aici nu există alt loc decât casa lui Dumnezeu și porțile cerului; căci față în față ne-ai dat a Te privi pe Tine, Doamne. Fie ca harul Tău să rămână cu noi... Slavă Îndurării Tale, Tu ai unit cele pământești cu cele cerești."[351]

Zidul despărțitor a căzut o dată cu moartea și învierea Lui! De aceea, în mai multe liturghii, așa cum am văzut, dvera este dată la o parte (așa cum vălul din Templul de la Ierusalim a fost sfâșiat în două): „Nimeni nu mai este zăvorât; cu toții să cuteze a se apropia de aceste taine, căci vălul a fost înlăturat, iar harul și mila se revarsă din plin."[352]

Dar mai există încă ceva. În Euharistie credincioșii nu trăiesc numai prezența reală a Domnului răstignit și înălțat, ci însăși ființa lor este înălțată, iar ei devin părtași ai vieții veșnice, preamărite a lui Hristos în timp ce se împărtășesc spiritual și trupește cu trupul și sângele Său. Cuvintele: „Luați, mâncați", „beți dintru aceasta toți", reprezintă punctul culminant al ritualului euharistic, iar împărtășirea aceasta cu trupul și sângele Său ne unește cu El în mod organic. Deja la Sf. Ioan regăsim cuvintele: „Cel ce mănâncă trupul Meu și bea

Scanned with OKEN Scanner

sângele Meu rămâne întru Mine și Eu întru el."[353] Omul devine părtaș al trupului lui Hristos și astfel natura sa pieritoare este preamărită..„Cel ce mănâncă trupul meu și bea sângele Meu are viață veșnică, și Eu îl voi învia în ziua cea de apoi"... Într-un mod asemănător ne vorbește cea mai timpurie rugăciune euharistică a comunității creștine care ne-a parvenit (din *Didahii*): „Tu, Doamne, stăpân a toate... ai dat oamenilor mâncare și băutură pentru ca ei să îți mulțumească Tie și le-ai dat mâncare și băutură spirituală și viață veșnică prin Robul (Fiul) Tău."[354]

Ignatie de Antiohia consideră că pâinea euharistică este „un medicament al nemuririi (φάρμακον ἀθανασίας), un antidot împotriva morții (ἀντίδοτος τοῦ μὴ θανεῖν), și care asigură continuarea vieții în Iisus Hristos."[355] Cum ar putea trupul nostru, zice Irineu, să nu participe la viața veșnică „hrănit fiind cu trupul și sângele Mântuitorului și fiind mădular al trupului Lui?" „Trupurile noastre, împărtășindu-se din Euharistie, nu mai sunt pieritoare, întrucât au speranța învierii spre nemurire."[356] „Sub chipul pâinii, trupul îți este dat, iar sub chipul vinului, sângele", îi învață Chiril al Ierusalimului pe creștinii recent botezați în tainele credinței, „pentru ca, părtași fiind la trupul și sângele lui Hristos, să poți deveni un trup și un sânge cu El (ἵνα γένῃ... σύσσωμος καὶ σύναιμος αὐτοῦ). În același mod și noi devenim purtători de Hristos, căci trupul Său și sângele Său se răspândesc prin mădularele noastre (τοῦ σώματος αὐτοῦ και τοῦ ἅιματος εἰς τα ἡμέτερα ἀναδιδομένον μελη). În acest mod, după cuvintele Sf. Petru, devenim „părtași ai firii divine."[357]

Scanned with OKEN Scanner

„Hristos cel înjunghiat, scrie Atanasie în epistolele sale pascale, se dăruiește pe Sine în mod liber tuturor, sălășluindu-se în fiecare, devine izvor de viață care curge spre viața veșnică."[358] „Duhul din pâinea Ta, focul din vinul Tău sunt minuni cu totul noi primite de buzele mele", exclamă Efrem Sirul cu încântare. „Făpturilor trupului, Domnul le dă să guste din foc și din duh... Voi gustați focul, care este pâinea, și primiți viață."[359] În Euharistie „Domnul se unește pe Sine cu trupurile credincioșilor, pentru ca prin unirea cu cele nemuritoare omul să poată ajunge la nemurire", scrie Grigorie de Nyssa.[360] Multe alte referințe de acest gen pot fi citate din scrierile Părinților Bisericii.[361]

Dar și liturghiile, chiar din cele mai timpurii vremuri și până în prezent, spun același lucru. Euharistia hrănește „speranța vieții veșnice", spune papirusul liturgic Der-Balyzeh;[362] este „medicamentul vieții" (φάρμακον ζωῆς), după cum afirmă „Anaphora Serapionis."[363] Fie ca ea (Sf. Împărtășanie, n.t.) să devină pentru cei ce o primesc „sănătate pentru sufletele lor și viață pentru trupurile lor în lumea Ta cea vie" (rugăciune din Faptele lui Toma[364]); „iertare de păcate și speranță mare spre învierea din morți și nouă viață în Împărăția cerurilor" (din vechea Liturghie siriacă orientală a lui Adai și Mari[365]). Primirea Sf. Taine sfințește sufletul, trupul și spiritul, iar noi devenim σύσσωμοι καὶ σομμέτοχοι καὶ σύμμορφοι τοῦ χριστοῦ σου (din rugăciunea de „plecare a capului" din Liturghia alexandrină a Sf. Vasile).[366] În rugăciunile pentru împărtășire ale Bisericii Grecești citim printre alte lucruri: „Trupul Tău cel Sfânt să îmi fie mie pâinea vieții veșnice, Îndurate Doamne, iar sângele Tău

Scanned with OKEN Scanner

vindecare de multe boli. Cutremurându-mă primesc focul nu pentru a mă pârjoli ca ceara sau ca iarba. O, taină înfricoșată! O, milostivire a lui Dumnezeu! Cum pot eu, netrebnicul, să primesc trupul și sângele Tău cel dumnezeiesc și să ajung nemuritor?"[367]

Aceasta nu este o simplă împărtășire externă „magică" a omului cu ființa divină, independent de starea morală. Eficacitatea Tainei este strâns legată de viața morală a omului. Numai cei care s-au purificat moral, cei sfinți, sunt vrednici de a se apropia de cele Sfinte. „Să se cerceteze însă omul pe sine și așa să mănânce din pâine și să bea din pahar. Căci cel ce mănâncă și bea cu nevrednicie, osândă își mănâncă și bea, nesocotind trupul Domnului",.scrie Pavel către Corinteni[368]. „Dacă un om este sfânt, se poate apropia, dacă nu, să se pocăiască", spun *Didahiile*.[369]

Cina Domnului trebuie primită în duhul dragostei frățești. Ignatie ne îndeamnă ca Euharistia să fie consumată în pace și unitate.[370] Justin vorbește despre sărutarea păcii pe care credincioșii și-o dau între ei înainte de sfârșitul ritualului euharistic.[371] Toate liturghiile, începând cu cele mai vechi, menționează această sărutare a păcii, care este fără îndoială de origine apostolică. Găsim, de exemplu, în Liturghia Sf. Clement „Ασπάσασθε ἀλλήλους ἐν φιλήματι ἁγίῳ"[372]. Ritul armean explică sărutarea păcii după cum urmează: „Pacea este proclamată, Biserica a devenit un singur spirit; sărutarea este dată ca legătură a unității desăvârșite; dușmănia este înlăturată, iar dragostea acoperă toate lucrurile"[373]. Paralel cu accentul pus asupra necesității înțelegerii frățești, toate liturghiile, răsăritene și apusene, noi sau

Scanned with OKEN Scanner

vechi, sunt străbătute de rugăciunea arzătoare pentru curăția morală a credincioșilor, în special a liturghisitorilor, pentru ca ei să fie învredniciți a deveni martori ai tainei și să primească Sfânta și înfricoșătoarea Taină „fără condamnare".

În Liturghia greacă a Sf. Iacov, liturghisitorul rostește cu voce tare înaintea sfințirii darurilor euharistice: „Arată aceste sfinte daruri în lumină strălucitoare, umple ochii sufletului nostru cu lumina cea nemărginită, curățește mințile noastre de orice întinare a trupului și sufletului, și ne fă vrednici de această prezență cutremurătoare și înfricoșătoare!"[374] Iar în Liturghia bizantină a Sf. Vasile: „Curățește-ne pe noi de orice întinare a trupului și a sufletului și ne învață să săvârșim sfânta jertfă în frica Ta, pentru ca, împărtășindu-ne din taina Ta în curăția cugetului, să fim uniți cu sfântul trup și sânge al Hristosului Tău și, primindu-L cu vrednicie, Hristos să se sălășluiască în inimile noastre, iar noi să devenim temple ale Duhului Sfânt..."[375]

Aceeași chemare neîncetată și neobosită răsună din toate părțile, din toate liturghiile — rugăciunea pentru chemare, pentru renaștere morală, pentru sfințirea vieții și a sufletului. Acesta este spiritul de bază, liantul, trăsătura dominantă, puternică a ritualului euharistic.

Participarea aceasta la Sf. Taină a fost considerată, încă din primele veacuri, ca izvor de tărie morală, ca instrument puternic al harului care îl îndrumă pe om spre reînnoire morală.[376] Cele mai vechi rugăciuni euharistice se roagă pentru „sfințire și pătrunderea de Duhul Sfânt,"[377] pentru „creșterea credinței" (προσθήκη πίστεως),[378] „pentru întărirea fiecărei virtuți în parte"[379]

Scanned with OKEN Scanner

ca rezultate ale Împărtășirii, „ca să ne fie nouă nu spre judecată sau spre osândă, ci spre înnoirea sufletului, a trupului și spiritului."[380] Trebuie să îl luăm pe Hristos în noi, „în inimile noastre pentru a supune patimile trupului", scrie Clement de Alexandria. „Cei care se împărtășesc cu credință" din Euharistie, „sunt sfințiți în trup și suflet"[381]. Această rugăciune pentru efectul dublu, trupesc și sufletesc al Euharistiei și pentru preamărirea morală a omului apare cu deosebită tărie într-o rugăciune de mai târziu a Bisericii Răsăritene (este vorba de rugăciunea lui Simeon Metafrastul, din sec. al X-lea — a treia dintre rugăciunile de mulțumire de după Împărtășire): „Cel ce de bunăvoie mi-ai dat mie spre hrană Trupul Tău, foc fiind, care arde pe cei nevrednici, să nu mă arzi pe mine, Făcătorul meu, ci mai vârtos intră în alcătuirea mădularelor mele și întru toate încheieturile, în rărunchi și în inimă și arde spinii tuturor păcatelor mele; curățește-mi sufletul; sfințește-mi gândurile și oasele; numărul deplin al celor cinci simțuri îl luminează; peste tot mă pătrunde cu frica Ta; pururea mă acoperă și mă apără și mă păzește de tot lucrul și cuvântul pierzător de suflete; curățește-mă, spală-mă și mă îndreptează; înțelepțește-mă și mă luminează; arată-mă locaș numai al Duhului Tău și să nu mai fiu sălaș păcatului, ci, Ție, casă, prin primirea împărtășirii. Ca de foc să fugă de mine tot lucrul rău, toată patima..."[382]

După cum vedem, o nouă viață începe, o viață hrănită prin primirea Domnului în darurile euharistice, iar în același timp, trupul este transfigurat primind germenele slavei și al vieții veșnice.

Scanned with OKEN Scanner

Deja însă, în credința Bisericii vechi, semnificația Euharistiei transcende efectele pe care le are asupra omului individual, dobândind un sens cosmic și reprezentând reactualizarea mistică și reală a jertfei de pe Golgota. În Euharistie, cele pământești sunt reconciliate cu cele cerești, spune Ignatie de Antiohia: „οὐδέν ἐστιν ἄμεινον εἰρήνης, ἐν ᾗ πᾶς πόλεμος καταργεῖται ἐπουρανίων καὶ ἐπιγείων."[383] Pentru Irineu, darurile euharistice, pâinea și vinul care sunt oferite lui Dumnezeu și care devin trupul și sângele lui Hristos sunt simboluri ale întregii creații văzute, primele roade ale creației: „Îi oferim lui Dumnezeu cele ale Sale și după cum se cuvine propovăduim comuniunea și unirea trupului și a duhului". Căci „pâinea pământească nu mai este, după invocarea lui Dumnezeu peste ea, o pâine obișnuită, ci a devenit Euharistie, care se compune din două elemente: cele pământești și cele cerești" (ὁ ἀπὸ τῆς γῆς ἄρτος προσλαβόμενος τὴν ἐπίκλησιν τοῦ θεοῦ, οὐκέτι κοινὸς ἄρτος ἐστὶν, ἀλλ' εὐχαριστία, ἐκ δύο πραγμάτων σύνεστηκυῖα, ἐπιγείου τε καὶ οὐρανίου).[384] Prin sfințirea pâinii și a vinului, primele roade ale creației vizibile, care devin trupul și sângele lui Hristos, întreaga natură văzută este potențial sfințită, deoarece „El a recunoscut paharul luat din creație ca fiind propriul Său sânge... și a declarat pâinea luată din lumea creată ca fiind neîndoielnic și sigur propriul Său trup". „Vița de vie, continuă Irineu, îngropată în pământ aduce roade la timpul cuvenit, iar grăuntele de grâu, aruncat în pământ și putrezit, răsare înmulțit prin atotputernica suflare a lui Dumnezeu; însă mai apoi (amândouă) prin înțelepciunea lui Dumnezeu ajung spre folos omului și, luând în ele

Scanned with OKEN Scanner

Cuvântul lui Dumnezeu, devin Euharistie, care este trupul și sângele lui Hristos. La fel și trupurile noastre hrănite prin ele se vor ridica, după îngroparea și dizolvarea lor în pământ, la timpul lor, când Cuvântul lui Dumnezeu le va dărui învierea spre proslăvirea lui Dumnezeu Tatăl..."[385] Prin urmare, „învățătura noastră (că materia nu este în sine rea și că trupul se va scula din nou), este în concordanță cu Euharistia, iar Euharistia dă tărie învățăturii noastre."[386] Pentru Efrem Sirul, Euharistia constituie reabilitarea materiei, Domnul a voit să arate prin frângerea pâinii, „că El nu a luat un trup necurat..."[387]

Idei asemănătoare — proslăvirea lumii create în legătură cu Cina Domnului — răzbat și în ritualurile vechilor liturghii. Vechea slujbă de sabbat din sinagoga evreiască abundă în laude aduse Domnului pentru crearea lumii și care se identifică cu mulțumirile aduse pentru bunăvoința Sa față de poporul ales. În forma lor externă, rugăciunile euharistice din liturghiile creștine au legături cu aceste rugăciuni din vechile sinagogi.[388] Și ele încep prin a preamări lucrarea creatoare a lui Dumnezeu, prezentând totodată grija cu care El a condus omenirea sub legământul cel vechi. Totuși, ele au în centrul lor faptul fundamental al întregii istorii a lumii — întruparea, calea vieții, pătimirea, răstignirea și învierea Fiului lui Dumnezeu și instituirea Tainei Euharistiei prin El, „în noaptea în care a fost trădat". „Ochiul ascuțit de religie, scrie Părintele Odo Casel, cercetător sensibil al vieții liturgice în Biserica primară, a perceput întreaga temporalitate pământească într-o lumină diferită. Creația și-a asumat o nouă semnificație, deoarece obiectivul și focarul ei se află în Hristos..."[389] De aceea, preamărirea

Scanned with OKEN Scanner

actului de creație a lui Dumnezeu din rugăciunile euharistice nu este doar o simplă moștenire din trecut, o continuare a unor ritualuri moștenite, ci crește în mod organic, prin forța unei necesități inerente, din întregul spirit și întreaga filosofie a creștinismului primar, dintr-o înțelegere uimitoare, covârșitoare, plină de desfătare și complet nouă a istoriei lumii ca proces de mântuire, preamărire și restaurare a creaturii în Dumnezeu. Nevoia cea mai profundă a Bisericii primare și-a găsit expresie adecvată în mulțumirea adusă lui Dumnezeu pentru toate îndurările Sale față de creație, care acum a primit, la plinirea timpului, cununa și împlinirea, prin arătarea în lume și întruparea Fiului. Acum devine limpede de ce o mare parte din cele mai vechi rugăciuni euharistice ale creștinismului acordă un loc atât de important menționării creației lui Dumnezeu; căci toate lucrurile, inclusiv creația însăși, dobândesc o semnificație și valoare noi spiritualizate, atunci când sunt văzute din punctul central, acea culme a procesului lumii în care cei credincioși — „în Hristos" — se simt părtași.

Rugăciunea euharistică din *Didahii* spune: „Tu, Doamne Atotputernic, ai creat toate lucrurile pentru numele Tău..."[390] La mijlocul sec. al IV-lea, Ciril al Ierusalimului descrie astfel liturghiile din vremea sa: „După aceasta (adică după începerea rugăciunii euharistice), credem că cerul și pământul și marea, soarele și luna, stelele și întreaga creație, atât cele raționale cât și cele neraționale, cele văzute și cele nevăzute, îngerii, arhanghelii, puterile, domniile, începătoriile, stăpâniile, scaunele, heruvimii cei cu multe forme și repetăm cu tărie cuvintele lui David, «Preamăriți pe Domnul împreună cu mine!»"[391] Întreaga

Scanned with OKEN Scanner

creație este chemată să participe la preamărirea lui Dumnezeu: În viziunea Apocalipsei Noului Testament, citim: „Și am văzut, la mijloc, între tron și cele patru ființe și în mijlocul bătrânilor, stând un Miel, ca înjunghiat..." și cu toții au căzut înaintea Mielului, zicând: „Vrednic este Mielul cel înjunghiat ca să ia puterea și bogăția și înțelepciunea și tăria și cinstea și slava și binecuvântarea. Și toată făptura care este în cer și pe pământ și sub pământ și în mare și toate câte sunt în acestea le-am auzit zicând: Celui ce șade pe tron și Mielului fie binecuvântarea și cinstea și slava și puterea, în vecii vecilor!..."[392]

În prima epistolă a lui Clement (sfârșitul sec. I) găsim un imn lung de laudă care, după opinia cercetătorilor, poartă un caracter clar „cultic" și este probabil legat de Taina Euharistici.[393] Iar Liturghia Sf. Clement (sec. al IV-lea, se pare de origine siriacă) ne redă, într-o rugăciune euharistică, o descriere special elaborată a lucrării divine din creație: „Tu ai creat cerurile ca pe o odaie și l-ai întins ca pe un acoperământ din piele prin voința Ta; Tu Cel care ai alcătuit firmamentul și ai creat noaptea și ziua și ai adus lumina din cămara comorilor Tale... și ai trimis întunericul pentru împrospătarea sălbăticiunilor ce se mișcă pe pământ; că Tu ai pus soarele pe cer să stăpânească ziua, iar luna să domnească peste noapte și ai poruncit ca cetele stelelor să aducă laudă Slavei Tale; Tu ai făcut apa pentru băut și curățire, aerul dătător de viață pentru respirație și expirație... Tu ai creat focul ca să lumineze întunericul, să liniștească nevoile noastre, să ne încălzească și să ne lumineze; Tu ai împărțit marea cea mare de uscat... și l-ai umplut cu animale mici și mari, și ai umplut pământul cu animale blânde și sălbăticiuni și l-ai încununat cu iarbă și

Scanned with OKEN Scanner

l-ai înfrumusețat cu flori și l-ai îmbogățit cu semințe; Tu ai pus temelie adâncului și l-ai înconjurat cu zid mare, cu mările înalte cu apă sărată și l-ai pecetluit cu porți din nisipul cel mai fin...; Tu ai înconjurat această lume creată de Hristosul Tău cu râuri, ai udat-o cu pâraie și ai adăpat-o cu izvoare veșnice și ai pus deasupra ei munți pentru ca temeliile pământului să fie de nezdruncinat!

Căci Tu ai umplut și înfrumusețat lumea Ta cu ierburi binemirositoare și tămăduitoare, cu multe și felurite animale, mai puternice și mai slabe, folositoare pentru hrană sau muncă, cu lucruri blânde și sălbatice, cu hârâitul târâtoarelor, cu glasul mulțimilor de păsări, dar și cu ciclul anilor, cu succesiunea lunilor și a zilelor, cu lanțul vânturilor schimbătoare, cu drumul norilor care revarsă ploaia lor pentru hrana fructelor și pentru menținerea vieții sălbăticiunilor și pentru creșterea ierburilor și a plantelor..." Ni se amintește aici de inspirata laudă a creației din cărțile Vechiului Testament — în special din cartea Iov sau Psalmul creației cu care întregul ton, precum și câteva citări literale, au legătură directă. Cât privește alte rugăciuni euharistice, această parte fie că este mai scurtă, fie că lipsește în întregime. De exemplu, în Liturghia greacă a Sf. Iacov avem doar câteva cuvinte: „Cerurile Te laudă pe Tine, și întreaga lor tărie, soarele, luna și toate cetele stelelor, pământul, marea și tot ce este în ea, Ierusalimul ceresc, biserica celor întâi născuți care stă scrisă în ceruri, îngerii și arhanghelii" etc.[394]

„Căci Tu ai creat cerurile și tot ceea ce este în ceruri, se roagă liturghisitorul rostind *Anafora* din Liturghia Sf. Marcu, pământul și tot ceea ce este pe pământ, mările,

Scanned with OKEN Scanner

mareele, râurile și tot ceea ce este în ele, și l-ai creat pe om după chipul Tău."[395]

În liturghiile creștine toate aceste lucruri înseamnă doar o simplă introducere la actul de re-actualizare prin Euharistie a evenimentului suprem din istoria lumii, preamărind deja într-un mod potențial creația și făcându-o să participe la nemurire: întruparea și răstignirea Logosului. Astfel, de exemplu, în Liturghia egipteană a Sf. Marcu, imediat înainte de sfințirea darurilor euharistice se rostește: „Cu adevărat, plin este cerul și pământul de mărirea Ta prin venirea Domnului și Dumnezeului și Mântuitorului nostru Iisus Hristos" (διά τῆς ἐπιφάνείας τοῦ κυρίου καὶ Θεοῦ καὶ σωτῆρος ἡμῶν Ιησοῦ Χριστοῦ).[396] Căci „prin patimile Fiului Tău întrupat se reînnoiesc toate făpturile, iar omul devine din nou nemuritor, îmbrăcat în veșmânt pe care nimeni nu-l mai poate fura", sunt cuvintele de început ale Missei armenești.[397] Și din nou găsim într-o altă rugăciune euharistică: „I-a făcut plăcere să se sălășluiască împreună cu noi, în trupul pe care l-a primit de la fecioara și ca arhitect divin a ridicat o nouă creație, făcând pământul cer". Aceeași cugetare o întâlnim în Liturghia siriacă a Sf. Iacov, în rugăciunea de dinaintea tămâierii: „Ne rugăm Ție... binecuvântată Rădăcină, care ai odrăslit din pământul însetat — din Maria — și care ai umplut întreaga creație cu mireasma minunatei Tale dulcețiː"[398]. Într-un manuscris al unei vechi rugăciuni euharistice a Bisericii persane citim: „Harul s-a întins peste întreaga creație... harul a fost revărsat". „Totul este al Tău, la fel și noi, precum și toate făpturile pe care le-ai făcut pentru Tine..."[399]

Scanned with OKEN Scanner

În jurul acestui punct central — sfințirea jertfei euharistice, care este de o semnificație generală, ba mai mult, cosmică — se concentrează rugăciunile arzătoare ale credincioșilor pentru întreaga Sfântă Biserică, pentru toți frații, vii și morți, dar și pentru creația văzută[400]. „Ne rugăm Ție și Te implorăm, milostive iubitor de oameni — este, de exemplu, rugăciunea Liturghiei Sf. Marcu — adu-Ți aminte, Doamne, de Biserica Ta una, sfântă, universală și apostolică, care se întinde de la un capăt și până la celălalt capăt al pământului; adu-Ți aminte de toate popoarele și de întreaga Ta turmă. Revarsă în inimile noastre pacea cerească și dăruiește-ne liniște în această viață". Urmează apoi rugăciunea pentru autorități și pentru popor, pentru cei bolnavi, suferinzi și oprimați, pentru cei în necazuri și pentru cei ce călătoresc. „Însă ține, Doamne, drumul nostru în această viață liber de furtuni sau durere până la sfârșit. Trimite ploaie asupra locurilor care au nevoie de ea, înveselește și reînnoiește prin ea fața pământului, pentru a se desfăta cu stropi proaspeți și să devină verde... Adapă brazdele pământului și înmulțește roadele. Binecuvântează, Doamne, roadele pământului, păstrează-le pentru noi sănătoase și nevătămate și pregătește-le pentru semănat și culeș. Binecuvântează acum, Doamne, cununa anului prin bunătatea Ta, din iubire pentru săracii poporului Tău, din iubire față de văduvă și orfan, pentru cel ce călătorește și pentru noul-venit și pentru noi toți care ne încredințăm Ție și numele Tău cel Sfânt chemăm."[401]

Rugăciuni asemănătoare mai există și în alte liturghii de tip egiptean,[402] cât și în Liturghia Sf. Clement,[403] în Missa siriacă a Sf. Iacov,[404] și în altele care se bazează

Scanned with OKEN Scanner

pe ea,[405] în ritualul Bisericii etiopiene[406] și în Liturghia bizantină a Sf. Vasile.[407] Rugăciunea mai extinsă pentru vii și morți care urmează imediat după săvârșirea jertfei euharistice este comună tuturor liturghiilor, atât apusene cât și răsăritene, deși creația văzută nu este întotdeauna menționată în astfel de rugăciuni (ele lipsesc, de exemplu, din Liturghia Sf. Ioan Gură de Aur și din canonul Missei romane). Așa se face că, involuntar, ne aducem aminte de experiențele misticului medieval Heinrich Suso, pe care le-am descris deja mai înainte: când se rostea cu voce tare *sursum corda* în timpul Missei, acesta simțea cum „brațele iubitoare ale sufletului erau înălțate și întinse spre nenumăratele lucruri create", iar în gândul său el aduna în jurul său toate făpturile în fața altarului euharistic.[408]

În acest chip vedem omul și natura proslăviți în Taina Cinei Domnului. Duhul comuniunii își găsește aici loc de exprimare, legătura frățietății unind în mod organic, în actul rugăciunii și al proslăvirii, pe toți credincioșii, vii și decedați, și întreaga Biserică, cerească și pământească, și, ceea ce este mai mult, întreaga creație se adună în jurul „capului și trupului, Biserica, care este Începutul, începătura celor adormiți,[409] Prințul Vieții", Domnul cel preamărit, care este prezent în darurile euharistice. Căci în Euharistie — moment de tensiune supremă din viața mistică a Bisericii — marea mântuire este trăită în deplina ei realitate: acea împăcare a celor de aproape și a celor de departe, a celor cerești și a celor pământești. În cuvintele Sf. Apostol Pavel: „Căci El este pacea noastră, El care a făcut din cele două — una, surpând peretele din mijloc al despărțiturii"... „Căci El a binevoit (Dumnezeu) să sălășluiască toată plinirea...

Scanned with OKEN Scanner

făcând pace prin El, prin sângele crucii Sale și printr-Însul toate cu sine să împace, fie cele de pe pământ, fie cele din ceruri."[410]

NOTE:

309. Mat. XXVIII, 20.
310. Mat. XVIII, 20.
311. I Cor. XI, 24.
312. Ioan XIV, 10 și urm.
313. Ioan VI, 54 și urm.
314. Luca XXIV, 30.
315. Cf. R. Seeberg, *Originea credinței creștine*, 1914, p. 10; același autor, *Manual de istoria dogmelor*, 1922, p. 166; von der Goltz, *Rugăciunea în cele mai timpurii vremuri creștine*, 1921, p. 214; G. P. Wetter, *Liturghiile creștine primare*, 1901, p. 22, nota 39 (toate în germană).
316. F. A. II, 46.
317. I. Cor. X, 16; XI, 29.
318. *Didahii*, c. 10.
319. I Cor. XVI, 20, 22.
320. *Acta Thomae*, c. 49. În textul siriac al Faptelor lui Toma avem o invocare mai completă mai întâi a lui Hristos și apoi a Duhului Sfânt (texte în R. M. Woolley, *The Liturgy of the Primitive Church*, 1910, cap. 140—143).
321. Textul grecesc, în Rauschen, *Florilegium patristicum*, VII; *Monumenta eucharistica*, 1914, p. 29—30.
322. Textul grecesc, în Brightman, *Liturgies Eastern and Western*, I, 189b, p. 21.
323. Textul etiopian, J. S. R. Srawley, *The Early History of Liturgy*, Cambridge, 1913, p. 57—58; R M. Woolley, *op. cit.*, p. 153. În această „Rânduială bisericească" se pare că avem un text original în greacă de la scriitorul roman Ipolit (începutul sec. al III-lea). S. A. Baumstark, *Despre dezvoltarea istorică a liturghiei* (în germană), 1923, p. 18.

Scanned with OKEN Scanner

324. Vezi Maltzew, *Liturgikon*, 1902, p. 921—6; J. H. Strawley, 205 și urm.; Heiler, *Catolicismul*, 1923, p. 400 și urm.; Watterich, *Das Konsekrationsmoment im Heiligen Abendmahl und seine Geschichte*, 1896.

325. Brightman, 54.

326. Ferotin, *Le libre ordinum en usage dans l'eglise wisigothique... Monumenta ecclesiae liturgica*, ed. Cabrol et Leclercq Ltd., V.

327. Wetter, *loc. cit.*, p. 14.

328. Renaudot, *Liturgiarum Orientalium Collectio*, 1847(?), I, S. 479.

329. Cf. Liturghia ierusalimiteană descrisă de Ciril din Ierusalim (*Cath. myst.*, 5,5) — despre Liturghia antiohiană la Ioan Gură de Aur (*De poenitentia*, IX, 1; Brightman, 47), cea clementină și liturghia mult mai timpurie (mijlocul sau începutul sec. al III-lea) a așa-numitei „Rânduieli bisericești egiptene", cu texte în etiopiană și latină (textul dat de Woolley, *loc. cit.*, 153—154). „*Sursum corda*" cu răspunsul dat este deja un element cunoscut lui Ciprian. Vezi Strawley, *loc. cit.*, 203, 219.

330. Brightman, 29.

331. În ritualul armean, liturghisitorii cântă în timpul Heruvicului: „Ridicați capetele voastre, voi porți, ridicați-vă voi porți veșnice ca să intre Împăratul măririi. Cine este Împăratul măririi? Domnul cel tare și puternic; Domnul cel puternic în bătălie!" (Brightman, 431—432). Cf. în Messa romană: „Benedictuo qui venit in nomine Domini".

332. Brightman, 254; cf. Walter, II.

333. Brightman, 434.

334. Așa este și în Liturghia siriacă a lui Iacov și în Liturghia lui Nestor (vezi Wetter, 16—17). În Liturghia bizantină dvera este trasă înainte de aducerea elementelor euharistice pentru împărtășirea credincioșilor.

335. Cf. Wetter, 75, 85.

336. Din Liturghia siriacă a Sf. Iacov (Renaudot, II, 30; cf. Wetter, 17). Cf. în rugăciunea anafora a Liturghiei coptice a Sf. Grigorie: „Aeterne Domine, Deus verus de Deo vero... qui manifestasti nobis mysterium hoc magnum vitae, qui constituisti chorum incorporeum inter

Scanned with OKEN Scanner

homines: qui dedisti eis qui sunt super terram, canticum Seraphim, suscipe voces nostras cum vocibus eorum qui sunt invisibiles" (Renaudot, I, 28, 93).

337. I, cap. II, 26.

338. Justin, *Dial.*, 117, cf. c. 41.

339. Ep. 63, 17; cf. și Origen, *In Jesu Nave*, II, 1.

340. Astfel Patimile lui Hristos sunt prezentate *in extenso*, de ex., într-o frumoasă rugăciune euharistică din Faptele lui Toma (c. 158 din textul grec). Citãm după textul siriac în traducerea (engleză, n.t.) a lui Wright: „Trupul Tău cel Sfânt, care a fost răstignit pentru noi, îl mâncăm și Sângele Tău dătător de viață, care s-a vărsat pentru noi îl bem. Fie ca Trupul Tău să ne fie nouă spre viață, iar Sângele Tău spre iertarea păcatelor. Pentru fierea care ai băut-o pentru noi, fie ca încrâncenarea dușmanului să se îndepărteze de la noi. Prin băutura de oțet pentru noi, slăbiciunea noastră să fie întărită; iar pentru scuipatul pe care l-ai suportat pentru noi, să primim viața Ta desăvârșită. Și pentru că ai primit cununa de spini pentru noi, să primim de la Tine cununa cea nevestejită. Iar pentru că Te-ai învelit în veșmânt aspru pentru noi, să fim înveșmântați cu puterea Ta cea mare care nu poate fi biruită. Iar pentru că ai fost îngropat în mormânt nou, pentru moartea noastră să ne învrednicim de comuniunea Ta în ceruri. Iar pentru că ai înviat, să fim și noi înviați și să stăm înaintea Ta la judecata adevărată".

341. Textul la Woolley, *loc. cit.*, 153. „Propovăduim moartea Ta și preamărim învierea Ta". Aceasta este anamneza din vechiul papirus liturgic de la Der-Balyzeh (Egiptul de Sus); la fel și în Liturghia lui Marcu etc. (vezi Strawley, *loc. cit.*, 75, 204). Cf. canonul Messei romane: „Unde et memores sumus... Christi filii tui domini dei nostri tam beato passionis necnon et ab inferis resurrectionis, sed et in coelis resurrectionis, sed et in coelis gloriosae ascensionis".

342. Renaudot, I, 29.

343. La fel în Liturghia clementină (Rauschen, 156).

344. Vezi Renaudot, I, 45, 30, 46; II, 32.

345. Cf. omiliile lui Ioan Gură de Aur sau ale sirianului Narsai (vezi Connolly, *The Liturgical Homilies of Narsai; Texts and Studies*, VIII, I, Cambridge, 1909, p. 3, 7. Cf. Wetter, 53).

346. La fel în Liturghiile Sf. Ioan Gură de Aur și a Sf. Vasile.

Scanned with OKEN Scanner

347. Renaudot, I, 75. După împărtășire Liturghia Sf. Vasile are următorul text: „Quae oculus non vidit nec auris audivit nec in cor hominis ascenderunt, ea praeparasti Deus diligentibus nomen sanctum tuum et revelasti ea parvulis Ecclesiae sanctae tuae" (*ibidem*, I, 81).

348. Renaudot, II, 38, 40; cf. 32, 30, 136 etc.

349. Cf. *De paenitentia*, hom. IX (Migne, 49, col. 345): „Τί ποιεις ἄνθρωπε;...οὐ, ψοβῆ, οὐκ ἐρυδριᾶς...τὴν φοβερὰν ὥραν ψεύστης εὑρισκόμενος; βαβαὶ τοῦ θαύματος. Τῆς τραπέζης τῆς μυστικῆς ἐζηρτισμένος, τοῦ ἀμνοῦ τοῦ θεοῦ ὑπὲρ σοῦ σφαγιαζομένου...τῶν χερουβιμ περισταμένων, καὶ τῶν Σεραφὶμ ἑπταμένων, τῶν ἐξαπερύγων τὰ πρόσωπα κατακαὶυπτοντων, πασῶν τῶν ἀσωμάτων δυνάμεων μετὰ τοῦ ἱερέως ὑπὲρ σου πρεσβευουσῶν, τοῦ πυρὸς τοῦ πνευματικοῦ κατερχομένου, τοῦ αἵματος ἐν τῷ κρατῆρι ἐις σὴν κάθαρσιν ἐκ τῆς ἀχράντου πλευρας κενουμένου, οὐ φοβῆ, οὐκ ἐρυδριᾷς, καὶ κατὰ ταύτην τὴν φοβερὰν ὥραν ψεύστης εὑρισκόμενος...".

350. La fel în Narsai: „.... Preotul aduce acum taina vieții noastre, plină de cutremur și cuprins de teamă și mare frică... Temutul Împărat, tainic înjunghiat și îngropat, iar păzitorii înspăimântați (îngerii) îl slujesc cu frică și cinstire pe Domnul lor!"... și apoi: „O, voi muritori, iată, înfricoșatele Taine se săvârșesc prin mâinile preoților: să stăm cu frică și cutremur în timp ce se săvârșesc". „Plecați-vă privirea ochiului inimii voastre spre pământ... și aduceți jertfă lui Dumnezeu în tot acest ceas care este plin de cutremurare și mare frică. Să nu îndrăznească nici un om a rosti cuvânt din gura sa; căci cel ce vorbește încalcă, transgresează porunca... Să stați în liniște și teamă; căci împreună cu noi este acea Pace care depășește orice cunoștință" (vezi Connolly, *loc. cit.*, p. 7, 11).

351. Renaudot, II, 584.

352. *Ibidem*, II, 30.

353. Ioan VI, 56.

354. *Didahii*, c. 10.

355. Ignat. Ephes., 13.

356. *Adv. Haeres.*, V, 2, 3; IV, 18, 5.

357. Ciril, *Catech: mystagog.*, 4, 3; cf., în această lucrare (5, 12) sfințirea mădularelor trupului prin contactul cu Euharistia.

358. Athanasie, *Epistolae heortasticae*, II, 14, Migne, t. 26.

Scanned with OKEN Scanner

359. Bibliothek der Kirchenväter, *Ausgewälte Schriften des heil. Ephräm*, 1873, trad. din siriacă de Zingerle, 2 vol., p. 75.

360. *Catech. Magn.* c. 37.

361. Cf., Ambrosius, *De mysteriis*, 8, 47: „Ista esca quam accipis, iste panis vivus qui descendit de caelo, vitae aeternae substantium subministrat, et quicunque hunc manducaverit, non morietur in aeternum et est corpus Christi".

362. Vezi Th. Schermann, *Ägyptische Abendmahlsliturgien...* (Studien z. Gesch. u. Kultus des Altertums, VI, Bd. 1—2, Heft, 1912), p. 86.

363. Rauschen, *loc. cit.*, 31.

364. Și din nou (același lucru): „... Spre iertarea păcatelor și spre învierea veșnică". „O, Pâine a vieții, cei ce se bucură de tine nu vor muri... vrednic ești Tu să primești darul... ca toți cei care se împărtășesc din Tine să nu moară."... „Fie ca această Cuminecătură să vă fie vouă viață și pace, bucurie și sănătate și mântuirea sufletelor și a trupurilor voastre" etc. (vezi, Wright, *Apoc. Acts of the Apostles*, II, 180—190, 268, 290; Woolley, *loc. cit.*, 140—147, cf. nota 8).

365. Srawley, *loc. cit.*, 127—128.

366. Renaudot, I, 75.

367. Canonul 1 și 8. Și pentru Biserica romano-catolică Euharistia este „immortalitatis alimonia" („Postcommunio", în a 21-a joi după Rusalii), „pignus salutis aeternae" (Postcomm. pentru dumineca după a 2-a Quadragesima) etc., citat în Heiler, *Der Katholizismus*, 1923, p. 398.

368. I Cor. XI, 29 și urm.

369. *Didahii*, c. 10. „Sfintele Sfinților" este chemarea dinainte de împărtășire în Liturghiile bizantine ale Sf. Ioan Gură de Aur și Sf. Vasile.

370. Ephes. B; Philad., 4.

371. Apol., I, c. 65.

372. Cf. I Cor. XVI, 20.

373. Brightman, 434.

374. *Ibidem*, 49; o analiză detaliată a rugăciunilor similare în Messa romană se găsește la Evelyn Underhill, *The Mystic Way*, 1913, p. 344 și urm.

375. Brightman, 338.

Scanned with OKEN Scanner

376. Cf. Ignat. Rom., VII, 3.

377. Papirusul liturgic de la Der-Balyzeh, vezi Schermann, *loc. cit.*, 83.

378. Liturghia din „Rânduiala Bisericii etiopiene".

379. *Anaphora Serapionis.*

380. Liturghia din „Rânduiala Bisericii etiopiene".

381. Clem. Alex. Paed., I, 6; II, 2.

382. Traducerea în germană la Maltzew, *Liturgikon*, p. 215. Cf. în *Breviarum romanum* (Orationes ante Missam Sabbato): „...Panis sancte, panis vive, panis munde, qui descendisti de coelo, et das vitam mundo, veni in cor meum, et munda me ab omni inquinamento carnis et spiritus. Intra in animam meam, sana, et munda me interius et exterius. Este tutamen et continus salus animae et corporis mei. Repelle a me insidiantes mihi hostes, recedant procul a praesentia potentia tuae, ut foris et intus per te munitos, recto tramite ad tuum regnum perveniam".

383. Ignat. Ephes., 13.

384. *Adv. Haeres.*, IV, 18, 5.

385. *Adv. Haeres.*, V, 2, 2—3.

386. *Ibidem*, IV, 18. 5. O foarte bună prezentare a doctrinei Sf. Irineu despre Euharistie este dată de Reuz în: *Die Geschichte des Messopferbegriffs*, Bd. I, 1901, p. 179—190.

387. *Homil.* 47 (traducere din „Biblioteca Părinților Bisericii" (în germană), 1873, Bd. 2, p. 294).

388. Vezi O. Casel, *Das Gedächtnis des Herrn in der altchristiches Liturgie*, 1920, p. 9, 21—22, 27—30; A. Baumstark, *Die Messe im Morgenland*, 1906, p. 24—26; același autor, *Vom geschichtlichen Werden der Liturgie*, 1923, p. 13—19; *Monumenta ecclesiae liturgica*, ed. Cabrol-Leclercq, vol. I, *Reliquiae liturgicae vetustissimae*, 1902, p. XXXV și urm.

389. O. Casel, *Das Gedächtnis des Herrn...*", p. 5.

390. C. 10; cf. Justin. I, Apol., 13.

391. Apok., 5, 6, 8, 12, 13. Cf. Schermann, *Die altchristliche Kirchenordnung*".

392. Apoc. V, 6 și urm.

393. C. 33, 20; cf. O. Casel, *loc. cit.*, p. 24 și urm.

394. Brightman, 50; cf. 85.

395. Br., 125.

Scanned with OKEN Scanner

396. Brightman, 132, 176; Renaudot, I, 45 (Liturghia coptică a Sf. Ciril).

397. Brightman, 413; cf. rugăciunea la frângerea pâinii în Liturghia alexandrină a Sf. Grigorie: „După ce Ți-ai dat duhul Tău, Tu ai lăsat apă și sânge să curgă din coasta Ta pentru ca prin ele întreaga lume să se poată mântui" (Renaudot, I, 1, 108).

398. Renaudot, II, 18.

399. Brightman, 514.

400. Ioan Gură de Aur descrie după cum urmează acest moment din vechiul ritual al Bisericii antiohiene (după sfințirea elementelor euharistice): „În aceasta se află răscumpărarea păcatelor întregii lumi și ca atare avem curaj să ne rugăm pentru lume și pentru întreaga Biserică care se află aici de la un capăt la celălalt al lumii. Iar preotul, apropiindu-se de Dumnezeu, se roagă pentru încetarea războiului, pentru oprirea răzmeriților, pentru pace, pentru un an binecuvântat, pentru o eficace eliberare de orice rele, personale și publice" etc.; cf. Cyrilli, *Cat. Myst.* 5, 9; *Const. Apost.*, VIII, 12, 40—49.

401. Brightman, 126—128.

402. Brightman, 167, 208; Renaudot, I, 8, 16—17, 30, 41, 69.

403. Rauschen, 165.

404. Brightman, 90.

405. Renaudot, II, 267 etc.

406. Renaudot, I, 479.

407. Brightman, 337, 409; cf. în Liturghia lui Nestor — Brightman, 281.

408. Seuse, *Leben*, c. IX, vezi mai sus, cap. 5.

409. Col. I, 18.

410. Efes. II, 14; Col. I, 19, 20. În „rugăciunea dinainte de Messă a Bisericii romano-catolice este descrisă ca „coeleste sacrificium ubi ima summis terrens divinis junguntur" (*Missale Romanum*, *Preparatio ad Missam*, *Foria*, II).

Scanned with OKEN Scanner

396. Brightman, 132, 176; Renaudot, I, 45 (Liturghia coptică a Sf. Ciril).

397. Brightman, 413; cf. rugăciunea la frângerea pâinii în Liturghia alexandrină a Sf. Grigorie: „După ce Ți-ai dat duhul Tău, Tu ai lăsat apă și sânge să curgă din coasta Ta pentru ca prin ele întreaga lume să se poată mântui" (Renaudot, I, 1, 108).

398. Renaudot, II, 18.

399. Brightman, 514.

400. Ioan Gură de Aur descrie după cum urmează acest moment din vechiul ritual al Bisericii antiohiene (după sfințirea elementelor euharistice): „În aceasta se află răscumpărarea păcatelor întregii lumi și ca atare avem curaj să ne rugăm pentru lume și pentru întreaga Biserică care se află aici de la un capăt la celălalt al lumii. Iar preotul, apropiindu-se de Dumnezeu, se roagă pentru încetarea războiului, pentru oprirea răzmeriților, pentru pace, pentru un an binecuvântat, pentru o eficace eliberare de orice rele, personale și publice" etc.; cf. Cyrilli, *Cat. Myst.* 5, 9; *Const. Apost.*, VIII, 12, 40—49.

401. Brightman, 126—128.

402. Brightman, 167, 208; Renaudot, I, 8, 16—17, 30, 41, 69.

403. Rauschen, 165.

404. Brightman, 90.

405. Renaudot, II, 267 etc.

406. Renaudot, I, 479.

407. Brightman, 337, 409; cf. în Liturghia lui Nestor — Brightman, 281.

408. Seuse, *Leben*, c. IX, vezi mai sus, cap. 5.

409. Col. I, 18.

410. Efes. II, 14; Col. I, 19, 20. În „rugăciunea dinainte de Messă a Bisericii romano-catolice este descrisă ca „coeleste sacrificium ubi ima summis terrens divinis junguntur" (*Missale Romanum, Preparatio ad Missam, Foria*, II).

Scanned with OKEN Scanner

CONCLUZIE

În concepția misticii creștine, proslăvirea lumii este inseparabil legată de întruparea, răstignirea și învierea Fiului lui Dumnezeu. Într-adevăr, prin moartea, patima și umilirea Sa a săvârșit biruința asupra morții și preamărirea vieții! Aici regăsim cea mai profundă temelie a întregii creștinătăți, esența predicii lui Pavel, sensul cel mai intim al liturghiilor, „filosofia" Părinților. Atanasie, de exemplu, spune astfel despre bucuria care a izbucnit din moartea Lui: „Da, într-adevăr, este un lucru bogat în bucurie, această biruință asupra morții și nemurirea noastră (dobândită) prin acel trup al Domnului"[411]. „Dumnezeu s-a unit pe Sine cu natura noastră, scrie Grigorie de Nyssa, pentru ca natura noastră prin unirea cu Dumnezeu să se poată îndumnezei, dezlegată fiind de moarte și eliberată din robia vrăjmașului. Căci Învierea Lui din morți este pentru omenirea muritoare un început al învierii spre viață veșnică."[412] „Tu ai unit, Doamne, zice Liturghia siriacă a Sf. Iacov, dumnezeirea Ta cu omenitatea noastră și omenitatea noastră cu dumnezeirea Ta, viața Ta cu moartea noastră și moartea noastră cu viața Ta; Tu ai

Scanned with OKEN Scanner

primit ceea ce era al nostru și ne-ai dat ceea ce era al Tău; pe Tine te lăudăm pentru viața și mântuirea sufletelor noastre în vecii vecilor."[413]

Împlinirea viitoare, preamărirea desăvârșită este încă departe. „Căci de aceea și suspinăm, în acest timp, dorind să ne îmbrăcăm cu locuința noastră cea din cer", „așteptând înfierea, răscumpărarea trupului nostru". „Căci știm că toată făptura împreună suspină și împreună are dureri până acum."[414] De aici izvorăște acel spirit eshatologic, acea nemulțumire cu cele pământești, acea dorință a sufletului ce se îndreaptă spre viitorul preamărit care este inseparabil legat de creștinism. Însă germenele nemuririi a intrat deja în lume și în viață, iar credincioșii știu deja „căci trebuie ca acest trup stricăcios să se îmbrace în nestricăciune și acest (trup) muritor să se îmbrace în nemurire" — ei știu deja că „moartea a fost înghițită de biruință."[415] Întregul mesaj al creștinismului primar este concentrat în cuvintele: „Hristos a înviat, începătura celor adormiți". Iar acest mesaj străbate întreaga lui filosofie, întreaga înțelegere a vieții, întreaga lui credință. Din această pricină, întreaga psihologie a creștinătății primare este, după cum am văzut, inundată de bucurie. În același fel, viața intimă și profundă a creștinismului răsăritean își găsește cea mai desăvârșită expresie în salutul pascal plin de bucurie: „Hristos a înviat". „Paștile, Paștile Domnului, căci din moarte la viață și de la pământ la cer Hristos ne-a condus pe noi cei ce cântăm cântare de biruință."[416]

Deja, acum, în aceste împrejurări pământești, creștinismul a considerat, încă din primele veacuri, că Taina trupului și a sângelui Domnului său este o făgă-

Scanned with OKEN Scanner

duință vie a descoperirii viitoare a vieții veșnice. În același timp consideră că această Cină a Domnului este cea mai înaltă expresie a prezenței permanente a Domnului printre ai Săi, ca act de unire a celor pământești cu cele cerești, a divinului cu omenescul[417], prin care, deja acum, atât lumea cât și viața sunt proslăvite în așteptarea măririi finale ce va veni. „Moartea Domnului vestiți până când va veni", scrie Pavel corintenilor[418]. „Fie ca harul să vină, iar această lume să treacă", afirmă cea mai veche rugăciune euharistică care a ajuns până la noi[419]. Însă „El ne-a lăsat la îndemână făgăduința trupului Său cel sfânt, ca să fie aproape de noi prin trupul Său și în toată vremea să se unească pe Sine cu noi prin puterea Sa" (dintr-un fragment al unei vechi rugăciuni răsăritene).[420]

Plină fiind de conștiința îmbucurătoare a prezenței divine, această credință unește întreaga creație într-o singură familie mare, într-un singur mădular, în clipa în care jertfa de pe Golgota este re-actualizată pentru credincioși: „Ale Tale, dintru ale Tale, Ție îți aducem de toate și pentru toate."[421]

NOTE:

411. Athanasius, *Epistolae heortasticae*, II, 14 (Mi., *Patr. Gr.*, 26).

412. *Catech. magn.*, c. 25.

413. „Miscuisti, Domine, divinitatem tuam cum humanitate nostra, et humanitatem nostram cum divinitate tua; vitam tuam, cum mortalitate nostra, et mortalitetem nostram cum vita tua; accepisti quae nostra erant, et dedisti nobis tua, ad vitam et salutatem animarum nostrarum tibi gloria in saecula" (Renaudot, II, 41).

414. II Cor. V, 2; Rom. VIII, 23, 22.

Scanned with OKEN Scanner

415. I Cor. XV, 53, 54.

416. „...ἐκ γὰρ θανάτου πρὸς ζωὴν καὶ ἐκ γῆς προς οὐρανόν Χριστὸς ὁ θεὸς ἡμᾶς διεβιβασεν, ἐπινίκιον ᾄδοντας" (din „Canonul Sf. Paști" al Bisericii Răsăritene).

417. Vezi minunatul și sensibilul pasaj din Ev. Underhill, *The Mystic Way*, 337. Acest gând apare impresionant în următoarea rugăciune din Liturghia răsăriteană: „Unește, Doamne, Slava Ta cu nimicnicia noastră și nimicnicia noastră cu Slava Ta" (din Liturghia etiopiană a Sf. Grigorie al Armeniei, citat de Underhill, *loc. cit.*, 362). Cf. în Messa romană: „... da nobis eius divinitatis esse consortes, qui humanitatis nostrae fieri dignatus est particeps".

418. I Cor. XI, 26.

419. *Didahii*, C. 10.

420. Brightman, 515 (Liturghia siriacă de răsărit).

421. Din Liturghia bizantină.

Tiparul executat sub cd. 181
la S.C. Dosoftei S.A. Iași
Str. Sf. Lazăr nr. 49

Scanned with OKEN Scanner

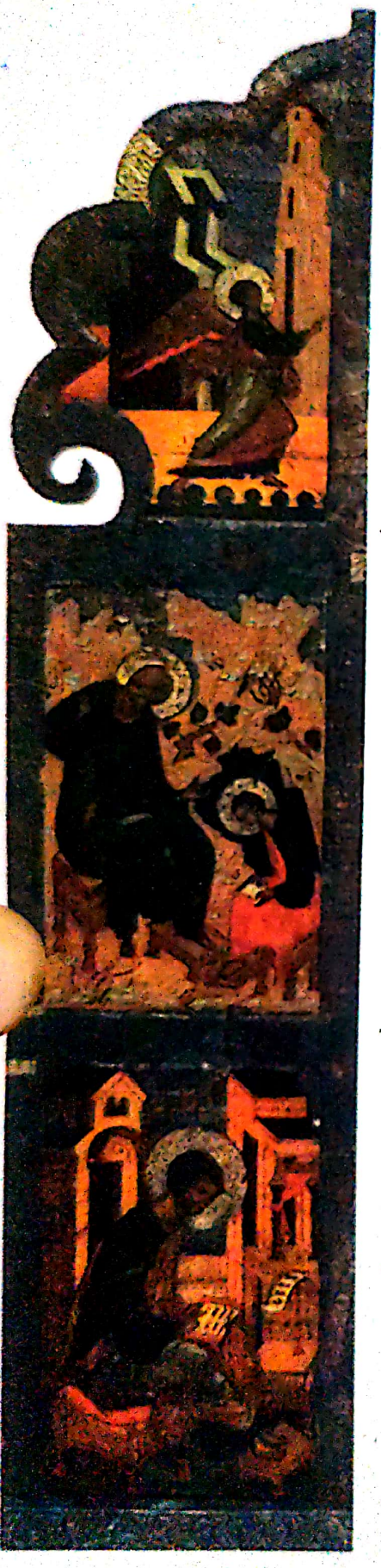

Ortodoxia, ca experienţă spirituală a poporului român, rămâne un punct de referinţă în viaţa lui. Dar pentru a-i putea înţelege valenţele, cunoaşterea învăţăturii ortodoxe este necesară. Cartea de faţă este o dezvăluire a semnificaţiei multiplelor simboluri, metafore, dogme şi ritualuri în care ea este înveşmântată; iar aceasta nu este altceva decât transfigurarea lumii create, a cosmosului, a omului, prin lucrarea sfinţitoare a Duhului Sfânt în tainele Bisericii, în strălucirea luminii celei neabătute a vieţii divine.

Spiritul irenic faţă de celelalte Biserici creştine şi chiar credinţe necreştine, dezvăluind potenţe nebănuite, o recomandă tuturor celor ce caută desăvârşirea.

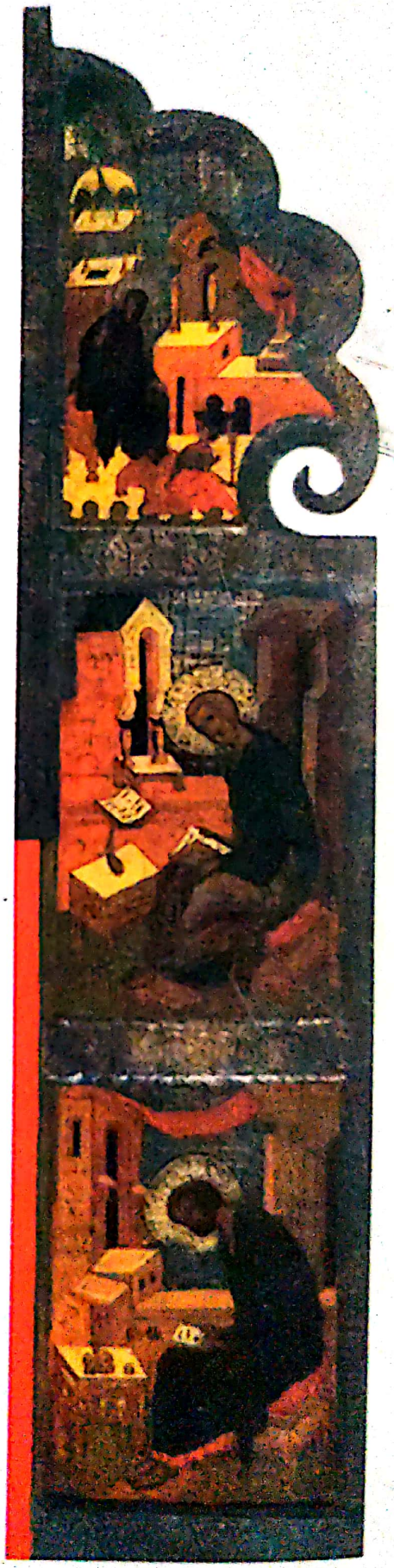

editura ARA

ISBN 973-96348-3-4

Lei 2700

Scanned with OKEN Scanner